

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Rabia SÖYLEMEZ BOZYEL

POSTKOLONYALİZMİN ANA REFERANS KAYNAKLARI
ÜZERİNE SOSYOLOJİK ANALİZ: FRANTZ FANON ÖRNEĞİNDE
BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2026

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Rabia SÖYLEMEZ BOZYEL

POSTKOLONYALİZMİN ANA REFERANS KAYNAKLARI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK ANALİZ: FRANTZ FANON ÖRNEĞİNDE BİR
DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ANTER

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Adem PALABIYIK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

MUŞ-2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
TEŞEKKÜR.....	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM TEORİSİ VE İÇERDİĞİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. POSTKOLONYALİZM	6
1.1.1. Postkolonyalizmin Tarihsel Gelişimi	10
1.2. POSTKOLONYAL TEORİDE TEMEL KAVRAMLAR.....	14
1.2.1. Kolonyalizm.....	15
1.2.2. Emperyalizm	17
1.2.3. Küreselleşme	21
1.2.4. Metropoliten.....	24
1.2.5. Birinci ve Üçüncü Dünyalar	25
1.2.6. Negritude	27
1.2.7. Yerellik ve Küreselleşme.....	28
1.2.8. Madun.....	29
1.2.9. Avrupa-merkezci Yapı	31
1.2.10. Yaralı Bilinç	32
1.2.11. Melezlik	33
1.2.12. Oryantalizm.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DÜŞÜNCE OLARAK POSTKOLONYAL TEORİ VE ÖNCÜ İSİMLERİ

2.1. ÖZNE VE İKTİDAR	36
2.1.1. Ben(lik) ve Öteki.....	38
2.1.2. Irk ve Kültür.....	40
2.2. POSTKOLONYAL DÜZENDE KAPİTALİZM	40
2.2.1. Postmodern İnsan	42
2.2.2. Tüketim Toplumu.....	46

2.2.3. Yabancılaşma	49
2.3. POSTKOLONYAL TEORİSYENLER, ESERLERİ VE FANON’LA	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	51
2.3.1. Fanon: Sömürgeciliğin Psikopolitik ve Bedensel Boyutu	51
2.3.2. Fanon ve Edward Said: Şiddet ve Söylem Ayrımı.....	52
2.3.3. Fanon ve Homi K. Bhabha: Melezlik ve Devrimci Kopuş.....	52
2.3.4. Fanon ve Gayatri Chakravorty Spivak: Öznenin Konuşabilirliği	52
2.3.5. Fanon ve Albert Memmi: Öznenin Konumu	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ESERLERİ BAĞLAMINDA FRANTZ FANON DÜŞÜNCESİ	
3.1. FANON VE DÜŞÜNSEL KAYNAKLARI	56
3.1.1. Irkçılık	63
3.1.2. Kölelik ve Efendilik	65
3.1.3. Sömürgecilik	67
3.1.4. Şiddet	69
3.1.5. Sömürülen Özne	71
3.2. FANON VE SÖMÜRGEÇİ SÖYLEM.....	73
3.2.1. Özgürlük Üzerine	74
3.3. GÜNÜMÜZ POSTKOLONYALİZMİ VE FANON.....	76
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	
4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	79
4.2. ARAŞTIRMA DESENİ VE VERİ KAYNAKLARI.....	80
4.2.1. Birincil Veri Kaynakları	80
4.2.2. İkincil Veri Kaynakları.....	80
4.2.3. Veri Toplama Süreci	81
4.3. İÇERİK ANALİZİ	82
4.4. ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ.....	84
4.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	85
4.6. ARAŞTIRMADA ETİK İLKELER	86

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANALİZLER VE BULGULAR

5.1. YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ ESERİ ÜZERİNDEN YAPILAN TEMA

ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR..... 88

5.1.1. Kimlik ve Benlik İnşası	88
5.1.2. Yabancılaşma	90
5.1.3. Irk ve Hiyerarşi	90
5.1.4. Sömürgeci Tahakküm.....	91
5.1.5. Şiddet ve Özgürleşme.....	92
5.1.6. Direniş ve Devrim	93

5.2. SİYAH DERİ, BEYAZ MASKELER ESERİ ÜZERİNDEN YAPILAN TEMA

ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR..... 94

5.2.1. Kimlik ve Benlik İnşası	95
5.2.2. Yabancılaşma	96
5.2.3. Irk ve Hiyerarşi	97
5.2.4. Sömürgeci Tahakküm.....	99
5.2.5. Şiddet ve Özgürleşme.....	100
5.2.6. Direniş ve Devrim	101

5.3. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ ANATOMİSİ ESERİ ÜZERİNDEN

YAPILAN TEMA ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR 103

5.3.1. Kimlik ve Benlik İnşası	104
5.3.2. Yabancılaşma	104
5.3.3. Irk ve Hiyerarşi	106
5.3.4. Sömürgeci Tahakküm.....	107
5.3.5. Şiddet ve Özgürleşme.....	108
5.3.6. Direniş ve Devrim	109

SONUÇ VE TARTIŞMA..... 113

KAYNAKÇA..... 115

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

POSTKOLONYALİZMİN ANA REFERANS KAYNAKLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK ANALİZ: FRANTZ FANON ÖRNEĞİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Rabia SÖYLEMEZ BOZYEL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yunus ANTER

2026, 129 sayfa

Bu tez çalışmasının amacı, postkolonyalizm kuramının sosyolojik niteliğini incelemek ve bu kuramın temel referanslarından biri olan Frantz Fanon'un düşüncelerini merkez alarak sömürgecilik sonrası toplumlarda süregelen tahakküm biçimlerini analiz etmektir. Batı merkezli bir yapı olarak sömürgecilik, tarihsel olarak yalnızca ekonomik bir sömürü ilişkisi üretmemiş, aynı zamanda kültürel, siyasal ve psikolojik düzeylerde derin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Fanon, sömürgeciliğin bu çok boyutlu yapısının, sömürgeleştirilen özne üzerinde kimlik bölünmesi, yabancılaşma ve aşağılık duygusu yarattığını savunmaktadır.

Bu tez, postkolonyalizmi yalnızca tarihsel bir dönem veya siyasal bir süreç olarak değil, günümüzde farklı biçimlerde devam eden bir iktidar ve tahakküm sistemi olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Fanon'un *Siyah Deri*, *Beyaz Maskeler*, *Yeryüzünün Lanetlileri* ve diğer eserleri, sömürgeciliğin psikolojik ve kültürel boyutlarını açığa çıkarmak amacıyla sosyolojik bir perspektifle analiz edilmiştir. Araştırmada, sömürgeci tahakkümün yalnızca maddi kaynakların denetimiyle sınırlı olmadığı, aynı zamanda zihinlerin, kimliklerin ve benlik algısının dönüştürülmesi yoluyla yeniden üretildiği ortaya konmaktadır.

Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, Fanon'un metinleri içerik analizi ve eleştirel söylem analizi teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, sömürgeciliğin resmî olarak sona ermiş olmasına rağmen, emperyalizm ve küreselleşme gibi yapılar aracılığıyla günümüzde de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Tez, Fanon'un düşüncelerinin çağdaş postkolonyal tartışmalar açısından

hâlâ güçlü bir açıklayıcılığa sahip olduğunu ve özellikle kimlik, yabancılaşma ve direniş kavramları bağlamında güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle tez, Fanon'un düşüncelerini sosyolojik bir çerçevede yeniden değerlendirerek postkolonyal literatüre katkı sunmayı ve sömürgecilik sonrası toplumların yaşadığı yapısal sorunların anlaşılmasına teorik bir zemin sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizm, Frantz Fanon, Postkolonyalizm, Sömürgecilik, Yabancılaşma.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON THE MAIN REFERENCE SOURCES OF
POSTCOLONIALISM: AN EVALUATION ON THE EXAMPLE OF FRANTZ
FANON

Rabia SÖYLEMEZ BOZYEL

Advisor: Assistant Prof. Yunus ANTER

2026, Page: 129

The aim of this thesis is to examine the general scope of postcolonialism theory and, focusing on Frantz Fanon, one of its fundamental references, to analyze the forms of domination that persist in post-colonial societies. Colonialism, as a Western-centric structure, not only produced economic exploitation but also created profound and lasting effects at the cultural, political, and psychological levels. Fanon argues that this multifaceted structure of colonialism creates feelings of identity distortion, alienation, and inferiority in the colonized subject.

This thesis treats postcolonialism not merely as a contemporary period or political process, but as a form of power and domination that continues in various forms today. In this context, Fanon's works, such as *Black Skin, White Masks*, *The Wretched of the Earth*, and others, are analyzed from a specific perspective to reveal the psychological and cultural dimensions of colonialism. The research demonstrates that colonial domination is not limited to material control but is also reproduced through the transformation of minds, identities, and self-perception.

The study was conducted using qualitative research methods. Fanon's texts were analyzed through content analysis and critical discourse analysis. The examples obtained show that, despite the official end of colonialism, structures such as imperialism and globalization continue to exist today. The thesis reveals that Fanon's work possesses powerful explanatory power in contemporary postcolonial discussions, and that the concepts of identity, alienation, and resistance, in particular, remain relevant.

This comprehensive thesis contributes to postcolonial literature by reevaluating Fanon's renewal and integration, and provides a theoretical foundation for understanding

the continuity experienced by societies after colonialism.

Key Words: Alienation, Colonialism, Frantz Fanon, Imperialism, Postcolonialism.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, sömürgecilik sonrası toplumların kimlik, benlik ve direniş mücadelelerini anlamaya yönelik uzun ve derin bir yolculuğun ürünüdür. “Postkolonyalizmin Ana Referans Kaynakları Üzerine Bir Çalışma: Frantz Fanon Örneğinde Bir Değerlendirme” başlıklı bu araştırma, yalnızca akademik bir inceleme değil; aynı zamanda insanın kendi varoluşuna, tarihine ve kimliğine dair bir sorgulama niteliği taşımaktadır. Bu süreçte bana rehberlik eden, bilgi ve tecrübesiyle tezimin her aşamasında yön gösteren, sabrıyla ve desteğiyle akademik yolculuğumu anlamlı kılan değerli danışmanım Dr. Öğr. Ü. Yunus ANTER’e en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun eleştirileri, önerileri ve akademik titizliği, çalışmamın bilimsel derinliğini ve bütünlüğünü büyük ölçüde şekillendirmiştir.

Tezimin merkezinde yer alan Frantz Fanon, sadece postkolonyal düşüncenin değil, aynı zamanda insan özgürlüğü fikrinin de simgesidir. Onun fikirlerini anlamaya ve çözümlemeye çalışırken, zaman zaman kendi iç dünyamla da yüzleştim. Bu süreç, entelektüel olduğu kadar duygusal bir dönüşümü de beraberinde getirdi. Bu yoğun dönemde bana her zaman inanan, sevgisi ve sabrıyla yanımda olan, zorlu anlarda “yapabilirsin” diyerek beni motive eden eşim Muhammed BOZYEL’e ve değerli vaktini çaldığım minik kızım Elisa Aybüke’ye minnettarım. Onların anlayışı, desteği ve sevgisi olmasaydı bu çalışmayı tamamlamak çok daha güç olurdu.

Ayrıca, akademik yolculuğum boyunca bana ilham veren tüm hocalarıma, katkılarıyla düşüncelerimi zenginleştiren arkadaşlarıma ve her zaman yanımda olup dualarıyla destek olan aileme de yürekten teşekkür ederim. Son olarak, bu tezi sadece akademik bir çalışma olarak değil, insanın kendi kimliğini ve özgürlüğünü yeniden tanımlama çabasına küçük bir katkı olarak görüyorum. Bu yolculukta bana ışık tutan herkese içten şükranlarımı sunarım.

Muş-2026

Rabia SÖYLEMEZ BOZYEL

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Doküman Analizi Sürecinde Kullanılan Veri Kaynakları.....	83
Tablo 5.1. Yeryüzünün Lanetlileri Eseri Üzerinden Tematik Analiz Bulguları.....	94
Tablo 5.2. Siyah Deri, Beyaz Maskeler Eseri Üzerinden Tematik Analiz Bulguları...103	
Tablo 5.3. Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi Eseri Üzerinden Tematik Analiz Bulguları.....	111

GİRİŞ

Postkolonyalizm, sömürgecilik deneyiminin yalnızca tarihsel, ekonomik ya da siyasal sonuçlarını değil; aynı zamanda bireylerin, toplumların ve bilgi üretim süreçlerinin nasıl şekillendiğini inceleyen eleştirel bir düşünce alanı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler ve beşerî bilimlerde etkisini artıran postkolonyal kuram, Batı merkezli bilgi üretimini sorgulamakta ve sömürgecilik sonrası toplumların deneyimlerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda postkolonyal düşünce, yalnızca geçmişte yaşanmış bir tarihsel süreci değil, günümüzde devam eden yapısal eşitsizlikleri, kültürel hiyerarşileri ve epistemolojik tahakkümü de analiz etmektedir.

Bu tez, postkolonyalizmin ana referans kaynaklarını sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamakta ve bu incelemeyi Frantz Fanon'un düşünsel çerçevesi üzerinden gerçekleştirmektedir. Fanon, postkolonyal kuramın şekillenmesinde merkezi bir yere sahip olmakla birlikte, çalışmaları yalnızca bir kuramsal çerçeve sunmakla sınırlı kalmamış; sömürgeciliğin bireylerin ruhsal dünyası, kimlik inşası ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almıştır. Bu yönüyle Fanon, postkolonyal düşünce içinde sosyoloji, psikiyatri ve siyaset teorisini bir araya getiren özgün bir yaklaşım geliştirmiştir.

Tezin temel inceleme konusu, postkolonyalizmin kuramsal referanslarının Fanon'un eserleri üzerinden nasıl şekillendiği, Fanon'un sömürgecilik analizinin sosyolojik boyutları ve onun düşüncelerinin sonraki postkolonyal teorisyenler üzerindeki etkileridir. Bu doğrultuda tez, Fanon'un özellikle Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Yeryüzünün Lanetlileri ve diğer eserlerinden hareketle, sömürgeci iktidarın birey ve toplum üzerindeki çok katmanlı etkilerini analiz etmektedir. Aynı zamanda Fanon'un şiddet, yabancılaşıma, kimlik ve özgürleşme kavramlarına yaklaşımı, postkolonyal literatür içindeki özgün konumu bağlamında değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın önemi, postkolonyalizmin çoğu zaman edebiyat merkezli ya da kültürel çalışmalar ekseninde ele alınmasına karşılık, Fanon'un düşüncesini sosyolojik bir analiz çerçevesinde konumlandırmasıdır. Tez, Fanon'un yalnızca devrimci bir figür ya da anti-kolonyal bir düşünür olarak değil, aynı zamanda modern toplumsal yapıları, iktidar ilişkilerini ve özneleşme süreçlerini analiz eden bir sosyal teorisyen olarak ele

alınmasının gerekliliğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, postkolonyal literatüre sosyolojik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, temel yöntem olarak literatür taraması ve doküman analizi kullanılmıştır. Fanon'un temel eserleri başta olmak üzere, postkolonyal kuramın ana referans metinleri incelenmiş; Fanon'un düşünceleri ilk olarak Edward Said, Homi Bhabha ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi postkolonyal teorisyenlerin yaklaşımlarıyla dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir. Bu karşılaştırmalı yolla Fanon'un postkolonyal düşünce içindeki özgün yeri sosyolojik bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Tez, giriş ve sonuç bölümleri dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, postkolonyalizm kavramı, tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. İkinci bölümde, postkolonyalizm düşüncesi, postkolonyal teorisyenler ve Fanon ile karşılaştırılmaları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Frantz Fanon'un düşünsel kaynakları ve temel eserleri üzerinden sömürgecilik analizinin ana kavramları incelenmektedir. Dördüncü bölümde araştırma metodolojisi düşüncelerinin güçlü ve sınırlı yönleri tartışılmaktadır. Beşinci bölümde ise araştırma bulguları eserler üzerinden ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular genel bir çerçevede özetlenerek, Fanon'un postkolonyal düşünceye katkısı ve güncel sosyolojik tartışmalar açısından taşıdığı önem ortaya konulmaktadır.

Tarih boyunca insanların gerek bireysel gerekse toplumsal ölçekte birbirleriyle mücadeleleri kaçınılmaz olmuştur. Güçlünün güçlü olmayan üzerindeki hakimiyeti eski çağlara kadar uzanan bir sürece işaret etmektedir. Dolayısıyla tarihi de şekillendiren, güçlünün güçlü olmayan üzerinde gerçekleştirdiği hükümlerdir. Batı, bu anlamda gelişimini tamamlamış, gerek ekonomik gerek toplumsal gerekse siyasal yönleriyle dünyanın geri kalanı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmuş, bu etki ise çoğu zaman sömürü ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda sömürü ve sömürü düzeninin anlaşılabilmesi adına yalnızca ekonomik değil, toplumsal, kültürel, siyasal ve ötesinde psikolojik unsurların değerlendirilmesi gerekmektedir.

Mevcut çalışmada, postkolonyal teorinin, sömürgeleştirilmiş halkların toplumsal, kültürel ve psikolojik gerçekliklerinin bir kez daha ortaya konulduğu entelektüel bir alan olarak nasıl konumlandırıldığı ve Batı merkezli tarih yazımına nasıl bir meydan okuma oluşturduğu, Fanon üzerinden incelenmektedir. Öyle ki Batı merkezli modernleşme

söylemleri, postkolonyal teorinin temel eleştiri alanlarından biridir. Bu durum, postkolonyal kuram tarafından çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Buna göre yanlış ifadeler söz konusudur. Batı medeniyet götürdüğü iddiasıyla yerel halkın kimliğini ortadan kaldırmaktadır. Gelişmişlik adı altında kaynakları sömürmektedir. Hepsinden önemlisi, bölge insanını yok saymaktadır. Dolayısıyla yalnızca ekonomik perspektif, sömürü düzenini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Frantz Fanon, Batı’da doğup büyümesine rağmen Batı’nın sömürü düzeninden etkilenmiştir. Beyazlar ve siyahlar temelinde şekillenen yaşam (ki ekonomiden gündelik yaşama kadar her şey), güçsüz olanın tahakküm altına alınması ve beyaza benzemek zorunda kalmayı ifade etmiştir. Bu çalışma, Fanon’un sömürgecilik karşıtı düşüncelerini postkolonyal teori çerçevesinde analiz etmektedir.

Araştırmanın Problemi

Postkolonyal teorinin sosyolojik yönleri, postkolonyal dönemlerde hala varlığını sürdüren ekonomik, kültürel ve psikolojik tahakküm biçimlerini ele almasına rağmen, kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Postkolonyalizmin temel referans kaynakları, özellikle Frantz Fanon’un eserleri, sosyolojik olarak değerlendirilmemiş ve sömürü sisteminin psikolojik etkileri ve süregelen varoluşu göz ardı edilmiştir. Bu durum, postkolonyalizmin pratik toplumsal etkilerinin teorik çerçevesini kavramada bir boşluk yaratmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın en temel problemi, postkolonyal toplumlarda kimliğin, yabancılaşma ve direniş mekanizmaları açısından hangi sosyolojik açıklamalarla gerçekleştirilebileceğine yöneliktir. Bu probleme yanıt verebilmek için Fanon’un düşünsel kaynakları ciddi bir referans niteliği taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmada, sömürünün bir “sistem” olarak ekonomik, kültürel ve psikolojik etkilerini değerlendirmek ve Frantz Fanon’un fikir ve yazıları aracılığıyla postkolonyal teorinin sosyolojik yönlerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Fanon örneğini kullanarak, postkolonyalizmin temel referans kaynaklarına sosyolojik bir bakış açısıyla bakarak teorinin mevcut uygulanabilirliğini ve toplumsal sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Mevcut literatürde Fanon’un sömürgecilik eleştirisi sıklıkla kültürel temsiller ve siyasal direniş üzerinden incelenmiş; ancak sömürgeciliğin psikolojik ve toplumsal

etkilerini birlikte ele alan sosyolojik analizler sınırlı kalmıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Önemi

Postkolonyalizm teorisini sosyolojik bir çerçevede inceleyen ve Fanon’a odaklanan bu araştırmada, akademik literatüre katkıda bulunmanın yanı sıra gerek ekonomik gerek kültürel gerekse siyasal sisteme yeniden bir bakış söz konusudur. Küreselleşme, kültürel tahakküm ve emperyalizmi anlamak için “mücadele ve karşıtlık” temelinde bir analiz, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerindeki toplumsal çatışmalara ışık tutmak açısından önemlidir. Nitekim ele alınan konu dikkate alındığında belirtilebilir ki postkolonyalizm kuramı, günümüz toplumsal ilişkilerini açıklamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır, söz konusu bakış açısı ise kültürel boyutun oldukça ötesindedir.

Araştırmanın Kapsamı

Frantz Fanon’un düşüncelerinin (Yeryüzünün Lanetlileri, Siyah Deri, Beyaz Maskeler ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı eserleri temelinde) sosyolojik analizi aracılığıyla, postkolonyalizmin temel fikirlerini (sömürgecilik, emperyalizm, küreselleşme, şiddet ve yabancılaşma) incelenmektedir. Tarihsel evrimi, temel ilkeleri ve Fanon’un düşüncelerini incelemek için nitel yaklaşım benimsenmiştir.

Araştırmanın Soruları

Bu tez, postkolonyal toplumlarda sömürgecilik sonrası dönemde devam eden ekonomik, kültürel ve psikolojik tahakküm biçimlerini Frantz Fanon’un düşünceleri üzerinden sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, Fanon’un sömürgecilik ve postkolonyal toplumlara ilişkin temel sosyolojik yaklaşımlarının neler olduğu, sömürgecilik, kimlik, yabancılaşma ve özgürleşme kavramlarını nasıl ele aldığı ve bu kavramların postkolonyal teorinin genel tartışmalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği sorgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Fanon’un geliştirdiği teorik çerçevenin, postkolonyal toplumlarda süregelen ekonomik, kültürel ve psikolojik tahakküm biçimlerini açıklamada ne ölçüde işlevsel olduğu ve bu çerçevenin günümüz küresel sisteminde emperyalizm ve küreselleşme süreçleri bağlamında geçerliliğini koruyup korumadığı da araştırmanın temel soruları arasında yer almaktadır.

Araştırmanın gerek temel problemi gerekse amacı dikkate alındığında, soruların da

buna istinaden şekillendiğini belirtmek mümkündür. Her şeyden önce, araştırmanın temel sorusu Fanon'un "konu hakkındaki" düşüncelerinin ne olduğuna yöneliktir. Bunun yanı sıra diğer sorular da postkolonyal kuramın sömürü sistemine nasıl bir açıklama getirdiği, mevcut düzende Fanon'un düşüncelerinin hala geçerliliğini koruyup korumadığıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM TEORİSİ VE İÇERDİĞİ TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde postkolonyalizm kuramının kavramsal ve tarihsel çerçevesi ele alınmaktadır. Postkolonyalizmin yalnızca kolonyalizmin sona erdiği bir dönemi değil, sömürgeci tahakkümün günümüzde farklı biçimlerde sürmesini açıklayan eleştirel bir yaklaşım olduğu vurgulanmaktadır. Kolonyalizm, emperyalizm, küreselleşme, maduniyet, oryantalizm, melezlik ve Avrupa-merkezcilik gibi temel kavramlar sosyolojik bağlamlarıyla açıklanarak, Fanon'un bu kavramlara yaklaşımı teorik bir zemin içinde değerlendirilmektedir.

1.1. POSTKOLONYALİZM

Önüne aldığı “post” ekinden dolayı “postkolonyalizm”, kelime anlamı itibarıyla “kolonyalizm sonrası”nı ifade etmektedir. Ancak bu kullanım, kavramın yalnızca kronolojik bir dönemi tanımladığı anlamına gelmemektedir. Fanon açısından postkolonyalizm, sömürgeciliğin resmî olarak sona ermesinden sonraki bir evreyle sınırlı olmayıp, sömürge deneyiminin bireyin zihninde ve kimliğinde bıraktığı kalıcı izlerin analizini içermektedir. Postkolonyalizm, Frantz Fanon'un düşüncesinde en somut biçimiyle iki temel eserinde ortaya konulmaktadır: *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* (1952) ve *Yeryüzünün Lanetlileri* (1961). Bu eserler, Fanon'un postkolonyal düşüncesini sırasıyla psikolojik-kültürel ve siyasal-devrimci bağlamlarda temellendirdiğini göstermektedir. *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*, Fanon'un postkolonyal eleştirisini bireysel öznenin deneyimi üzerinden inşa ettiği bir metindir. Sömürge düzeni, Fanon'a göre, “siyah” özneyi ontolojik olarak eksik ve değersiz konumlandırmakta; bu durum, sömürgeleştirilmiş bireyin sömürgecinin dilini, kültürel kodlarını ve değer sistemini içselleştirmesine yol açmaktadır. Fanon, bu süreci postkolonyal bağlamda “beyaz maske” metaforu aracılığıyla kavramsallaştırarak, kolonyal tahakkümün bireyin psikolojik dünyasında yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eser, postkolonyalizmi sömürgeciliğin zihinsel ve kültürel sürekliliğini açığa çıkaran eleştirel bir analiz olarak somutlaştırmaktadır. Bu çalışma açısından Fanon'un bu çözümlemesi, postkolonyal tahakkümün yalnızca yapısal değil, aynı zamanda öznel ve psikolojik düzeyde yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Yeryüzünün Lanetlileri ise Fanon'un postkolonyal düşüncesinin siyasal ve kolektif

boyutunu ele aldığı metindir. Bu eserde Fanon, sömürgeciliği yapısal bir şiddet rejimi olarak tanımlamakta ve postkolonyal özgürleşmeyi, sömürgeci düzenin köklü biçimde tasfiye edilmesiyle mümkün olan devrimci bir süreç olarak ele almaktadır. Sömürge toplumunun ikili (kolonyal/yerli) yapısı, Fanon'a göre yalnızca siyasal kurumlarda değil, toplumsal ilişkilerde ve bilinç düzeyinde de derin bir yarılma yaratmaktadır. Bu bağlamda postkolonyal özgürleşme, sömürgeleştirilmiş halkın bu yapısal bölünmeyi devrimci pratikler yoluyla aşarak yeni bir toplumsal ve öznel varoluş inşa etmesi süreci olarak değerlendirilmektedir. Fanon, özellikle şiddeti, sömürge öznesinin edilgenliğini aşmasını ve kolektif bir bilinç geliştirmesini sağlayan tarihsel bir kırılma anı olarak tartışmaktadır. Bu yaklaşım, tezin ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan direniş ve özgürleşme tartışmalarının kuramsal zeminini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Fanon'un düşüncesinde postkolonyalizm, Siyah Deri, Beyaz Maskeler'de bireysel ve psikolojik düzeyde; Yeryüzünün Lanetlileri'nde ise toplumsal, siyasal ve devrimci düzeyde somutlaşmaktadır. Bu iki eser birlikte ele alındığında, Fanon'un postkolonyalizm düşüncesi sömürgeciliği yalnızca tarihsel bir dönem olarak değil, çok katmanlı ve süreklilik arz eden bir tahakküm biçimi olarak kavramsallaştırdığı görülmektedir. Geçmişte büyük güçlerin kolonyal düzeninden özellikle etkilenen Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya gibi bölgelerdeki toplumlar arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu toplumların mevcut sistemle ve bunun güncel sonuçlarıyla nasıl bir ilişki içinde olduklarını incelemektedir. Başka bir deyişle, postkolonyalizm, bugün hala var olan sömürgeciliğin kimliğini ve kültürel mirasını sorgulamaktadır (Gözen, 2014: 205).

Bu terimin bu şekilde yorumlanması, postkolonyal dönemin tam olarak ne zaman başladığı ve ideolojik ve zamansal olarak kimin sömürge sürecine bağlı kaldığı sorusunu akla getirmektedir. Kolonyalizm medeniyet kadar eski olduğundan, ona karşı çıkmada ve dolayısıyla postkolonyal dönemin başlangıcında farklılıklar söz konusudur. Ancak, bu konudaki araştırmalar, Avrupa sömürgeciliğinin kendine özgü belirgin farklılıkları ve dünya çapındaki etkisinin büyüklüğü ile paralel olarak, 15. ve 20. yüzyıllar arasındaki altı yüzyıllık sömürge dönemine odaklanmıştır. 1700'lerin sonlarında Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'dan, Angola ve Mozambik'in en önemli örnekler olduğu 1970'lere kadar, bu sömürge döneminin resmi olarak sona ermesi yaklaşık üç yüzyıl sürmüştür (Dirlik, 1994: 331). Bu tarihsel çerçeve, bu tezde postkolonyalizmin tüm yönlerini kapsamak amacıyla değil, Fanon'un düşünsel bağlamını sosyolojik olarak

konumlandırmak amacıyla ele alınmaktadır.

Kolonyal dönemden sonra kolonyalizmin yeni kurumsal, siyasi ve ekonomik bağlarda devam ettiğini savunan ve genel olarak çağdaş sömürge sistemi olarak ifade edilen düzene meydan okuyan postkolonyal teori bu sisteme karşı çıkmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin gerçekten bağımsız hale gelmelerini ve süper güçlerin etkisinden kurtulmalarını sağlamak için bu yapıya karşı çıkmakta ve onu değiştirmeye çalışmaktadır. Sömürgeci geçmişi hatırlatan postkolonyal teori, çağdaş sistemle olan ilişkisini analiz etmekte, sorgulamakta ve değerlendirmektedir (Gandhi, 1998: 3). Gandhi'nin postkolonyal teoriyi sömürgeci geçmiş ile çağdaş sistem arasındaki sürekliliği analiz eden bir yaklaşım olarak tanımlaması, Fanon'un düşünsel çerçevesinde somut bir karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda Frantz Fanon, sömürgeciliği geçmişte kalmış bir tarihsel deneyim olarak değil, modern toplumsal ve siyasal yapılar içerisinde farklı biçimler altında varlığını sürdüren bir tahakküm ilişkisi olarak ele alır. Fanon'un çalışmaları, kolonyal düzenin sömürgeleştirilen öznenin kimliği, benlik algısı ve psikolojisi üzerindeki kalıcı etkilerini ortaya koyarak, postkolonyal teorinin çağdaş küresel eşitsizlikleri eleştirel bir perspektifle değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Bazı teorisyenler postkolonyal teoriyi Batı'nın sömürgeci geçmişine bir tepki olarak görürken, diğerleri onu modern çağın tüm ana güçlerini kapsayan geniş bir tepki olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, Robert Young, "Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş" adlı kitabında ortak bir konuyu ele almaktadır. Bu tartışmalar, postkolonyalizmin yalnızca tarihsel bir olgu değil, güncel toplumsal ilişkileri açıklamada da işlevsel bir kuramsal çerçeve sunduğunu göstermektedir. Adaletsizlik, kan dökülmesi ve kesintisiz çatışmalar ve işgaller, sömürge tarihini karakterize etmektedir (Young, 2001: 5). Fanon'un yaklaşımı, Young'ın postkolonyalizmi güncel toplumsal ilişkileri açıklayan işlevsel bir kuramsal çerçeve olarak ele almasıyla örtüşmekte; sömürge tarihini karakterize eden adaletsizlik, şiddet ve sürekli çatışma halinin, kolonyal tahakkümün günümüzde de farklı biçimler altında yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Kolonyalizm, 15. ve 20. yüzyıllarda coğrafi göçler gerçekleştirdikten sonra büyük ülkelerin Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'daki farklı halklara dayattığı yönetim sistemidir. Ancak bazı akademisyenler, sömürgeciliğin medeniyetin yükselişiyle birlikte ortaya çıkmaya başladığını savunmaktadır. Bunun nedeni, eski zamanlarda imparatorluklar tarafından uygulanan emperyalizmdir. Rejimleri ne kadar hoşgörülü

olursa olsun, tüm imparatorluklar daha küçük ulusları boyun eğdirme politikası benimsemiştir, bu yüzden taktikleri aynıdır. Bu, sömürge düzeninin kurulmasının temellerinin medeniyetin evrimiyle eşzamanlı olarak atıldığını göstermektedir (Viotti ve Kauppi, 2016: 211).

Marksizm'in aksine, postkolonyalizm çağdaş kolonyalizmi kültürel, sosyal ve kimlik açısından analiz etmektedir; ancak kolonyalizmin ekonomik bileşenini inkar etmemektedir. Başka bir deyişle, kapitalizmin Üçüncü Dünya'yı nasıl etkilediği sadece Marksistlerin ilgisini çekmez. Bazı yazarlar Büyük Britanya ile kolonileri ve kolonyalist politikalar arasındaki ilişkilere odaklanırken, diğerleri küresel bir yaklaşım benimsemiş ve kapitalizmin yüzyıllar boyunca gelişmesini ve küresel yayılmasını incelemiştir. Postkolonyalizm, kapitalizmi ana çalışma alanlarından biri olarak görmektedir. Örneğin, Wallerstein'ın ekonomik determinizme verdiği önemi esas almak bu alanlardan biridir (Viotti ve Kauppi, 2016: 211).

Esasen, postkolonyalizm üç bulgu ortaya koymaktadır. Teorisyenler uluslararası düzeni, uluslararası toplumu veya uluslararası etik görüşleri açıkça benimsememektedir. Bunun nedeni, bu fikirlerin yerel toplulukları değersizleştirilmesi ve Avrupa yayılmacılığını çağrıştırmasıdır. Avrupalı entelektüeller, meşruiyet ve amaç üzerine söylemler oluştururken, Avrupa kimliğine doğru kayması için çaba göstermektedir. Örneğin Batılılar, evrensel insan hakları hakkında konuşurken insan haklarını vurgulamaktadırlar. Evrensel ideallerin Batı'dan geldiği göz önüne alındığında, Batı diğer uluslara kıyasla ahlaki ilkeler konusunda daha iyi bir konumdadır. Mantık, evrensellik ve pragmatizm, postkolonyalizmin üç ana temasıdır. Bu fikirleri tarafsız ve objektif bir şekilde ele almaya çalışmak bu kapsamda önemlidir (Çıtak, 2014: 569). Küreselleşme kavramı ve bunun emperyalizm ve postkolonyal dönemle olan bağlantısı, son yıllarda postkolonyal tartışmaların odak noktası olmuştur. Bazıları, küreselleşmenin aslında cinsiyet, etnik ve sınıf farklılıklarını daha da şiddetlendiren yeni bir tür Batı emperyalizmi olduğuna inanmaktadır. Küreselleşmenin sadece süper güçlere değil, tüm devletlere ve ülkelere fayda sağladığı fikrini tamamen reddetmektedir. Diğerleri ise, ekonomik bağlantılılık artmasına rağmen, dünyanın politik olarak farklı kapitalizm biçimleri ve çeşitleri sergileyen bloklara bölündüğünü savunmaktadır (Çıtak, 2014: 570).

Kesin başlangıcı belirlemek zor olsa da, birçok akademisyen, postkolonyal teorinin

ilk kez Frantz Fanon'un yazılarında ortaya çıktığına inanmaktadır. Fanon, 1925 yılında Martinik'te doğan ve sömürge dönemini ilk elden bilen bir filozoftur. Sömürgeleştirme ve sömürgecilikten kurtulmanın psikopatolojisi konusunda, 20. yüzyılın en etkili kişilerinden biridir. Sömürgecilik karşıtı çatışmalar olarak başlayan kurtuluş savaşlarının katalizörü olmuştur. Fanon, sömürgeciliği şiddetin bir bileşeni olarak ele alırken, şiddetin sömürgeleştirilenler üzerinde fiziksel ve psikolojik etkilerini vurgulamaktadır (Tepeciklioğlu, 2015: 83).

Kolonyalizm sonrası olarak ifade edilen postkolonyalizm kuramı esasında bir felsefedir ve güçlü uluslar tarafından hala uygulandığını iddia ettiği sömürge sisteminin sona ermesini ve üçüncü dünya uluslarının bağımsızlığını desteklemektedir. Kapitalist büyümeyi emperyalizmle ilişkilendirdikten sonra ortaya çıkabilecek ikinci bir nokta, "Avrupa merkezli" bir analitik çerçevenin kapitalizmi bir ekonomik üretim biçimi olarak Avrupa ile sınırlama eğilimidir. Bu, aktif olarak aranmasa da, diğer Avrupa dışı pazarların ve kapitalist ilerlemelerin önemini küçümserken, sessizce ve başarılı bir şekilde devam etmeyi amaçlayan çağdaş bir sömürge düzeninin yaratılmasına yardımcı olmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2016: 211).

Dolayısıyla postkolonyalizm, aslında kolonyalizmin zaman açısından farklı bir biçimde incelenmesidir ki postkolonyalizm denildiği zaman asıl vurgulanması gereken unsur postkolonyalizm kuramı olmalıdır. Bu kapsamda denilebilir ki kolonyalizm, emperyalizm, kapitalizm ve küreselleşme kavramlarına olan eleştiriler artık bir düzen içinde eleştirilmektedir.

1.1.1. Postkolonyalizmin Tarihsel Gelişimi

Aklı ön plana çıkaran ve tüm sosyal ilişkileri ve kurumları mantıksal ilkelere dayandırmayı amaçlayan modernite, 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın genel bir sonucu olarak Batı dünyasındaki bilimsel ve entelektüel gelişmelerden ortaya çıkmıştır. Temelde bir karşı hareket olan Aydınlanma Çağı, yerleşik teolojik doktrinleri, doğa hakkındaki yaygın kavramları, sosyal kurumları ve hükümet otoritesini kapsamlı bir şekilde sorgulamıştır. Bu "karşı hareket", doğa ile güçlü bir bağ ve insan aklının kapasitesine olan inançtan doğmuştur. Aydınlanmacı akıl, Kant'a göre insanlığı her türlü önceden "belirlenmişlik"ten kurtaran önemli bir güçtür. Kant, aydınlanmayı, insanlığın kendi hatası sonucu içine düştüğü olgunlaşmamışlık durumundan kurtuluşu olarak

tanımlamaktadır (Kant, 2015: 213). Doğaya, akla, bilime ve sorgulamanın inancına olan bu bağlılığın bir sonucu olarak, doğa bilimlerinin felsefesi olan pozitivizm, sosyal bilimlere de uygulanmıştır.

Ancak tarih ilerledikçe, özellikle çağdaş doğa bilimlerinin metodolojik arayışlarıyla birlikte, aklın teknik uygulaması kamusal alanda tek hakem statüsüne yükseltilmiş ve bu da onun, Aydınlanma idealinin giderek karşı çıktığı şeye benzeyen baskın bir güce dönüşmesine neden olmuştur (Tunçel, 2009: 25). Daha sonra, insan aklı ile bilimi takip ederken kendini bilginin bağlarıyla bağlamıştır. Başka bir ifadeyle, insanlık bilgi dışındaki her şeyi dışlamaya başlamıştır. Ancak, insanlık her zaman ilerleme kaydetmemiştir; örneğin, milyonlarca insanın hayatına mal olan iki dünya savaşı yaşanmış ve her zaman mantıklı seçimler yapılmamıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında, pozitivist teorilerin dar görüşlülüğünü ortaya çıkaran yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Etnik köken, (sosyal) cinsiyet, medeniyet, kültür, sınıf, ulus ve devlet gibi kolektif kimliklerin ortaya çıkışı; Soğuk Savaş'ın beklenmedik bir şekilde sona ermesi ve Batı dışı aktörlerin küresel siyasi gündem üzerindeki etkisi artık konuşulması gereken ve incelenen olgular şeklinde değerlendirilmiştir (Yalvaç, 2010: 6).

Güç dinamiklerinin suçlu olduğunu göstermek amacıyla, Batı'nın dünyanın geri kalanını açıklamak için geliştirdiği meta-anlatıları sorgulamaktadır. Bu bağlamda, postkolonyal teori, dünyayı ötekinin perspektifinden bakarak dünyanın geri kalanını ötekileştiren önceki dünya görüşüne meydan okumaktadır. Böylece, öteki özne olarak kullanılarak, postkolonyal teorisyenler Batı'nın Batı dışı olanı nasıl nesneleştirdiği sorununu ele almışlardır. Tarih boyunca ötekinin önemini vurgulamışlar ve Batı'nın kendi merkezinden yazılmış tarihsel anlatıyı eleştirmişlerdir. Disiplinin Batı merkezli konuları ve bakış açılarının aksine, postkolonyal konuların sorunlarını da dahil etmişlerdir. Dolayısıyla, Batı devletlerindeki değişiklikler, bağlantılı konular ve bileşenlere odaklanan disiplinin teorik gündemini etkilemektedir.

Postkolonyalizm açısından bakıldığında, Batı'nın egemenlik kavramı, dekolonizasyon sürecinin bir sonucu olarak küresel bir kurum ve ilkeye dönüşmüştür. Postkolonyal ulusların etki gücünün değerlendirilmesi, bu ulusların Batı hükümetleri gibi egemenliklerini kullanacakları beklentisine dayanmaktadır. Ancak, bu devletlerin

durumunu değerlendirirken analiz biriminin ne olması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır, çünkü bu devletler devlet kurma süreçlerini henüz tamamlamadıkları için aynı düzeyde işlev göremezler. Bu devletler “başarısız devletler”, “haydut devletler” veya “sözde devletler” olarak adlandırılmaktadır ve Vestfalya standartlarına uymadıkları için öznellikleri sorgulanmaktadır. Nitekim bu devletler, aktörler olmak yerine, “güvenlikleştirmenin” nesneleri haline gelmektedir (Rumelili, 2014: 215). Postkolonyal bağlamda Batı merkezli egemenlik anlayışının evrensel bir norm haline gelmesi, Frantz Fanon’un sömürge sonrası devletlere yönelik eleştirileriyle yakından ilişkilidir. Fanon’a göre dekolonizasyon süreci, biçimsel bağımsızlıkla sınırlı kaldığında, sömürgeci iktidar ilişkileri farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Batı tipi egemenliğin ölçüt alınması, postkolonyal devletlerin tarihsel ve toplumsal özgüllüklerini görünmez kılmakta ve bu devletleri yapısal olarak “eksik” ya da “başarısız” olarak konumlandırmaktadır. Fanon, bu tür söylemlerin sömürge sonrası devletleri siyasal özne olmaktan uzaklaştırarak, dış müdahaleye ve denetime açık nesneler haline getirdiğini vurgular. Bu çerçevede, Rumelili’nin işaret ettiği “güvenlikleştirmenin nesnesi” olma durumu, Fanon’un sömürgeci tahakkümün dekolonizasyon sonrasında da devlet aygıtı ve uluslararası sistem aracılığıyla yeniden üretildiği yönündeki tespitiyle örtüşmektedir.

Bu hükümetlerin egemenliklerini kullanmakta yaşadıkları zorlukların nedenlerinin yetersiz analizi, yerel kapasite yetersizliklerinin gösterilmesine yol açmaktadır. Sorunun köklerinin sömürge döneminde atıldığı genellikle unutulmaktadır. Örneğin, teorinin kurucularından biri olan Albert Memmi (2003: 14), sömürgecinin koloniyi kullanarak servetini artırdığını, koloniyi sürekli olarak bozduğunu ve ona sadece ağır işler verdiğini iddia etmektedir. Buna göre, kolonyalizm sonrası dönemde, hiçbir idari görev yapmamış olan koloniler bağımsızlıklarını kazanmışlar, ancak verimli bir hükümet sergileyememişlerdir. Memmi’nin mantığı, sömürgecilik sonrası dünyada uygulanan egemenliğin, Batı’da uygulanan egemenlikten tamamen farklı değil, benzer ahlaki değerlere sahip olduğu sonucuna götürmektedir (Memmi, 2003: 14).

Ancak Batı tarzı egemenlik, birçok Batı kurumu, geleneği ve değeri gibi, kendini geliştirmek için zamana sahip olmuştur ve aradaki fark da burada yatmaktadır. Kapitalist üretim geliştikçe sömürü, Batı açısından tek çıkar yol olarak değerlendirilmiştir. Ancak postkolonyalizm kuramında sömürü değerlendirilirken tek etken kapitalizm değildir; zira kapitalizmden önce de (kolonyal dönemde) sömürünün farklı şekillerde gerçekleştirildiği

vurgulanmaktadır. Bu tarihsel ayrımı göz ardı eden klasik disiplin yöntemleri, bu devletleri kasıtlı olarak yarı egemen veya bağımlı olarak tasvir etmektedir.

Postkolonyalizm teorisine göre, bu sömürge söylemleri mevcut iktidar yapılarından ayrı değildir. Aslında, dekolonizasyon süreci, bu hükümetlerin şu anda karşı karşıya olduğu egemenlik sorunlarının temelini oluşturmuştur. Bu süreç, sömürgecilerin bağımsızlık yasaları ve süreçlerini oluşturmasını ve bağımsızlığını kazanan kolonilere uygun gördükleri hakları vermelerini içermektedir (Rumelili, 2014: 215). Postkolonyal teoriye göre sömürgeci söylemler, tarihsel olarak sona ermiş yapılar değil; aksine güncel iktidar ilişkileriyle iç içe geçmiş ve bu ilişkileri yeniden üreten mekanizmalardır. Bu bağlamda dekolonizasyon süreci, yalnızca siyasal bağımsızlığın ilan edilmesini değil, aynı zamanda sömürgeci güçlerin egemenlik çerçevesini belirlediği bir geçiş sürecini ifade etmektedir. Sömürgecilerin bağımsızlık yasalarını ve siyasal kurumları şekillendirmesi, sömürge sonrası devletlerin egemenliklerini kendi tarihsel ve toplumsal dinamikleri doğrultusunda inşa etmelerini sınırlandırmıştır. Bu durum, postkolonyal devletlerin günümüzde karşı karşıya kaldıkları egemenlik sorunlarının yapısal kökenini oluşturmaktadır. Bağımsızlık sürecinde tanımlanan hak ve yetkiler, sömürgeci iktidarın normatif çerçevesini yansıtmaya devam etmekte; böylece sömürge sonrası devletlerin siyasal özerkliği biçimsel düzeyde kalmaktadır.

Sömürgecilik veya onun etkileri dünya nüfusunun dörtte üçünden fazlasını etkilemiş olsa da Batı merkezli bakış açısının sınırlılıkları, sömürgecilikle ilgili konuların, temaların veya aktörlerin paradoksal bir şekilde bu disiplinde anlamlı bir yer bulamamasının nedenidir. Postkolonyalizme göre, bu kısıtlamayı aşmanın bir yolu, Doğu'yu ayrı bir uluslararası sistem olarak görmek ve bunu ele almak için ilgili fikirleri kullanmaktır (Ayoob, 2002: 48). Aksi takdirde, modern Batı'dan türetilen inançlar Doğu ile ilişki kuramayacak veya onu anlayamayacaktır. Ancak, postkolonyal teorisyenler, uluslararası ilişkilerin hem teoride hem de pratikte çeşitliliğin silinmesini içerdiğini ve Batı merkeziliğinin zaten kasıtlı bir karar olduğunu savunmaktadır. Söz konusu devletlerin Batı ile uyumsuzluğu, farklılıklarla gerçek bir etkileşimi veya buluşmayı yasakladıkları için tanınmamıştır (Beleiker, 2006: 129). Bu inkâr, postkolonyal temaların kasıtlı olarak yanlış temsil edilmesine ve ihmal edilmesine yol açmıştır. Alan içinde yerleşik özne-nesne bağlantısının yaratılması, Batı'ya yönelik tercih edilen yaklaşımla gösterilen bir başka postkolonyal karşı argümandır.

1.2. POSTKOLONYAL TEORİDE TEMEL KAVRAMLAR

Postkolonyal teoride sömürgecilik yalnızca ekonomik sömürü ilişkileri üzerinden değil; aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu çok katmanlı yaklaşım, kültür, kimlik, siyaset ve şiddet gibi kavramların postkolonyal analizde merkezi bir konum edinmesine yol açmaktadır. Sömürgeci iktidarın, yalnızca maddi kaynaklar üzerinde değil, öznenin bilinç dünyası ve toplumsal ilişkiler üzerinde de belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu kavramlar, sömürgeciliğin birey ve toplum üzerindeki etkilerini anlamada temel analitik araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, postkolonyal teorinin bu kavramsal çerçevesi, Frantz Fanon'un eserleri temel alınarak değerlendirilecek; Fanon'un kültürel yabancılaşma, kimlik inşası, siyasal mücadele ve şiddet anlayışı üzerinden sömürgecilik deneyiminin çok boyutlu yapısı analiz edilecektir.

Postkolonyal teoride kültür, sömürgeci iktidarın meşrulaştırılmasında ve yeniden üretilmesinde merkezi bir role sahiptir. Frantz Fanon'a göre sömürgecilik, yerli kültürü değersizleştirerek Batı kültürünü üstün ve evrensel bir norm olarak dayatır. Bu süreç, sömürgeleştirilmiş toplumlarda kültürel yabancılaşmaya yol açmakta ve yerli öznenin kendi tarihsel ve kültürel referanslarından kopmasına neden olmaktadır. Fanon, kültürün dekolonizasyon sürecinde yeniden inşa edilmesini, siyasal özgürleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.

Fanon'un çalışmalarında kimlik, sömürgeci tahakkümün en derin etkilerinin görüldüğü alanlardan biridir. Sömürgeci söylem, sömürgeleştirilen özneyi aşağı, eksik ve geri olarak konumlandırarak kimlik üzerinde kalıcı bir kırılma yaratmaktadır. Siyah Deri, Beyaz Maskeler adlı eserinde Fanon, sömürgeleştirilmiş bireyin Batılı kimliği içselleştirme eğilimini, psikolojik ve toplumsal bir yabancılaşma biçimi olarak ele alır. Bu bağlamda kimlik, postkolonyal teoride hem tahakkümün hem de direnişin önemli bir analiz alanıdır. Postkolonyal siyasette devlet ve iktidar ilişkileri, sömürgecilik mirasından bağımsız değildir. Fanon'a göre sömürge sonrası siyasal yapıların büyük bir kısmı, sömürgeci yönetim biçimlerinin devamı niteliğindedir. Ulusal burjuvazinin iktidarı devralması, çoğu zaman halkın siyasal özneleşmesini sağlamamakta; aksine sömürgeci hiyerarşilerin yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle Fanon, gerçek dekolonizasyonu, yalnızca siyasal bağımsızlık değil, toplumsal dönüşüm süreci olarak

tanımlar. Şiddet kavramı, Fanon'un postkolonyal düşüncesinde tartışmalı ancak merkezi bir yere sahiptir. Fanon, sömürgeciliğin doğası gereği yapısal ve sistematik bir şiddet içerdiğini savunur. Bu bağlamda sömürgeleştirilmiş halkların şiddeti, salt yıkıcı bir pratik değil; sömürgeci tahakküme karşı bir özneleşme ve özgürleşme aracı olarak ele alınmaktadır. Fanon'un düşüncesinde sömürgeciliğin yapısal ve sistematik şiddetine karşı gelişen bir direniş ve özneleşme pratiği olarak ele alınmakta; sömürgeleştirilmiş öznenin hem psikolojik yabancılaşmadan kurtulmasının hem de siyasal özgürleşmenin mümkün hale gelmesinde dönüştürücü bir işlev üstlenmektedir.

1.2.1. Kolonyalizm

“Çiftlik” veya “yerleşim yeri” anlamına gelen ve Latince bir kelime olan “colonia”, kolonyalizm kavramının kökenidir. Yurtdışına taşınmış olsalar da hala Roma vatandaşı olarak kabul edilen Romalılara atıfta bulunmak üzere kullanılmıştır. Bu nedenle, “colonia”, yeni yerlerinde bir topluluk kuran, ancak hala kendi ülkelerinin yönetimi altında olan veya ülkelere bağlı olan bir grup insanı tanımlamak üzere kullanılmaktadır (Steel, 2000: 127). Söz konusu tanımda özellikle vurgulanmasa da, bu yerleşim yerleri yeni değildir; ilk yerleşenlerin mülkiyetindedir. Bu nedenle, bir bakıma kolonyalizm, birçok halkın karşılaşmasını, fetihleri ve hakimiyeti de çağrıştırmaktadır.

Fanon, kolonyalizmin yerleşik “öteki”nin inkârına ve yine “öteki”nin insani özelliklerden yoksun olarak nitelendirilmesine yol açan bir süreç olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, kolonyalizm, bir halkın diğerini ekonomik olarak sömürmesinin yanı sıra, şiddet kullanarak ve sömürgecilerin lehine toplumu değiştirmeye çalışarak, sömürgeleştirilen halkın sosyal alanlarını, duyarlılıklarını ve kültürlerini bozmak için uygulanan bir süreç olarak nitelendirilebilir (Fanon, 2004: 149). Toplumu değiştirmek veya yeni bir toplum kurmak için ticaret, müzakere, savaş, soykırım, köleleştirme ve isyan gibi çok çeşitli faaliyetler kaçınılmaz olarak söz konusudur.

Ancak kolonyalizm, her zaman aynı şekilde işleyen ve her yerde aynı sonuçlara yol açan tek bir süreç olarak görülmemelidir. Aksine, bu süreç tarihsel döneme, yere ve sömürgeleştirilen halkın sosyal yapısına ve kimliğine göre farklılık göstermektedir. Her yerde karmaşık yapılara sahip halklar ve onlardan “bir üst düzeyde olan” halklar vardır, dolayısıyla kolonyalizm tarih boyunca sürekli tekrarlanan bir model izlemiştir. Kolonyalizm oldukça çeşitlidir ancak temel motivasyonu ekonomiktir. Bu görüşe göre,

kolonyalizmin tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Bu noktada, Avrupa kökenli kolonyalizm ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bunun nedeni, 16. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılın sonunda resmen sona eren Avrupa kolonyalizminin, “Postkolonyal Teori”nin ele aldığı sömürge dönemi olmasıdır. Bu nedenle, geçmişteki kolonyalizm ile günümüzdeki kolonyalizm arasındaki farkları tartışarak başlamak kabul edilebilir olacaktır. Kapitalizmin ortaya çıkışı, kolonyalizm tarihinde böyle bir bölünmeye neden olan temel farktır. Nitekim, modern/kapitalist kolonyalizm, Batı Avrupa’da kapitalizmin kurulmasından önce çok daha kapsamlı ve karmaşık bir süreçtir, oysa eski kolonyalizm, kapitalizmden önce daha basit bir şekilde, genellikle koloninin zenginliklerini ana ülkeye aktararak, haraç toplayarak ve sömürge halklarını köleleştirerek yürütülmüştür (Bottomore, 2005: 548).

Kapitalizm, Amerika’nın keşfi ve kolonileştirilmesiyle başlayan ve birkaç yüzyıl süren uzun bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin ortaya çıkması, modern devletlerin gelişmesi, egemenliğin küresel olarak genişlemesi, yeni üretim ve ulaşım yöntemi ile tekniklerinin geliştirilmesi ve yeni zihniyetlerin ortaya çıkmasıyla, kolonyalizmin önemli bir rol oynadığı bu süreç devam etmiştir (Erdem, 2009: 72). Sonrasında ise, kapitalizm 1860’lara gelindiğinde küresel siyasi ve ekonomik yapıya entegre olmuş bir sosyo-ekonomik sistem haline gelmiştir. Sömürgeci ülkeler ile sömürülenler arasında kaynak ve insan hareketliliği, uluslararası ticaretin ortaya çıkmasıyla birlikte çağdaş kolonyalizm başlamıştır. Köleler ve sözleşmeli işçiler, hammaddelerle birlikte, emtia talebini karşılamak için şehre veya diğer bölgelere taşınmıştır ancak bu hareket iki yönlü olmuştur. Bu endüstriyel sürecin tamamlanmasının ardından, koloniler kendileri de Avrupa ürünlerinin satışı için pazar yerlerine dönüşmek durumunda kalmıştır (Yurtsever, 2012: 61).

Ekonomik yönünün yanı sıra, modern kolonyalizm aynı zamanda zararlı bir kültürel bileşene de sahiptir. Sömürgeci, sömürge üzerinde tam kontrol sahibi olmak istediği için, sömürge halklarının tarihleriyle özdeşleşmelerini sağlayan yerel kültürleri (dil, din ve kimlik dail) entegre etmeye çalışmaktadır. Örneğin misyonerler, yerel sosyal sınıflar ve sömürge ülkelerinde kurdukları eğitim sistemi, Avrupalı sömürgecilerin bu süreci gerçekleştirmelerinin araçları olarak hizmet etmektedir (Demir, 2011: 117). Sömürgeci, kendi amaçlarına uygun olarak sömürge halkını bu şekilde yeniden düzenlemekte ve tek tip haline getirmektedir. Bu politikalar, sömürgecinin kolayca kontrol edebileceği bir

toplum kurma ve kapitalist üretimin ihtiyaç duyduğu işgücünü ucuz, itaatkâr ve uysal bir şekilde sağlama arzusundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla buna “maruz kalan” bir medeniyet, sömürgecilerin altında olduğuna inanmaya zorlanmış ve dil ve dinin sömürülmesi sonucunda ulusal kimlik duygusunu yitirmiş bir medeniyettir. Bu nedenle, “medeniyet” bahanesiyle, Avrupalı sömürgeciler yeni ülkelerindeki sömürge halklarını hem ekonomik hem de kültürel düzeyde (ekonomik sömürünün önünde engel teşkil etmemeleri için) istismar etmektedir (Adas, 2004: 31).

Frantz Fanon’un sömürgecilik çalışmaları, çağdaş sömürge deneyiminin ekonomik ve politik bir tahakküm ilişkisinin yanı sıra ciddi bir ontolojik ve psikolojik yıkım süreci olduğunu gösterdikleri için dikkate değerdir. Fanon, sömürgeleştirilmiş kişinin kimliğinin sömürge yönetimi tarafından paramparça edildiğini, onu “aşağı”, “geri” ve “medeniyete tabi” kıldığını savunmaktadır. Buna göre, sömürgeleştirilmişler (edilgen ve mağdur olanlar), sömürgeci tahakküm sonucunda bir hiyerarşiyi içselleştirmektedir. Sömürenler ise yerli halkın kültürünü, kimlik duygusunu ve öz değerini sistematik bir şekilde yok ederek, sömürgeci rejimin hayatta kalmasını “garanti altına” almaktadır. Fanon’a göre sömürgecilik, yalnızca dışsal bir baskı aracı olmaktan ziyade, özneyi kendisinden yabancılaştıran ve sömürgecinin gözünde algılandığı şekliyle kendi kimliğinden ayıran bir tür şiddettir (Adas, 2004: 31). Dolayısıyla, Fanon’un yaklaşımına göre, sömürgecilikten kurtuluş yalnızca ekonomik bağımsızlığı değil, aynı zamanda sömürgeleştirilmiş kişinin insanlığını geri kazanma mücadelesini ve sömürgeci dünya görüşünü reddetmesini de gerektirmektedir. Nitekim Fanon’un düşüncesi çağdaş sömürgeciliğin psikolojik ve kültürel yönlerini kavramak için temel bir teorik çerçeve sunması açısından önemlidir.

1.2.2. Emperyalizm

Emperyalizm, imparatorluk çıkarları (komuta, üstün güç) olarak ifade edilen şeylerin savunulması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda emperyalizmi postkapitalist sömürgecilik olarak adlandırmak mümkündür. Ancak bu tanımlamaya yönelik eleştiriler de vardır. Bunun nedeni, tanımından da anlaşılabacağı gibi, emperyalizmin kapitalizmden önce de var olduğu vurgulanmış olmasıdır. Bu, kolonyalizm ve emperyalizm kavramlarının ne kadar yakından ilişkili olduğunu ve anlamlarının o kadar derin bir şekilde örtüştüğünü gösterir ki, bunları birbirinden ayırmak için net bir kriter ve birincil

vurgu eksenini belirlemek gerekir. Vladimir Lenin, bu iki kavramı birbirinden ayırmak için bir temel sağlamaktadır. Lenin'e göre, kolonilerde sermaye olmamasına rağmen, finans kapitalizmi ve sanayi nedeniyle Batı'da insan ve işgücü fazlası mevcuttur. Ayrıca, Batı'daki fazla sermayeyi emmek için Batı dışındaki gelişmekte olan toplumlar üzerinde hakimiyet kurmanın gerekli olduğunu da iddia eden Lenin, Avrupalı finans kapitalistlerinin dünyanın geri kalanını sömürmesini emperyalizm olarak nitelemiştir (Loomba, 2000: 22). Kapitalizmin yükselişiyle kolonyal eylemler farklı bir şekil almaya başlamış olsada, egemenliğin görünürlüğü hala tartışılabilir. Egemenliğin görünümü son aşamada, emperyalizmde ortadan kalkmaktadır. Bu tez açısından emperyalizm kavramı, postkolonyal tahakkümün kolonyal dönem sonrasında hangi siyasal ve ekonomik biçimler altında devam ettiğini anlamak için kullanılan temel analitik araçlardan biri olarak ele alınmaktadır.

Sömürgelerin emeği ekonomik bağımlılık temelinde bastırılmış ve bu bölgeler, kapitalizmin etkilediği sömürgecilik faaliyetlerinin yanı sıra Batı için açık pazarlar haline gelmiştir. Bu nedenle, doğrudan sömürge yönetimi artık gerekli değildir (Loomba, 2000: 23). Bu durum, emperyalizmin postkolonyal dönemde daha görünmez fakat daha süreklilik arz eden bir tahakküm biçimi olarak işlediğini göstermektedir. Dolayısıyla kelimenin etimolojisinden türetilen anlamın yanı sıra, emperyalizmin, zengin ülkelerin gelişmemiş ülkeleri siyaset, ekonomi ve kültür açısından kontrol etmesi şeklinde nitelendirilmesi mümkündür (Macit ve Torun, 2014: 141). Kolonyalizmin zirvesi, endüstriyel ve sermaye temelli genişlemeyi yaratmak ve sürdürmek için sömürge hakimiyetini kullanan emperyalizmdir. Böylece, birçok hakimiyet biçimi arasında emperyalizm, hakimiyetin kurulduğu bölgelerde yerleşimcilerin bulunmaması olarak tanımlanabilir. Özellikle, bu ifade kullanıldığında, güçlülerin zayıflar üzerinde hakimiyet kurdukları ve onlardan kâr elde ettikleri bir düzen tanımlanmaktadır. Ancak emperyalizmde, sömürgeleştirilen bölge egemen bir ulus gibi görünmektedir. Ayrı bir güce tabi olduğu gerçeği ilk bakışta anlaşılmaz (Loomba, 2000: 23).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, sömürge güçleri, yeni bağımsız devletleri kendi hedeflerine uyumlu hale getirmek için yeniden şekillendirme, inşa etme ve modernleştirme girişimlerinde bulunmuşlardır. Toplumun ana kurumları, egemen güçlerin doğrudan veya dolaylı olarak uygulamaya çalıştıkları reformların odak noktası olmuştur. Özellikle, hükümet, vergilendirme ve yargı gibi alanlarda yapılan değişiklikler

önemli bir etki yaratmıştır. Bu değişiklikler, çağdaş ve her şeyi kapsayan düzenlemeler şeklinde küresel standartları getirmiştir. Ayrıca, doğrudan yönetim hakim olduğunda, değişim kademeli olarak gerçekleşmiş, dolaylı yönetim hakim olduğunda ise daha radikal bir şekilde gerçekleşmiştir. Ekonomiyi ve hegemonyayı güçlendirmek için, yerel elitlerin tanınacağı eğitim alanında da değişiklikler yapılmış, böylece gelecek nesiller açısından da olası “sorunlar” önlenmeye çalışılmıştır (Eisenstadt, 2007:172). Bu bağlamda emperyalizm, yalnızca askeri veya ekonomik bir üstünlük ilişkisi değil, aynı zamanda siyasal kurumlar ve yerel elitler aracılığıyla yeniden üretilen bir hegemonya biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla, kolonileştirme ve boyun eğdirme sadece dışsal olaylar değildir; bunlar bir kültürün içinden de gelebilir ve iki kat daha güçlü bir durum yaratabilir (Loomba, 2000: 29). Hakim güçler, belirledikleri toplumların, yerel yöneticilerle birlikte inşa etmeye çalıştıkları yeni yapıya uygun şekilde hareket etmelerini amaçlamaktadır (Eisenstadt, 2007:172). Kolonyalizmden emperyalizme geçişte artık yerleşimciler olmasa bile, o toplumu yönetme ve etkileme hedeflerini ilerletmek için, otoriteyi yaratan toplumun etkili üyelerini seçmek çok önemlidir.

Emperyal güçler, kontrolü elinde tutmak için, sömürgeleştirdikleri toplulukların tek bir siyasi ve ekonomik çerçeve altında birleşmesini engellemeye de çalışmıştır. Batı medyası, özellikle Amerikan medyası, kitle iletişim araçlarını kullanarak kapitalist ideolojiyi dünyanın doğu kesimine dayatmaya çalıştığı kültürel emperyalizm, bu bölgelerdeki insanların bunu öğrenmesini engellemek için bu çabayla birlikte kullanılmıştır. Buna bağlı olarak, toplum daha uyumlu hale gelmeyecek ve insanlar daha kolay sömürülecektir (Berger, 2014:70). Bu unsurlar, ezilen topluluklarda iyileştirmelerin tek taraflı ve dengesiz bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunmuştur.

Bir şekilde, kolonileştirilmiş medeniyetlerde, onları şekillendirme girişimleriyle engellenmeye çalışılmasına rağmen ilerleme kaydedilmiştir. Bunun nedeni, hem egemen güçlere hem de yerel olarak seçilen yöneticilere bağımlı olan bu toplumların, onları yöneten otoritelerin büyümesiyle birlikte kaçınılmaz olarak bir şekilde gelişmiş olmalarıdır. Bununla birlikte, bu başarısız büyümenin bir sonucu olarak, bu kültürler egemen ulusların gerisinde kalmaktadır. Ayrıca, kolonileştirilmiş medeniyetlerde, değişimin asimetrisi ve tek taraflılığı ile entegrasyon eksikliği sonucunda önemli sorunlar

ortaya çıkmıştır (Eisenstadt, 2007: 174). Bu da göstermektedir ki emperyalizm, iki kutuplu bir iktidar aygıtına benzer şekilde işlemektedir. Karşı kutup, kolonileştirilmiş ülkeleri zayıflatmakta ve bütünlüklerini elde etmelerini engellerken, ilk kutup büyük uluslar yaratmakta ve bütünlüklerini güçlendirmektedir.

Dünya tarihinde emperyalizm örnekleri oldukça çeşitli coğrafyalarda söz konusudur. Örneğin, Latin Amerika 16. yüzyıl, Karayipler 18. yüzyıl, Hindistan 19. yüzyıl ve Afrika, Endonezya ve Filipinler ise 20. yüzyılda, farklı emperyalizm biçimlerine tanık olmuştur. Sonunda, iki temel unsur, 20. yüzyılda emperyalizm çatısı altında bu farklı deneyimleri birleştirmiştir. İlk unsur, entelektüel niteliktedir. Bir topluluğun başka bir topluluk tarafından sömürülmesini sağlamak için, sömürülecek her bölgede var olmak için gerekli temel özelliklerin kapsamlı bir şekilde kavranması ve yerel olmayan otoriteler tarafından davranış belirleyicileri yaratılması gerekir. Diğer unsur ise siyasettir. Sömürge faaliyetlerinin siyasi ve ahlaki maliyeti çok yüksektir. Bu unsur, sık sık adaletsiz eşitsizlikleri, insan sömürsünü ve ahlaki egemenliği ortaya çıkarmaktadır ve bu da direniş eylemlerine, adalet taleplerine ve özgürlük arayışlarına yol açmaktadır (Alva, 1995: 242-243).

Görüldüğü üzere, sömürü düzeni olarak da ifade edilebilecek olan emperyalizm, tarihte hep var olmuştur ve teknolojinin, kültürün, eğitimin, hukuksal değerlerin veya insan haklarının gelişmesiyle alakalı olmayan bir olgudur. Çünkü emperyalizm, geçmişten günümüze kadar gerek doğrudan gerekse görünmeyen bir şekilde devam etmektedir. Kolonilerin bulunduğu dönemlerden, küreselleşmenin hiç olmadığı kadar etkisini hissettirdiği günümüzde de sömürülmüş, kendi kaynaklarını kullanamayan ve evrensel haklardan uzak toplumların mevcudiyeti bunun en net kanıtlarından biridir.

Fanon, sömürge dönemi sona erdikten sonra emperyalizmin yeni biçimlerde devam ettiğini iddia ederek bu olguya yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu yaklaşım, Fanon'un düşüncesinin postkolonyal teori içindeki özgün konumunu belirlemekle birlikte, emperyalizmin güncel toplumsal etkilerini sosyolojik olarak analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Fanon'a göre, doğrudan işgal veya yerleşimci varlığı sona erdiğinde bile, modern emperyalizm sömürge halklarına verdiği psikolojik, kültürel ve ekonomik zararlar varlığını sürdürmektedir. Bu bakış açısına göre emperyalizm hem ekonomik bir bağımlılık ilişkisi hem de sömürgeleştirilmiş kişiye "aşağılık kompleksi", "taklit" ve

“yabancılaşma” duygusu aşılayarak varlığını sürdüren bir tahakküm yöntemidir (Alva, 1995: 242-243). Fanon, yeni bağımsız ulus-devletlerin karşılaştığı sorunların sömürge mirasının bir sonucu olduğunu özellikle vurgulamaktadır; çünkü yerli elitlerin Batı ideallerini özümsemesi ve toplumun bu idealler doğrultusunda dönüştürülmesi, emperyalizmin fark edilmeyen ama başarılı bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla, Fanon emperyalizmi, somut kaynakların transferine ek olarak “zihinsel sömürgeleştirme” yoluyla sürdürülen bir tahakküm türü olarak görmektedir.

1.2.3. Küreselleşme

Küreselleşme kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır, ancak farklı sosyal bilim disiplinlerinden gelen ve farklı bakış açılarına sahip olan tartışmalar neticesinde tek bir tanım üzerinde uzlaşma olmadığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında küreselleşme, postkolonyal tahakkümün güncel biçimlerini anlamaya imkân veren bir analitik çerçeve olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, “küreselleşme” kelimesinin teorik olarak ilk kez ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı konusunda da fikir ayrılığı bulunmaktadır. Bazıları, küreselleşmenin tarihinin insanlık kadar eski olduğunu ve gruplar arasındaki ilk sosyal etkileşimlerin başladığı günlere kadar uzandığını düşünmektedir. Daha yakın zamandaki gelişmeler arasında, kelimenin bugünkü anlamıyla kullanılması, günlük dilde yaygın bir kavram olarak popüler hale gelmesi ve günümüzde birçok bilimsel araştırmanın odak noktası olması sayılabilir (Delanty, 2000: 81). Bu tezde küreselleşme kavramı, postkolonyal tahakkümün güncel biçimlerini anlamaya imkân veren analitik bir çerçeve olarak ele alınmaktadır.

Küreselleşmeyle dünya küçülmüştür, ancak bu her şeyin aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Robertson’a (1999: 19–21) göre bu, insan yaşamının birçok düzeninin birbirine bağlı olduğu karmaşık bir sosyal ve fenomenolojik durumdur. Başka bir deyişle, her yerde insanlığın durumudur. Küreselleşme kavramı içinde ele alınması gereken ayrımcılık da “entegrasyon” ifadesinin geniş bir şekilde yorumlanmasıyla ortaya çıkmakta ve sadece sermayenin entegrasyonunu değil, aynı zamanda mülkiyet ilişkilerinden başlayarak bireyler arasındaki renk, etnik köken, kültür, dil, inanç ve cinsel yönelim açısından farklılıkları da kapsamaktadır. Dolayısıyla ayrımcılık insanlara zarar verdiği ve kendinden farklı olanları veya üstün gördüğü kişileri aşağıladığı için aykırı bir durum olarak kabul edilmektedir, küreselleşme ile bu aykırılığın önüne geçilmesi

hedeflenmektedir. Buna paralel olarak emperyalizmin, sömürgecilik gibi, tüm dünya sistemlerinde aykırılık olduğu ve emperyalizm fikrinin kendisinin küreselleşme olarak ifade edilen fenomen olduğu iddia edilebilir (Timur, 2000: 141). Bu bakış açısına göre, küreselleşme sömürü düzenine de zemin hazırlayan bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Bu yaklaşımlar, küreselleşmenin postkolonyal bağlamda yalnızca ekonomik bir süreç değil, aynı zamanda kültürel ve siyasal eşitsizlikleri yeniden üreten bir yapı olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

Giddens'e (2000: 45) göre küreselleşme, tek bir süreçten ziyade karmaşık süreçleri birleştiren bir olgudur. Bu kapsamda küreselleşme, modernitenin bir sonucudur. Ancak Robertson (1999: 19–20), küreselleşmenin iki bin yıl önce veya daha önce ortaya çıkan dinler kadar eski olduğunu ve aslında küreselleşmiş bir dünyada medeniyet, etnik köken, yerel ve bireysel kimlikler ile bilincin yükselişinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Robertson'a (1999: 98–101) göre, genellikle çağdaş dünyaya özgü bir fenomen olarak düşünülen küreselleşme, aslında modernite ve kapitalizmden önce başlamıştır. “Oluşum, başlangıç, ilerleme, mücadele ve belirsizlik” bu süreci tanımlamak için kullandığı beş aşamadır. Holton (2011: 34) da benzer şekilde, küreselleşmenin köklerinin beş yüzyıl öncesine, mallar için uluslararası pazarların oluşturulması ve iletişimdeki teknik gelişmeler gibi ilerlemelerle bağlantılı olarak bulunabileceğini savunmaktadır.

Başkaya'ya (2015: 30) göre, küreselleşmenin doğal bir sonucu olan mevcut küresel kutuplaşmanın arka planında dört farklı aşama ayırt edilebilir. İlki, Christopher Columbus'un 1492'de Amerika kıtasına ulaşp Avrupa dışı medeniyetleri yok etmesinden sonra, başlangıçta “keşif” olarak bilinen ve daha sonra ‘fetih’ olarak adlandırılan “Keşif Çağı”dır. Günümüz sorunlarının çoğunun kökleri Keşif Çağı'na dayanmaktadır. İkinci aşama olan Sanayi Devrimi, dünyadaki mevcut kutuplaşma durumunun önemli bir nedenidir. Üçüncü aşama, büyük imparatorlukların ortaya çıktığı ve 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında hakimiyet ve rekabet mücadelesi verdikleri dönemdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem dördüncü aşamadır. Bu görüşe göre, küreselleşme eğilimi en az 500 yıldır varlığını sürdürmektedir. Afrika'nın doğal ve insan kaynaklarının sömürülmesi ve köleleştirilmesi, kentleşme, Sanayi Devrimi ve ulus devletlerin yükselişi, coğrafi keşiflerle başlayan ve kapitalist düzen olarak bilinen yeni bir ekonomik sistemin yayılmasıyla bugünkü halini alan küreselleşme sürecine katkıda bulunmuştur.

Küreselleşmenin aşamalarının her birinde Batı'nın büyümesi, gelişme ve kırılma noktalarında hızlı kararlar alarak eski kabuğunu atmasıyla karakterize edilmektedir. Küreselleşmenin ilk aşamalarında, demokrasi ve insan hakları Batı'nın üst yapısında tamamen yoktur ve kapitalizm, altyapısı olarak henüz emekleme aşamasındadır. Ancak, ikinci ve üçüncü aşamalarda, büyüme eylemi Batı'nın altyapısı olan kapitalizmin üst yapısı ve demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları gibi fenomenlerle birlikte gerçekleşmiştir (Oran, 2000: 9). Tarihsel açıdan bakıldığında, çok fazla bir şeyin değişmediği açıktır. Başkaya'ya (2002: 31) göre, “bir zamanlar Hristiyanlaştırma yoluyla cennete kavuşacaklarına söz verilenlerin, ‘medeni’, ‘modernleşmiş’ ve ‘gelişmiş’ olanlar, şimdi bir kez daha küreselleşme trenine binmeleri isteniyor.”

Fanon'a göre küreselleşme, sıklıkla “eşitsiz bağlantıları görünmez kılan yeni bir sömürge yönetimi” işlevi görmektedir. Bu yorum, Fanon'un düşüncesinin yalnızca klasik sömürgecilik biçimlerini değil, çağdaş küresel ilişkiler içindeki tahakküm mekanizmalarını da açıklama gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Fanon'a göre sömürgecilik, yalnızca toprakların işgali veya ekonomik kaynakların transferi yoluyla değil, zihinlerin, kimliklerin ve algı dünyalarının parçalanması yoluyla işleyen kapsamlı bir şiddet sistemidir. Buna paralel olarak küreselleşme, ne kadar tarafsız veya kapsayıcı görünürse görünsün, sömürge halklarının tarihsel deneyimlerinde çağdaş bir “sürekli sömürgecilik” türü olarak anlaşılmalıdır. Fanon'a göre küreselleşmenin kültürel, ekonomik ve politik dolaşım kanalları, sömürgeci gücün yol açtığı yapısal aşağılanmayı taklit etmektedir. Küreselleşme, çevre toplumların kendi tarihsel bilinçleriyle bağlantı kurmasını zorlaştırırken, merkez ülkelerin normlarını evrenselmiş gibi dayatmaktadır. Bu, insanların hem maddi hem de sembolik anlamda yetersiz, bağımlı ve eksik hissettikleri bir durum yaratmaktadır. Fanon'un “yabancılaşmış özne” olarak adlandırdığı bu konum, küreselleşme süreci boyunca varlığını sürdürmektedir. Nitekim küreselleşmenin sonucu olarak sömürgeci saldırganlık artık açıkça yeniden üretilmeyip, aksine çağdaş teknoloji, medya ağları ve piyasa bağlantıları tarafından dolaylı olarak içselleştirilmekte ve görünmez bir niteliğe bürünmektedir. Bu değerlendirme, küreselleşmenin postkolonyal bağlamda süreklilik arz eden bir tahakküm ilişkisi olarak ele alınmasının, bu tezin temel varsayımlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2.4. Metroliten

“Metroliten” kelimesi, siyaset, ordu, ekonomi ve kültür açısından önemli ve baskın olan bireyleri, grupları, ulusları, medeniyetleri ve ideolojileri tanımlamaktadır. Hakimiyet ve merkezîyet, iki temel özellik olarak dikkat çekmektedir. Önde gelen metropoller arasında Amsterdam, Londra, Paris, Madrid, New York ve Moskova sayılabilir; bu bağlamda, terim aynı zamanda ‘başkent’ veya “büyük şehir” anlamına da gelmektedir. Ayrıca, güçlerini artırmak ve yaymak isteyen toplumlar anlamında emperyalizmi ima eden “metroliten” kelimesi, postkolonyalizm ile yakından ilişkili olan metropolün aynı insan yorumuna atıfta bulunmaktadır (Nayar, 2015: 108).

Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, İngiltere, Fransa, İşpanya ve dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği metroliten olarak nitelendirilebilmektedir. Metroliten dilleri ve kültürlerine örnek olarak İngilizce, Fransızca, İşpanyolca ve Rusça verilebilir. Metroliten filozoflar ve düşünürler arasında Jürgen Habermas, Jean-Paul Sartre ve G. W. F. Hegel sayılabilir. Metrolitan alanın dili, kültürü ve bilimlerinde postkolonyalizmin tasviri ve metrolitan alanın sahip olduğu tüm maddi kaynaklara ve yaşam tarzına erişme arzusu, postkolonyal teoninin ele aldığı konulardır (Nayar, 2015: 108).

Fanon’un düşünce dünyası açısından “metropol” terimi, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel otoriteyi sürdüren ve kendini standart olarak belirleyen “merkez”i veya egemen özneyi ifade etmektedir. Fanon’a göre metropol, coğrafi bir merkez olmasının yanı sıra, sömürge halkları üzerinde kurduğu tahakkümü meşrulaştıran bir bilinç ve g biçimidir. Dolayısıyla metroliten, aynı zamanda, dışındaki herkesi “eksik”, “geri” veya “tamamlanmaya muhtaç” olarak etiketleyen hiyerarşik, disiplinli bir zihinsel çerçeveyi de simgelemektedir (Nayar, 2015: 108). Bu bakış açısına göre, Amsterdam, Londra, Paris, Madrid, New York veya Moskova gibi şehirler, yalnızca “büyük şehirler” oldukları için değil, aynı zamanda Fanon’un da vurguladığı gibi, küresel gücün üretim merkezleri oldukları için metropol olarak adlandırılmaktadır. Fanon’a göre, “metroliten” ismi, emperyal genişleme arzusunı ve bu hırsın altında yatan üstünlük fantezisini açıkça çağrıştırmaktadır; ayrıca metropolün, sömürgeciliğin anısını, ideolojisini ve vahşetini gizli bir biçimde taşımaktadır.

1.2.5. Birinci ve Üçüncü Dünyalar

Birinci Dünya ve metropoliten kavramları literatürde birbirinin yerine kullanılmaktadır ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumları, daha sonra Batı bloğu ülkeleri Birinci Dünya olarak nitelendirilmektedir. Doğu Avrupa ve (dönemin) Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği, İkinci Dünya ve sosyalist blok ile ilişkilendirilmiştir. Başlangıçta tarafsız ülkeleri tanımlamak için kullanılan “Üçüncü Dünya” terimi, zamanla Asya, Afrika, Güney Amerika ve Orta Doğu ülkelerini de kapsayacak şekilde, daha önce belirtilen sömürge sonrası anlamıyla gelişmiştir. 1989'da başlayan komünist bloğun dağılması sonucunda yeni bir sınıflandırma gerekli hale gelmiştir (Nayar, 2015: 109).

Üçüncü Dünya yeni bir olgu değildir ve kökleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı sarsan dekolonizasyon hareketine dayanmaktadır. Söz konusu “dünya” içindeki ülkeler dekolonizasyon ve Avrupalı olmayanlar üzerindeki Avrupa sömürge gücünün sona ermesine tepki olarak sömürge sonrası dönemde değerlendirilmektedir. Söz konusu ülkeler için uluslararası hukukun amacı, Üçüncü Dünya halklarının kendi çıkarlarına uygun olarak zulüm görmesini ve bu halkların Avrupa kültürü tarafından köleleştirilmesini meşrulaştırmaktır. Dahası, Avrupalıların uluslararası hukuka verdiği önem, Üçüncü Dünya ülkeleri için hiç de yabancı bir kavram değildir. Siyasi bağımsızlığın tek başına istenen adil düzeni yaratmak için yetersiz olduğu ve Kuzey ile Güney'i, Birinci ve Üçüncü Dünyayı birbirine bağlayan ekonomik yapıların Üçüncü Dünya ve Güney'in dezavantajlı konumunun devamına katkıda bulunduğu inancı söz konusudur (Anghie ve Chimni, 2003: 82). Bu yaklaşım, Üçüncü Dünya halklarının maruz kaldığı sömürüyü ve yapısal eşitsizlikleri, sözde evrensel değerler ve hukuk normları aracılığıyla meşrulaştıran bir düşünsel çerçeveye işaret etmektedir. Avrupa merkezli kültürel ve hukuksal düzen, Üçüncü Dünya toplumlarını geri, gelişmemiş ya da yönetilmeye muhtaç olarak konumlandırarak hem siyasal tahakkümü hem de ekonomik bağımlılığı doğal ve kaçınılmaz bir süreç gibi sunmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukukun yalnızca Avrupa'ya özgü ya da Üçüncü Dünya için yabancı bir kavram olmadığı; aksine bu hukuksal düzenin, tarihsel olarak sömürgecilik ve emperyalist ilişkiler içerisinde şekillenerek eşitsiz güç ilişkilerini yeniden ürettiği vurgulanmaktadır. Anghie ve Chimni'ye göre, siyasal bağımsızlığın kazanılması tek başına adil ve eşit bir düzenin tesis edilmesi için yeterli değildir. Kuzey-Güney ve Birinci Dünya-Üçüncü

Dünya ayrımını sürdüren küresel ekonomik yapılar, Üçüncü Dünya ülkelerinin yapısal dezavantajlı konumunu koruyarak bağımlılık ilişkilerini derinleştirmekte ve sömürünün farklı biçimler altında devam etmesine zemin hazırlamaktadır.

Üçüncü Dünyanın oluşturulduğu çerçeve, daha önce siyasi bir harekete dahil olan postkolonyal ülkelerin mevcut küresel düzende yerlerini düşünmelerini engellemesidir. İkincisi ise, kapsamlı bir teori ve uygulama geliştirme konusundaki tereddütlerdir. Nitekim “Üçüncü Dünya” terimi, tarihsel olarak küresel sisteme alternatif ve muhalif bir bakış açısı oluşturan çeşitli örgütlenmeleri ifade etmektedir. Bu nedenle Üçüncü Dünya, her ne kadar tüm resmi tam olarak yansıtmasa da, zayıfların güçlüler karşısındaki uluslararası protestosu olarak nitelendirilebilecek bir sosyal harekettir (Özdemir, Uğurlu ve Aykut, 2012: 25).

“Birinci Dünya” terimi, Fanon için merkezi sömürge otoritesinin fiziksel ve entelektüel alanını ifade etmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumları, yani sömürgeci modernitenin kurucu özneleri olan hükümetler, metropol ile eşanlamlı olarak kullanılan bu kavramla tanımlanmıştır. Öte yandan, Fanon’a göre, Soğuk Savaş sırasında İkinci Dünya ile komünist blok arasındaki temel fark, dünyayı sömürgeleştirilmiş çevre ve sömürgeci çekirdek olarak ayıran sömürgeci hiyerarşinin devam etmesi olmuştur. “Üçüncü Dünya” terimi ilk başta “tarafsız” ülkeleri ifade etmek için kullanılsa da, kısa sürede Asya, Afrika, Güney Amerika ve Orta Doğu’da sömürge geçmişine sahip devletleri de içeren siyasi bir muhalefete dönüşmüştür.

Fanon’a göre, II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya düzenini sarsan dekolonizasyon hareketleri, yeni bir olgu değil, Üçüncü Dünya’nın kökenleridir. Bu bölgelerin her birinde halklar, yüzyıllar boyunca Avrupa merkezli sömürgeci saldırganlığın geliştirdiği tahakküme karşı bir ulusal kimlik duygusu oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Fanon’a göre Üçüncü Dünya, ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını tanımlayan teknik bir terimden ziyade sömürgeci tahakkümün psikolojik, kültürel ve ekonomik kalıntılarına karşı direnişin kendini gösterdiği tarihsel bir süreçtir. Dolayısıyla “Üçüncü Dünya” ifadesi, yalnızca tarihsel bir tanımlamadan ziyade, sömürgeci tahakküme karşı kolektif bir direnişi ifade etmektedir. Bağlantısızlar Hareketi, Pan-Afrikanizm ve Latin Amerika dayanışması gibi çeşitli bağlamlarda kendini gösteren bu fikir, zayıfların zayıflara karşı küresel protestosunun siyasi tezahürüdür. Fanon’a göre Üçüncü Dünya, tüm çeşitliliğine

rağmen sömürgeci dünya düzenine karşı “yeni bir insanlık anlayışının” oluştuğu yerdir.

1.2.6. Negritude

Türkçeye genellikle “siyah, kara, siyahi, siyahilik veya zencilik” olarak çevrilen bu kavram, Fransızcada “négre, négro, négritude ve noir” olarak ifade edilmektedir. Avrupalıların kolonileştirdiği bölgelerdeki halklar ve toplumlar genellikle bu kelimelerle anılmaktadır. Örneğin Afrika, Batı kaynaklarında çok uzun bir süre “Karanlık Kıta” veya “Kara Afrika” olarak ifade edilmiştir. Batılılar, Afrika’nın az gelişmişliği ve geri kalmışlığının bunun sorumlusu olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Gilbert ve Reynolds (2016: 85), Afrika’nın nispeten zorlu fiziksel koşullarına rağmen, Afrika topluluklarının tarım, ziraat ve ticarete kayda değer erken gelişmeler kaydettiğini iddia etmektedirler. Erken çözümler, özellikle tarımda yaşam koşullarının zorlukları sayesinde mümkün olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2016: 80). Dolayısıyla Batı’nın algısına bir karşı görüş ortaya atılmıştır.

Buna istinaden, Aimé Césaire eğitimini ilerletmek için orada okurken Avrupa kökenlerini keşfetmiştir. Césaire, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtlığı kavramları aracılığıyla “Negritude” fikrini ortaya atmıştır (Ayas, 2015: 64). “Siyahlık” duygusunun aslında utanılması gereken bir şey olmadığını anlaması, bir bakıma söz konusu kavramın doğuşunu temsil etmektedir. Ayrıca düşünceleriyle, tüm sömürge topraklarındaki siyah insanlara ulaşmayı hedefleyerek, inançlarını tüm dünyaya yaymaya çalışmıştır. Siyah ırkın var olduğu, aşağılanmaması gerektiği ve siyah insanların beyaz insanlar gibi normal yaşam koşullarından ve yaşam tarzlarından yararlanabileceği fikrini ortaya atmıştır (Ayas, 2015: 53). Irkçılık, sömürgecilik ve kölelik karşıtlığı konusundaki inançlarına dayanarak, bu nedenle hayatı boyunca “negritude”yi savunmuştur. Bununla yetinmeyen Césaire, görüşlerini daha geniş bir kitleye yaymak için “Sömürgecilik Üzerine Söylev” adlı denemesine benzer şekilde “Siyahilik Üzerine Söylev” denemesini yazmıştır.

Negritude’un temel amacı, Siyahi öznelerin kendi kültürel yaşamlarını yeniden anlamlandırmaları ve sömürgeci söylemin yarattığı değersizlik duygusunu terkedip yeniden değer kazanmalarıdır. Fanon’a göre Negritude, tarihsel olarak önemli bir öz saygı ve direniş anıdır; çünkü Siyahiler sömürgeci duyarsızlaşmayı tanımlamak ve ona karşı koymak için kendilerine dönmelidirler. Bu geri dönüşün, Negritude sayesinde kültürel ve duygusal bir temeli vardır. Ancak Fanon’a göre bu, devrimci bilince doğru atılan ilk

adımıdır ve bir son değildir.

1.2.7. Yerellik ve Küreselleşme

Yerellik ve küreselleşme (evrenselcilik) arasındaki çatışmanın küreselleşmenin temel özelliği olduğu sıklıkla kabul edilmektedir. Yerellik, dışa kapalı bir sistemi işaret ederken, küreselleşme evrenselliği açıklamak üzere kullanılmaktadır. Ulusal-etnik-yerel çatışmalar ve kültürel politik uygulamalar, kültürel heterojenliğin göstergeleridir. Kültürel homojenlik ve kültürel heterojenleşme arasındaki çatışma, şüphesiz modern kültürel alışverişlerin ana sorunudur (İçli, 2001: 164). Evrenselci bakış açılarına yönelik itirazlar, evrensel genellemelerin pratikte ulaşılamaz olduğunu savunan görüşler gibi, giderek artmaktadır. Avrupa hükümetlerinin ve halklarının dünyaya yayılma tarihi, esasen modern dünyanın tarihidir. Bu evrenselciliğin temelde üç farklı türü vardır. Birincisi, insan haklarının korunması ve demokrasinin ilerletilmesi, Avrupa'nın dört bir yanından dünya liderleri tarafından belirlenen politikaların hedefleridir. İkincisi, medeniyetler çatışması açısından ifade edilmektedir. Batı medeniyeti, evrensel ilkeler ve gerçekler üzerine kurulu tek medeniyet olduğu için, her zaman diğer medeniyetlerden daha iyi olduğu düşünülmektedir. Üçüncüsü, söz konusu medeniyetler, devletlerin neoliberal ekonominin kurallarını benimsemek ve uygulamak zorunda olduklarını, çünkü bu kuralların piyasanın sözde bilimsel gerçeklerine dayandığını iddia etmektedir (Akşit, 2006: 9). Bunların hepsi, güçlülerin temel söyleminin bir parçasıdır.

Ancak dolaylı da olsa küreselleşme, bugün dünyada kaosa neden olmuştur ve güçlü kurumlar ile hükümetlerin yapabileceği tek şey bunu bastırmaktır. Yerelleşme, bu süreçte küreselleşmeye bir yanıt gibi görünmektedir.

Fanon'un analizine göre, yerellik ve küreselleşme (evrenselcilik) arasındaki mücadele, yalnızca kültürel bir çatışmadan ziyade, sömürge dünyasının süregelen güç dinamiklerinin bir sonucudur. Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri'nde vurguladığı gibi, yerellik kapalı bir kültürel alan değil, halkların kendi kültürel varoluşlarını, tarihsel hafızalarını ve özgün deneyimlerini emperyalist evrenselciliğe karşı koruma çabalarıdır. Öte yandan küreselleşme, Fanon'un "Batı'nın insanlık adına konuşma iddiası" olarak nitelendirdiği sömürgeci söylemin modern tezahürlerinden biridir; evrenselcilik kisvesi altında Batı ideallerinin yayılmasıdır. Dolayısıyla, Fanon'a göre kültürel homojenlik ve çeşitlilik arasındaki mücadele, çağdaş kültürel alışverişten ziyade sömürgeci sürekliliğin

bir yansımasıdır. Fanon'un sömürgeci evrenselciliğe yönelik eleştirisi, evrenselci bakış açılarına yönelik artan eleştiriyle doğrudan ilişkilidir. Fanon, Batı'nın "insan" için evrensel bir tanım sunmasına rağmen, aslında kendi tarihsel ve kültürel deneyimini tüm insanlığın standardına yükselttiğini ve siyahi, yerli ve sömürge halklarını "öteki" olarak dışladığını savunmaktadır. Fanon'a göre, bu "evrensellik kisvesi altındaki egemenliği" yaratan mekanizma, Avrupa'nın dünya çapındaki yayılma tarihidir.

1.2.8. Madun

Antonio Gramsci, "madun" (subaltern) terimini ilk olarak "Hapishane Defterleri" kitabında ezilen, itaatkar ve öznelere haline gelemeyenleri tanımlamak için kullanmıştır. Marx'ın burjuva ve proleter diyalektiği içinde taşra işçilerinin çaresiz ve sorunlu durumunu tanımlamak için Gramsci, toplumda siyasi ve sosyal bilinçten ve sosyal öz temsiline yoksun olan işçi sınıfı ve köylü kadınları gibi insanları madun olarak tanımlayarak bu kavramı ortaya koymuştur. Buna ek olarak, Gramsci'nin hegemonyayı formüle etmek için kullandığı madun kavramı, ezilenleri tanımlamanın yanı sıra, iktidarın baskıcı liberalizminden uzak bir yer sağlamakta; ezilenlere hegemonyaya karşı çıkmak için bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla kavram, alt sınıfların hegemonik otoriteye muhalefetine odaklanmaktadır (Kiraz ve Kestel, 2017: 143). Gramsci'nin "madun" kavramı, yalnızca ekonomik olarak sömürülen grupları değil, aynı zamanda siyasal, toplumsal ve kültürel olarak sesini duyuramayan, kendi çıkarlarını temsil edemeyen kesimleri ifade etmektedir. Bu bağlamda madunlar, egemen sınıfların kurduğu hegemonik düzen içinde pasif konuma itilen, örgütlenme ve bilinç geliştirme imkânlarından yoksun bırakılan toplumsal gruplardır. Gramsci, klasik Marxist sınıf analizini genişleterek taşra işçileri, köylüler ve özellikle kadınlar gibi görünmez kılınan kesimleri madun kategorisi içinde ele almış; böylece sınıfsal tahakkümün yalnızca ekonomik değil, ideolojik ve kültürel boyutlarını da görünür hale getirmiştir. Madun kavramı, bu yönüyle, hegemonik iktidarın baskı mekanizmalarını anlamaya imkân tanırken, aynı zamanda alt sınıfların bu tahakküme karşı bilinçlenme ve direnme potansiyelini de teorik bir çerçeve içinde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Gramsci ile ilgili ancak farklı içerikle alt sınıf kavramını ele alan bir diğer kişi Gayatri Chakravorty Spivak'tır. Bu kavramı gerçek anlamda feminist, yapısökümcü ve teorik bir bakış açısıyla değerlendirerek, kavramın sadece popüler hale gelmesini değil,

aynı zamanda kültür çalışmaları ve sinemada da yer bulmasını sağlamıştır. “Madun Konuşabilir Mi?” Spivak’ın araştırması bağlamında ortaya attığı temel sorudur. Spivak, postkolonyal teorilerin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen bu eserinde, madunu sesini kaybetmiş, temsil edilmeyen, sosyal olarak hareketsiz ve kendilerini aşamayan gruplar olarak tanımlamaktadır (Kiraz ve Kestel, 2017: 145). Spivak, Gramsci’nin madun kavramını devralarak onu postkolonyal ve feminist bir çerçevede yeniden düşünmüş; özellikle temsil, ses ve özne olma sorunları üzerinden kavramı derinleştirmiştir. “Madun Konuşabilir Mi?” sorusu aracılığıyla Spivak, ezilen grupların yalnızca baskı altında olmadığını, aynı zamanda egemen bilgi, söylem ve temsil biçimleri tarafından sistematik olarak susturulduğunu vurgulamaktadır. Ona göre madun, kendisi adına konuşulan ancak kendi sesini doğrudan ifade etme imkânı elinden alınmış bir konumdur; bu durum özellikle sömürge toplumlarındaki kadınlar üzerinden somutlaşmaktadır. Spivak, Batılı entelektüellerin ve akademik söylemlerin madunu temsil etmeye çalışırken bile onu yeniden sessizleştirebildiğini ileri sürerek, temsilin kendisini problematize eder. Bu yaklaşım, maduniyetin yalnızca ekonomik ya da sınıfsal bir mesele olmadığını; kültürel, epistemolojik ve cinsiyet temelli iktidar ilişkileriyle iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Söz konusu çalışma, madun grup ile hegemonik yapı arasında bir sınır oluşturmakta ve madunun konuşamama durumuna rağmen sesinin kapsamını ve biçimini vurgulamaktadır. Bir bakıma Spivak, Gramsci’nin alt sınıf kavramını benimsemesinin nedeninin sansür olduğunu iddia etmektedir. Proleterya kavramını kullanmak yerine, alt sınıf (madun) kavramını kullanmaktadır. Spivak’ın çalışması, Marksist bir çerçeve içinde ve cinsiyetçi duyarlılık bağlamında alt sınıf yani madun kavramının incelenmesine olanak tanımaktadır. Spivak, madun kelimesinin, egemen sınıfların tanımlarına tam olarak uymayan sosyal mücadeleleri ve kimlikleri (kadınlar, sömürgecilik) kapsayacak kadar geniş olduğu için kabul edilebilir olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle, madun kavramı, özne olarak kabul edilmeyen, sömürülen veya genel bir sınıf bilincinin parçası olmayan çeşitli grupları ifade ederek Gramsci’nin tezine yeni bir boyut katmaktadır (İplikçi, 2020: 72).

Fanon’a göre, sömürge düzeni yerlilerin sesini rutin olarak susturmaktadır; sömürge dünyası ikiye bölünmektedir; beyaz efendinin konuşması “evrensel”, yerlinin sesi ise “gürültü” olarak etiketlenmektedir. Dolayısıyla, Fanon’un mantığına göre, alt

sınıf, ekonomik olarak ezilmenin yanı sıra insan olarak tanınma hakkından da mahrum bırakılmaktadır. Spivak'ın "temsil kaybı"na odaklanması, Fanon'un "kabul mücadelesi" ile bağlantılıdır (İplikçi, 2020: 22). Sömürge düzeni alt sınıfın dilini, bedenini, benlik duygusunu ve tarihsel anlatısını kontrol altına aldığı için, Fanon, sömürge öznesinin konuşma yetersizliğinin hem yapısal hem de psikolojik bir baskı biçimi olduğunu savunmaktadır. Fanon'un bu anlamda en önemli katkılarından biri, alt sınıfın sessizliğinin, doğal veya içsel bir zayıflıktan ziyade, yalnızca sömürgeci vahşetin sonucu olan sistematik bir susturma mekanizmasından kaynaklandığını göstermesidir. Bu noktada Fanon, alt sınıfın pasif bir temsil mücadelesiyle konuşamayacağını ifade etmektedir; bunun yerine sömürge sisteminin şiddet yoluyla yıkılmasını istemektedir. Fanon'da, Spivak'ın felsefi olarak ifade ettiği gibi, "konuşamama" hem siyasi hem de fiziksel bir devrim çağrısı haline gelmektedir. Fanon'a göre, alt sınıf ancak sömürgecilikten kurtulursa konuşabilir; aksi takdirde sözleri sürekli olarak yanlış yorumlanır, susturulur veya dikkate alınmaz.

1.2.9. Avrupa-merkezci Yapı

Avrupa-merkezcilik, coğrafi isimlendirme ve kronolojik anlatımlar açısından Avrupa kıtası ve ülkelerine dayanan her türlü bakış açısı ve bilgi olarak tanımlanabilir. Bu tanımın doğru ve makul olduğuna inananların çoğu, kökleri Avrupa kıtasına dayanan belirli eleştirel inançlara sahip kişilerdir. Avrupa küresel haritanın ortasında önemli bir konuma sahiptir ve "doğu, batı, güney ve kuzey" uygun şekilde ayrılmıştır. Bu coğrafi görüntü, Orta Doğu, Yakın Doğu ve Uzak Doğu dahil olmak üzere tüm kategorilerin temelini oluşturmaktadır. Dahası, Avrupa deneyimleri, insanlık tarihindeki geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin kısa anlatımları için norm haline gelmiştir. Özellikle tarihsel dönemler, Avrupa'nın siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik ilerlemelerine göre düzenlenmiştir. Bu, günümüz dünya halkları arasında hem geçmişi hem de bugünü aşan bir insanlık gerçeği yaratmaktadır (Kalın, 2016: 16).

Avrupa merkezli dünya ve varlık görüşü, Avrupa kökenli insanlar ve topluluklar için doğal ve olağan olsa da, Avrupa kökenli olmayan bireyler için tuhaf ve bazen rahatsız edici bir olgudur. Dipesh Chakrabarty, bu gerçeği kabul etmeyen bir düşündürdür. Chakrabarty, İngiltere ve Avrupa'nın kendi uygarlığı da dahil olmak üzere tüm Doğu uygarlıklarının yaşamlarında bu kadar önemli bir rol oynamasının tuhaf ve adaletsiz

olduğunu düşündüğünü belirtmekte, ardından bir soru sormaktadır. Buna göre, “küreselleşme çağında, Avrupa da daha bölgeselleşmemiş midir?” sorusu önemlidir. Chakrabarty, ana fikrine ilhamını, Amerika Birleşik Devletleri merkezli küreselleşme olgusunun getirdiği yeni Avrupa gerçekliğinden almaktadır. Ancak, bu yeni duruma rağmen, tüm tarihler ve kavramlar ona geri döndüğü için Avrupa, sabit bir referans kaynağı olmaya devam etmektedir (Chakrabarty, 2000: 15).

Avrupa deneyimleri ve hayata ilişkin her şey (gıda, içecek, giyim, barınma, sağlık, eğitim, koruma, yargı, ceza, topluluk, inanç, yönetim ve savaş) dünyanın geri kalanı için Avrupa’ya göre dikkate alınmaktadır. Günümüzde yaşayan halklar için, bu belirlemede Avrupalılar yerine yerli halkların ve kültürlerin zorunlu bir konumda olması tuhaf, açıklanamaz ve adaletsiz görünebilir. Aslında, bu tepki genellikle normal ve doğal olanla tutarlıdır. Bununla birlikte, şu anda durum böyledir. Başka bir deyişle, Avrupa-merkezci bir yapı söz konusudur. Avrupalılar, gerçek bilginin standartlarının, nesne araştırmalarına özgü isimlerin, bilimsel sınıflandırmaların, bilimsel araştırmaların, varlık ve iletişim alışkanlıklarının belirlediği değerlerin ve hoş bir yaşamı sağlayan mevzuatın yaratıcılarıdır.

Fanon, sömürgecilik eleştirilerinde, Avrupamerkezci sistemin temelindeki tutuma şiddetle meydan okumaktadır. Fanon’a göre Avrupamerkezcilik hem epistemik bir duruş hem de sömürgeci saldırganlığın gerekçesi olarak hizmet etmektedir. Sömürge halklarını eksik, geri kalmış, çocuk ve medeniyete muhtaç toplumlar olarak sınıflandırmanın kavramsal temeli, Avrupa’nın kendini insanlığın küresel standardı olarak tanımlamasıdır. Fanon’a göre Avrupa, kendi tarihini insanlık tarihi olarak dayatarak bilginin ve insan hiyerarşisinin yaratılmasında baskın bir yer edinmiştir. Dolayısıyla, sömürgeci vahşetin kültürel ve bilimsel ifadesi Avrupamerkezciliktir.

1.2.10. Yaralı Bilinç

Bu kavram, yerelleşme ve Batılılaşma arasında sıkışmış postkolonyalizmin ikilemini, bilincini ve kaderini açıklamak açısından önemlidir. Postkolonyalistler genellikle Fanon’un Fransız filozof Jean-Paul Sartre’dan alıntı yaparak yarattığı ve Shayegan’ın tarihsel-varoluşsal unsurlar eklediği bu “ikilemi” vurgulamaktadırlar. Örneğin Fanon, Cezayir’in durumunu tanımlamak için “arada-kalma statüsü”nü kullanmıştır; Young, bu kavramın varoluşçu Marksist gelenekle tutarlı olduğuna

inanmaktadır. Shayegan, öz tarihler ile deneyimler arasındaki ayrımı ve daha sonra ve maruz kalma yoluyla kazanılan tarihler ile deneyimler arasındaki ayrımı aktarmak için, yaralı bilinç kavramını incelemektedir (Young, 2001: 391).

Shayegan'a göre, Batı dışı ile Batı arasındaki ontolojik ve kronolojik ayrım, bilincin bölünmesine ve bir dualizme yol açmaktadır. Bu farkı ortadan kaldırmak için yaralı bilinç kavramı, Shayegan'ın uzlaşmaz iki evren arasında 'yamalama' olarak adlandırdığı bir sürece girmektedir. Yamalama, iki zıt bakış açısını (geleneksel ve modern) üst üste bindirmektedir ve sonuçta "çarpık" bir ortam ve bilinç ortaya çıkmaktadır (Shayegan, 2013: 205).

Fanon'un sömürge öznesinin psikolojik, kültürel ve varoluşsal parçalanmasını açıklamak için en sık incelediği konulardan biri, "yaralı bilinç" kavramıyla yakından ilişkilidir. Fanon'un yorumuna göre, sömürge düzeni, toprağı işgal eden bir güç olmasının yanı sıra, öznenin bilincini parçalayarak onu iki ayrı evren arasında hapsetmektedir. Fanon'un "ara durum" olarak adlandırdığı bu durum, sömürge öznesinin Batı'ya tam olarak asimile olmasını veya kendi kültürüne geri dönmesini engellemektedir. Dolayısıyla, Fanon'a göre, sömürge öznesinin benliği her zaman bir çatışma, yabancılaşma ve gerilim halindedir. Bu kapsamda "yaralı bilinç", Fanon'un sömürgecilik çalışmasının özündeki varoluşsal travmanın kültürel-felsefi karşılığıdır; bu, Fanon'un kavramsallaştırdığı şekliyle, postkolonyal öznelliğin kalıcı yarasının bir örneğidir.

1.2.11. Melezlik

Genel olarak, postkolonyal felsefe, kolonileştirilmiş medeniyetlerin kendi geleneklerini ve "öteki" statülerini koruyamama gibi konulara odaklanmıştır. Postkolonyal teorinin gündemi, Batı'nın sosyal, kültürel ve politik düzeylerde evrensel standartlar oluşturmaya yönelik çabaları ve kendi modeline uymayan ülkelere karşı tutumu ile bu çerçevede içinde şekillenmiştir. Sömürge sonrası kültürlerin etkileşimini ve bunun faydalarını teorileştiren Bhabha, sömürgeleştirilmişlerin karışık yerinden edilme ve kültürel entegrasyonun bir sonucu olarak yaşadıkları gerçekliği ve üretkenliği ortaya çıkarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. En çok araştırdığı konulardan biri, karışık kültürel bakış açılarıyla incelediği "konumlandırma"dır. "Kültürün Yeri" isimli çalışmasında sömürge sonrası toplumların doğru konumlandırılmasına ilişkin fikirlerini derlemektedir (Bhabha, 2012: 1-19).

Bhabha, postkolonyal melezlik/üçüncü alan teorisinde, şimdide sömürülenlerin deneyimlerinin ve farklılıklarının kendi yararlarına çevrilebileceğini savunmaktadır. Irk, kimlik oluşumu, göç, ulusal sadakat, sömüren-sömürülen ilişkisi ve küresel sorunlar gibi temaları ele alarak melezlik kavramına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Ayrıca tüm kültürlerin sürekli bir melezlik süreci içinde olduğunu belirtmekte ve bu sürecin sona ermeyeceğini, sona erdiği kabul edilirse ilerlemenin imkânsız olacağını vurgulamaktadır. Bhabha'nın postkolonyalizminde sömürülenler, dört temel bileşenle “özne” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre melezlik kavramı, kopyalama, ayırım ve kararsızlık bileşenlerinin her biri Bhabha'ya göre, edebi, kültürel ve sosyolojik araştırmalarda ve kültürel konumlandırmada benzersiz yeniliklere katkıda bulunmaktadır. İki veya daha fazla kültür veya etnik grubu birleştirerek, melezlik yeni bir alan yaratmaktadır. Tek taraflı bir medeniyet, basit ve yüzeysel olmaya devam edecektir. Bakış açısı ne olursa olsun, tek kültürlülüğe kıyasla kültürel çeşitliliğin bir avantajı vardır. Melezliği oluşturan kültürlerin birleşmesi, daha önce hiç görülmemiş bir yapı ortaya çıkaracaktır; çünkü her bir kültürü ayrı ayrı kopyalamak mümkün değildir. Homi Bhabha, üçüncü alan ve postkolonyal melezlik teorisiyle, sorgulayıcı ve çok daha geniş bir kültürel anlam peşinde koşarak, sadece yansıtıcı olmayan, üretken, dinamik ve bütünsel bir “sömürülen özne”yi ele almaya çalışmaktadır (Bhabha, 2012: 66-85).

Melezlik kavramı ilk olarak Homi Bhabha'nın teorik çerçevesinde ortaya atılmış olsa da, Fanon'un fikirleri, bu kavramın temelini oluşturan sömürge deneyimiyle yakından ilişkilidir. Fanon'un yorumuna göre, sömürgecilik, maddi bir egemenlik ilişkisinin yanı sıra, sömürülen öznenin ruhunda bir bölünme, parçalanma ve çiftleşme yaratmaktadır. Fanon, “Siyah Deri, Beyaz Maskeler”de, sömürgeleştirilmiş öznenin kendi kimliğini korumak için mücadele ederken sömürgecinin ideallerini benimsemeye nasıl zorlandığını ve bunun iki gerçeklik arasında bölünmüş bir bilince yol açtığını vurgulamaktadır. Fanon'a göre bu ayırım, sömürgeleştirilmiş kişinin hayatta kalabilmek için beyaz kişinin dilini, geleneklerini ve tavırlarını benimsemek zorunda olduğu bir tür maskeleyedir.

1.2.12. Oryantalizm

Türkçe’de “Doğu bilimi” anlamına gelen oryantalizm kavramı esasında Batı üniversitelerinde veya araştırma kurumlarında İslam, Çin, Hindistan ve diğer Doğu

toplumlarının siyasi, sosyal ve ekonomik kurumları, yaşam tarzları, düşünce biçimleri, inançları ve entelektüel çıktıları hakkında yürütülen araştırma, analiz veya spekülasyon yorumları kapsayan bilgi birikimi, olarak ifade edilmektedir (Demir ve Acar, 1992: 102).

Edward Said'e göre, "oryantalizm" terimi birçok farklı anlama gelebilir. Bu yorumlar birbirini tamamlar niteliktedir. Said, kelimenin yaygın olarak kullanıldığını anlamının kapsamlı olduğunu savunmaktadır. Çünkü bu durum, önemli miktarda akademik çalışmayı içermesi bakımından önemlidir. Bu anlamıyla oryantalist, Doğu hakkında yazan, öğreten veya inceleyen kişidir. Oryantalizm alanı tarihçiler, sosyologlar, filologlar ve etnologların disiplinlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla akademik anlamda oryantalizm ile "yaratıcı" oryantalizm bu ortamda sürekli etkileşim halindedir (Turanlı, 2018: 308).

Günümüzde, oryantalizm yeni bir anlam kazanmaktadır. Önceki anlamlarına kıyasla, oryantalizmin bu yeni yorumu daha somut ve tarihsel bir anlam taşımaktadır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren, oryantalizm en geniş anlamıyla Doğu ile ilgili tüm kurumları, beyanları, tutumları, karşılaştırmaları, inançları veya yönetim biçimlerini ifade ederken, artık Batı'nın Doğu üzerinde hakimiyet ve üstünlük kurma çabalarının tümünü de kapsamı bakımından önemlidir (Said, 1998: 14).

Bu çerçeveye ek olarak, Fanon'un fikirleri, oryantalizmin pratik mantığını açıklığa kavuşturan güçlü bir teorik bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Fanon'a göre sömürgecilik, ekonomik veya askeri bir yönetim aracı olmanın yanı sıra bir zihinsel işgaldir. Doğu'yu hem egzotikleştiren hem de aşağılayan bir söylem aracılığıyla Batı, Doğu'yu "öteki" olarak yeniden üretmekte ve bu zihinsel faaliyeti gerçekleştirmektedir. Sömürgeci efendinin sömürdüğü toplumu kendi kendine tanımlaması, Said'in oryantalizm eleştirisinde söylemsel Doğu yaratımına eşdeğerdir. Fanon, Doğu ulusları kendilerini sıklıkla Batı imgelerine hapsedtikleri için buna "ulusal entelektüelin trajedisi" tanımlaması yapmaktadır. Dolayısıyla, Fanon'a göre oryantalizm, dış dünyanın çarpıtılmasından ziyade giderek daha fazla içselleştirilen bir baskı türüdür. Oryantalist bilgi üretimi, Batı'yı kültürel ve epistemik standartların tek kaynağı haline getirirken, sömürge öznesinin kendini tanımlama yeteneğini zayıflatmaktadır. Said'in oryantalizm çalışması ile Fanon'un analizi, her ikisinin de Doğu'nun tasvirinin aslında bir güç taktiği olduğunu vurgulaması açısından benzerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DÜŞÜNCE OLARAK POSTKOLONYAL TEORİ VE ÖNCÜ İSİMLERİ

Bu bölümde postkolonyal teorinin düşünsel temelleri ve kuramsal tartışmaları ele alınmaktadır. Özne–iktidar ilişkisi, benlik ve öteki ayrımı, ırk, kültür, kapitalizm ve yabancılaşma gibi kavramlar postkolonyal bağlamda tartışılmaktadır. Ayrıca postkolonyal teorinin öncü isimleri ile Frantz Fanon’un düşünceleri karşılaştırılarak, Fanon’un bu kuram içindeki özgün ve kurucu rolü sosyolojik bir perspektifle analiz edilmektedir.

2.1. ÖZNE VE İKTİDAR

Tek tip, deterministik veya evrenselci bir anlayışın aksine, postkolonyal özneler kolonyal iktidar ilişkilerinin nesnelerinden daha fazlasıdır. Bunun yerine, kolonyal iktidar ilişkileri aracılığıyla özneleştirme sürecinden geçerler ve bu süreç, melez olanlar da dahil olmak üzere çoklu, değişken ve çok katmanlı öznellik biçimleriyle sonuçlanmaktadır. Sömürge ilişkilerinde özneleştirme genellikle iki bağlamlı bir süreçtir. Bir yandan, sömürgeci gücün sömürü ve egemenlik ilişkilerini normalleştirmek ve yerli halkları düzene tabi kılmak için dış müdahalelerini içermektedir; diğer yandan, bu ilişkiler içinde kabul etmek, reddetmek veya ara pozisyonlar oluşturmak gibi hayal gücüyle tanımlamaya dayalı öz tanımlamaları açıklamaktadır. Güç dinamiklerine odaklanan ilk bağlam, sömürgeciliğin yerli halkları topraklarını, yaşamlarını, zihinlerini ve bedenlerini etkileyen çeşitli kontrol, disiplin ve düzenleme araçlarına nasıl tabi kıldığını ele almaktadır. Bu araçlar, onların tutum ve davranışlarını etkilemiş, bu da onların benlik algılarını şekillendirmiştir. Ancak, yerli halkların sömürgeci etkileşimlerin öznesi haline gelmesi, özün inşası olan ikinci özneleştirme bağlamını da dikkate almayı gerektirir, çünkü sömürgecilik sadece bir güç veya egemenlik ilişkisi değildir (Young, 2001: 14).

İlk olarak, yerli halklar, sömürgeci güç ilişkileri nedeniyle, sömürge sisteminin kurulduğu andan itibaren bu sistem içinde nesneleştirilmektedir; ancak bu nesneleştirme, belirli türden öznelliklerin yaratılmasıyla da eşlik etmektedir. Sömürge düzeni ile “sömürgeleştirilmiş” veya Sonita Sarker’in (2016: 818) ifadesiyle “alt- sınıflandırılmış” özne benliklerinin yaratılma süreçleri arasında karşılıklı olarak birbirini üreten bir ilişki vardır. Albert Memmi’ye (2021: 99) göre, sömürgeleştirmenin doğal bir yan ürünü olan bu bağlantı, hem yapıcı hem de yıkıcı bir etkiye sahiptir. Sömürge düzeni, önceki

öznelerin konumlarını yok ederek sömürgeci ve sömürgeleştirilmiş isimleri altında yenilerini yaratmaktadır. Sömürgeleştirilmiş terimi, bu noktada hem sömürgeciliğin nesnesini hem de sömürgeci ile sömürgeleştirilmiş arasındaki karşılıklı bağlarda özneleştirme sürecini ifade etmektedir, öznenin kendisinden ayrı bir anlam taşıyıcı değildir.

İkincisi, postkolonyal halkları *tarihin yeni özneleri* haline getirme hedefi, kolonyalizmin egemenlik ilişkilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan önemli bir siyasi ve normatif ilke olmasına rağmen, gerçek postkolonyal “özne” benlikleri, nesne-özne ikilemindeki değişimden çok daha karmaşıktır. Yerli halkların kendini tanımlama, kendini temsil etme ve kendini savunma araçlarını engelleyen veya çarpıtan “sistemik ve sistematik” faktörler, sömürge egemenliğinin ve onu izleyen yeni sömürgeci ortamın temelini oluşturmaktadır (Sarker, 2016: 823). Postkolonyal egemenlik yapılarını, sömürgeci güç ilişkilerinin yeni ifadelerini ve sömürgecilik deneyiminin (sömürgecilik sonrası) öznel benlikler üzerindeki karmaşık etkilerini eleştirel bir şekilde incelemek söz konusu iki bağlam üzerinden gerçekleştirilebilmektedir.

Avrupalı özneyi ideal insan figürü olarak gören ‘hümanist’ söylemin bir uzantısı olan postkolonyalizm, sömürgeci retorik olarak yaratılan ve sadece retorik bir araç olmanın ötesine geçen ve şiddet içeren araçlarla somutlaşan “medenileştirme misyonunu” eleştirmektedir (Kumar, 2009: 88). Tipik kolonyal ikilem, olgun- olgunlaşmamış, medeni-barbar, gelişmiş-gelişmekte olan ve ilerici-ilkel gibi katı karşıtlıklarda yansıtılmaktadır. Bu karşıtlıklar, kolonyal girişimleri meşrulaştırmak için bir söylem işlevi görmekle birlikte, yerli halklarla ilgili bilgi ve gerçeğin üretimi üzerindeki iktidar konumunu da açıklamaktadır. Öte yandan, bu karşıtlıklar, yerli halkların sadece siyaset, toplum, ekonomi veya kültür açısından değil, ontolojik temsil düzeyinde de egemenlik altında olduklarını göstermektedir.

Bu bağlamda Fanon, özne-iktidar bağlantısını açıklamak için yalnızca yapısal sömürü süreçlerini kullanmakla kalmayıp, aynı zamanda sömürgeci egemenliğin özneyi nasıl içeriden yarattığını göstererek postkolonyal teoriyi de önemli ölçüde derinleştirmektedir. Fanon’a göre, sömürgeci gücün en zararlı etkisi, sömürgeleştirilmiş kişinin kendisini sömürgecinin gözünden görmeye başlamasıdır; başka bir deyişle, özne, varlığını, değerini ve dünyadaki konumunu dışsal bir egemenliğin yansımasından alan

kırılgan bir yapıya dönüşmektedir. Sonuç olarak, sömürge öznesi, siyasi veya ekonomik tiranlığın hedefi olmasının yanı sıra içsel bir psikolojik ve varoluşsal bölünme yaşamaktadır.

Fanon'un buradaki *siyah tenli, beyaz maskeli* özne tasviri, sömürge düzenindeki özneleştirme süreçlerinin nasıl işlediğini göstermektedir. Sömürgeleştirilmişler beyazlığı idealleştirmektedir, kültürel ve ontolojik statülerini değersizleştirmektedir, sömürge dünyasının dayattığı insanlık hiyerarşisine göre kendilerini yeniden şekillendirmektedir ve sonunda sömürgeci gücün sürdürülmesinde aktif aktörler haline gelmektedir. Sömürgecilik, öznenin hem maddi yaşam koşullarında hem de hayali evrende yaşayan bir güç olduğundan, Fanon'un düşüncesi, postkolonyal öznenin bir "aradalık", "çatallanmış bir bilinç" ve sürekli eksik kalan bir öz-oluşum olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, sömürgeciliğin özneyi yalnızca dışsal bir nesneye indirgemek yerine, kendi iç gerilimleri, istekleri ve yabancılaşmalarıyla birlikte yeniden yarattığını göstermektedir. Fanon'un bakış açısı, postkolonyal öznenin kendi eylemliliğini nasıl yeniden inşa edebileceği üzerine düşünmek için de bir temel sunmaktadır (Fanon, 2020: 122). Sömürgeci otoritenin somut kurumları dağılmadan önce, özgürleşme öznenin sömürgeci bakışını içsel olarak kırması ile başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında görülmektedir ki Fanon, özne-iktidar bağlantısını baskıya ek olarak varoluşsal, psikolojik ve kültürel bir mücadele alanı olarak tanımlamakta ve bu karmaşık mücadeleyi postkolonyal öznenin yeniden inşasını anlamak için kullanmaktadır.

2.1.1. Ben(lik) ve Öteki

Benlik ve öteki etkileşiminde bir işbirliği söz konusudur. Bu işbirliği, psikanaliz ve postkolonyalizm arasındaki çatışmalı ilişkiyi şekillendirmektedir. Jan Campbell'a göre, bu durum, fallik, beyaz ve sömürgeci heteroseksüelliği teşvik eden ve siyahları, kadınları ve eşcinselleri "öteki" başlığı altında şeytanlaştıran temel psikanalitik söylemden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sömürgeci, evrenselleştirici ve tarih dışı bir disiplin olarak görülmesine rağmen, psikanaliz zaman zaman feminizm, queer teorisi veya postkolonyalizmde, beyaz erkek özneyi egemen konuma yükselten hegemonyacı bilgi ve iktidar teorilerini yıkmak için yararlı bir araç olarak görülmüştür (Campbell, 2000: 19). Böylece, kolonileştirme sürecinin psikolojik yönü de sömürgeci iktidar yapılarına yönelik eleştiriyi desteklemiştir. Bu bağlamda, psikanaliz, örneğin sömürge kültürünün

sürdürülmesini destekleyen zihinsel durumlara veya sömürgeleştirilmiş öznelerin psikolojik ve sosyal yapısına odaklanmak için postkolonyal analizde kullanılmıştır.

Fanon'un (2016: 26), sömürgeleştirilmişlerin sömürgeciliği nasıl özümlediğini, ırkçılığın nasıl bir aşağılık zihniyeti yarattığını ve siyahların sonunda baskıcılarını taklit etmeye başladığını göstermesi dikkat çekicidir. Fanon, sömürgeciliği psikanalitik bir şekilde yorumlamakta ve onu zihinsel bir süreç olarak değerlendirmektedir. Ancak, özne kavramı, özellikle Said'in Oryantalizm'inin etkisi altında, Doğu ve Batı arasında gelişen bir tür temsil, söylem ve algı ile değiştirilmektedir.

Kolonyal iktidar teknikleri, hemen görülebilen somut etkilerinin yanı sıra, özne benliğinin yaratılması veya değiştirilmesi bağlamında zihinsel etkilere de sahiptir. Ayna aşaması, sembolik düzen ve arzular ile Fanon'un psikanalitik değerlendirmelerinden ve sömürgecilikle ilgili deneyimlerinden yararlanarak, bu amaca ulaşmak için öncelikle sömürgecilikle karşılaşma deneyimlerini yeniden değerlendirmek mümkündür. Sömürgeci iktidar ilişkilerinin yaratıldığı ve sürdürüldüğü somut ortamın yanı sıra psikolojik ve zihinsel süreçleri düşünmek için kullanılabilecek metafor, sömürgeciliğin aynasıdır.

Fanon'un bu çerçevede benlik-ötekilik anlayışının temel katkısı, sömürgeci sistemin özneyi hem içsel yabancılaştırma mekanizmaları hem de dışsal baskı yoluyla nasıl yarattığını göstermesidir. Fanon'a göre sömürgeci otoritenin en önemli etkisi, sömürgeleştirilenlerin kendilerini "ötekinin gözünden" görmeye başlamalarıdır; yani, sömürgecinin bakışını kendi iç gerçekliğiyle bütünleştirerek, benlik kendini değersiz, yetersiz ve değiştirilmeye muhtaç olarak algılamaktadır. Bunun sonucunda, "ben" hem boyun eğdirilmiş statüsüyle hem de sömürgecinin hayali gücüyle tanımlanmaktadır. Fanon'un bakış açısına göre, öteki artık dışsal bir tehdit değil, benliğe nüfuz eden içsel bir imgedir. Dolayısıyla, sömürgeci söylemin sömürgecinin aynalaması yoluyla özneyi nasıl parçaladığını, yeniden inşa ettiğini ve yabancılaştırdığını göstererek Fanon, psikanaliz ve postkolonyal eleştirinin kesiştiği noktada, sömürge bağlamında ben-öteki ilişkisinin benzersiz doğasını ortaya koymaktadır. Postkolonyal analizde psikanalizin kullanımı, salt teorik bir araç olmaktan öte, sömürgeci egemenliğin özneyi bu kararın sonucu olarak nasıl ürettiğine dair açıklayıcı bir çerçeve haline gelmektedir.

2.1.2. Irk ve Kültür

Sömürgeleştirilmiş kişi, sömürgeci bakışın bir sonucu olarak sosyal ve ontolojik yabancılaşma yaşamaktadır. Fanon (2016: 141) bu durumu, özne benliğinden ‐kopuk‐ ve ‐kökünden sökülmüş‐, ‐beyaz adamla dışarıda bulunma yeteneği ve cesaretinden yoksun‐ olarak tanımlamaktadır. Bu deneyim, sömürgeciliğin hem maddi yönünü hem de bakışta kökleşmiş bir disiplin taktiğini ortaya çıkarır ve böylece sömürgeci kontrol ilişkilerinden ayrı bir özne ontolojisi kavramını ortadan kaldırmaktadır. Sömürgeleştirilenlerin bakışını manipüle ederek, bu taktik ırkçılığı normalleştirmekte, görünmez kılmakta ve sömürgeleştirme sürecine yardımcı olmaktadır. Dikkatini başka yöne çevirmek, ortama uyum sağlamaya çalışmak, bakışı cezalandırmak veya görmezden gelmek, kamusal etkileşimlerde bakışı kontrol etmenin yollarıdır. Fanon’un ‐Bulunduğum yerin rengini almaya, fark edilmeden geçmeye çalışıyorum‐ ifadesi, ilk iki eylemin bir örneğidir (Fanon, 2016: 145).

Buna göre, ırksal çatışmalarda sömürgeleştirilmiş halkları disipline etmeyi amaçlayan sömürge taktikleri, diğer ikisinden sorumludur. Bu nedenle, sömürgeleştirilmişlerin gözlerinde sömürü, adaletsizlik ve şiddetin etkilerini görmekten kaçınmak ve sömürgeleştirilmiş ötekilerin etkisini ideal özne-benliğinden dışlamak için sömürgeci g   kendi görüş alanını düzenlemiştir.

Sömürgeci kimlikteki bu değişimin kendiliğinden gerçekleşmesi, sömürgeciliğin bir sonucu değildir. Sömürge otoritesinin sömürge bölgelerine metropol dilini, kültürünü, inanç sistemini ve kullanabileceği diğer her şeyi aşılamaya yönelik girişimleri, sembolik düzende bu etkinin örnekleridir. Sömürge topraklarında ahlaki ilkeler ve kültürel normlar, yani sembolik düzenin etkisi altında bir sosyal sınıfın yaratılması, bu tür girişimler büyük ölçüde sömürge gücünün şiddetini, disiplinini ve politikasını destekleyen bir taktik olsa da, pratikte gerçekleşmektedir.

2.2. POSTKOLONYAL DÜZENDE KAPİTALİZM

Coğrafi keşiflerle başlayan ve günümüze kadar devam eden son beş yüz yılı aşkın insanlık tarihi, ‐sömürü metabolizması‐ olarak işleyen kapitalizmin hakimiyetinin tarihidir. Batı Avrupa, kapitalist küresel sistemin doğduğu yer olmasına rağmen, Haçlı Seferleri’nden önceki yıllarda Avrupa büyük ölçüde izole kalmıştır. Avrupa kıtası, hem artan nüfusu hem de sınırlı toprakları nedeniyle baskı altında olmuştur. Dahası, on beşinci

ve on altıncı yüzyıllar boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami varlığı, Avrupa'daki Hristiyan varlığını sınırlamış ve kıtanın amaçladığı ilerlemeye giden tüm bilinen yolları kapatmıştır. Böylece, Avrupa'ya hapsolmuş olan Batı, yeni bir çıkış yolu bulmak zorunda kalmıştır. Avrupa, bu daralmaların yarattığı baskılar nedeniyle açık denizlere ve diğer bölgelere yönelmiştir (Başkaya, 2015: 7). Dolayısıyla gerek Haçlı Seferlerinin gerekse Batı'nın farklı coğrafyalara yönelmek zorunda kalmasının kolonyal bağlamda değerlendirilmesi mümkündür.

Sömürü ve ardından gelen emek gaspı, kapitalist üretim biçimini yaratan ve uygulanmasını sağlayan iki atılımdır. Kapitalist üretimin yeri olan fabrikalar için gerekli işgücü, kapitalizmin kurumlarından biri olan özel mülkiyetin yükselişi ve köylülerin çiftliklerinden çıkarılmasıyla sağlanmaktadır. Böylece, işçilere üretim araçları verilmeyerek ve üreticiler ücretli işçilere dönüştürülerek işgücü arzı garanti altına alınmaktadır. Fabrika sistemi, işçileri topraklardan ve endüstride üretim araçlarından ayırarak, endüstriyel kapitalizm için gerekli olan mülksüz işçi sınıfını oluşturmuştur. Topraksız köylüler, işçi olarak çalışmak zorunda olmanın yanı sıra, tek gelir kaynakları olan ücretleriyle pazardan satılmamış ürünleri satın almak zorunda kalmışlardır (Marx, 2003: 623).

Bu açıdan bakıldığında zaman feodalizmden kapitalizme geçiş terimi, üretim, tüketim ve takas biçimlerindeki bu dönüşümü ifade etmektedir. Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci uzundur ve tutarlı olmaktan uzaktır. On dördüncü yüzyılda feodalizmin çöküşünün ilk belirgin işaretlerinin görülmesinden on sekizinci yüzyılın sonlarında kapitalizmin büyük zaferine kadar geçen yüzyılların niteliği, bu geçişle ilgili olarak sıklıkla tartışılmaktadır. Ancak tarihsel süreç göstermektedir ki söz konusu aşamaların her biri, kapitalizmin büyümesinde önemli yönler sahiptir.

Fanon'un sömürgecilik analizinde, bu tarihsel değişim kapitalizmin işleyiş biçimiyle yakından ilişkilidir. Fanon'a göre kapitalizm yalnızca ekonomik bir sistem değil, aynı zamanda sömürgeleştirilenlerin bedenlerini, arzularını, kimliklerini ve bilinçlerini yeniden şekillendirerek kendini sürdüren kapsamlı bir tahakküm biçimidir. Fanon, sömürgeciliğin kapitalist büyüme için gerekli olduğunu ve emek ve doğal kaynakların dünya çapında yağmalanmasının sömürge düzeninin ekonomik mantığının temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Ona göre, iç süreçler tek başına Avrupa kapitalist

birikimini açıklayamaz; aksine, sömürgeleştirilenlerin emeğinin, topraklarının ve kültürel varlıklarının sistematik olarak yağmalanması, Avrupalı öznenin kendisini merkeze alması için gerekli tüm maddi zenginliği üretmiştir. Bu nedenle Fanon, kapitalist sömürüyü yalnızca ekonomik sömürü olarak değil, aynı zamanda sömürgeleştirilmiş halkların kapitalist sistem içinde hem ucuz iş gücüne hem de insanlıktan çıkarılmış nesnelere indirgendiği, beyaz Avrupalı öznenin ise tarihin efendisi olarak konumlandırıldığı ontolojik bir hiyerarşinin yaratılması olarak görmektedir.

Siyahlar ve diğer sömürgeleştirilmiş halklar, kapitalist üretimin merkez ve çevre üzerinden yarattığı işbölümü nedeniyle kapitalist dünyanın ekonomik ve ruhsal altyapısının kurucu ama görünmez bileşenleri haline gelmektedir. Bu işbölümü, Fanon'un "ırksallaştırılmış emek rejimi" olarak adlandırdığı şeyin maddi altyapısını oluşturmaktadır. Fanon'un bu düşüncesi, kapitalizmin hem sömürgecilik olmadan var olamayacak bir sistem hem de feodalizmin çöküşünden ortaya çıkan bir aşama olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle, kapitalist sistemi, sınıf ilişkileri ve işbölümünün yanı sıra ırka dayalı bir hiyerarşi kurarak işleyen küresel bir düzen olarak düşünmek önemlidir. Fanon'un eleştirisi, kapitalizmin sömürge sonrası dönemde bile sömürge ilişkilerinin mantığını, farklı biçimlerde de olsa (borç, piyasaya bağımlılık, küresel işbölümü) nasıl sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla, postkolonyal düzende kapitalizm insanları yalnızca toprak ve emek yoluyla değil, aynı zamanda zihinsel, kültürel ve psikolojik alanlar aracılığıyla da sömürmeye devam etmektedir; sömürgeleştirilmiş öznenin tarihsizleştirilmesi, değersizleştirilmesi ve tabi kılınması, kapitalist egemenliğin temel bileşenleridir. Dolayısıyla Fanon'a göre kapitalizmin tarihi aynı zamanda sömürge halklarının psikolojik ve tarihsel acılarının da tarihidir.

2.2.1. Postmodern İnsan

Postmodernizm, genel olarak pozitivist, teknoloji merkezli, rasyonalist ve homojen olarak görülen modernizmin aksine, kültürel söylemin yeniden yapılandırılmasında özgürleştirici güçler olarak çeşitlilik ve farklılığı vurgulamaktadır. Postmodernist felsefe, parçalanma, belirsizlik, evrensel veya "toplamcı" söylemlere karşı derin bir güvensizlik ve kimliklerin tutarlılığına ilişkin belirli bir şüphe ile karakterizedir. Eagleton'a (2011: 10) göre, postmodernizm, geleneksel sınıf siyasetinin yerini dağınık kimlik siyasetinin aldığı, kırılğan, merkezi olmayan bir tüketim ve teknoloji dünyası yaratan yeni bir

kapitalizm türüdür. Bu anlamda postmodern insanın, aslında *kimlik* temelinde ele alınması büyük bir öneme sahiptir.

Katı kurallar çözülebilir olduğundan, öncekilerden daha sağlam ve kesin, daha iyi şekillendirilmiş ve insanı daha fazla tatmin eden yeni katı kurallar oluşturulabilir. Bireylere kendi hayatlarını tanımlama konusunda daha fazla özgürlük vermek iddiasına rağmen, yeni düzen, yıkılan eski standartların yerine yeni kontrol türleri getirmiştir. Bireyler, parçalanma, aşırı bireysellik, belirsizlik, tereddüt, kontrol kaybı ve esnek kapitalizmin yarattığı, istikrarlı ve kalıcı hiçbir yönü olmayan akışkan sosyal kozmos nedeniyle endişe duymaktadır. Bu aşamada, kişisel veya grup kimliğinin peşinde koşmak, bireylerin yaşadıkları sürekli değişen dünyada kendilerini evlerinde hissedebilecekleri bir yer aradıklarını göstermektedir (Harvey, 2010: 107).

Postmodern toplum, tehlikeli olmayan bir dünyadan, artık tehlikeli ve risklerle dolu bir dünyaya geçişi ifade etmektedir. İnsanlar, moderniteden kopuş ve klasik endüstriyel toplumun sınırlarından kaçan yeni bir yaratıcı süreç olan postmodern toplumda, sürekli kararlar almak ve risk alarak sosyal kimliklerini değiştirmek zorundadırlar. İşgücü piyasalarındaki belirsizlik, teknolojik karmaşıklık, kredi sistemleri ve diğer ilgili alanlardan kaynaklanan genel güvensizliğin ana nedeni, 1970’lerden bu yana insanların kimlik ve kişisel ve kolektif köklerle daha fazla ilgilenmeye başlamış olmalarıdır (Harvey, 2010: 107). Postmodern toplum, modern dönemin görece öngörülebilir ve istikrarlı yapılarından uzaklaşarak, belirsizlik ve risklerin gündelik yaşamın merkezine yerleştiği bir toplumsal düzeni ifade eder. Bu dönüşümle birlikte bireyler, sabit mesleki roller, net sınıfsal konumlar ve kalıcı kimlikler yerine, sürekli yeniden tanımlanan ve değişen sosyal kimliklerle yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Özellikle işgücü piyasalarındaki esnekleşme, teknolojik gelişmelerin hızlanması ve finansal sistemlerin karmaşılaşması, bireylerin geleceklerini güvence altına alma imkanlarını zayıflatmış ve genel bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Harvey’nin de vurguladığı gibi, 1970’lerden itibaren artan bu belirsizlik hali, bireyleri kimlik, aidiyet ve köken arayışlarına daha fazla yöneltmiş; kişisel ve kolektif kimlikler, risklerle dolu postmodern dünyada bireyler için bir tür güven ve anlam üretme aracı haline gelmiştir.

Postmodernizme göre, evren doğası gereği bölünmüş ve belirsizdir; tüm dünyayı ve geçmişini kapsayan tüm “toplamlayıcı” söylemleri, “meta-anlatıları”, evrenselci ve

kapsamlı fikirleri reddetmektedir. Örneğin, “evrenselcilik”, Avrupa merkezli olması nedeniyle riskli bir bakış açısidir. Evrenselcilik, Avrupa dışı bakış açılarının olasılığını dışladığı için bir anlamda ırkçıdır. Yerellik evrensellikten, olumsuzluk mutlaklıktan daha önemli olan postmodern dünyada, evrensel ve mutlak bir süper kimlik iddiasına karşı her zaman eşitsizlikler ortaya çıkacaktır (Küçükalp ve Çevirici, 2018: 66). Postmodern düşünce, gerçekliğin tekil, bütüncül ve kesin biçimde kavranabileceği fikrine karşı çıkarak evreni parçalı, çoğul ve belirsiz bir yapı olarak ele alır. Bu yaklaşım, modernitenin ilerleme, akıl ve evrensel doğrular etrafında kurduğu “meta-anlatıları” reddeder; çünkü bu anlatılar farklı tarihsel, kültürel ve toplumsal deneyimleri homojenleştirme eğilimindedir. Özellikle evrenselcilik anlayışı, Avrupa merkezli bir bakış açısını esas aldığı için eleştirilmekte; Avrupa dışındaki toplumların bilgi üretimlerini ve deneyimlerini görünmez kılmaktadır. Bu durum, evrenselcilik iddiasının tarafsız olmaktan uzak olduğunu ve dışlayıcı bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Postmodern dünyada yerellik, olumsuzluk ve çoğulluk ön plana çıkarken; tek bir evrensel kimlik ya da mutlak hakikat iddiası, kaçınılmaz olarak güç ilişkileri ve eşitsizlikler üretmektedir. Bu nedenle postmodernizm, farklılıkların bastırılmasına karşı çıkarak çoklu kimliklerin ve alternatif anlatıların meşruiyetini savunur.

Çeşitlilik, çoğulculuk, heterojenlik ve yerelliği vurgulayan postmodernizmde kimlik inşası, tamamen işaretler, semboller, görünüşler ve resimler bağlamında gerçekleşmektedir. Postmodern söyleme göre, öznelere evrensel olarak paylaşılan kimliklere sahip olması artık mümkün değildir (Möngü, 2013: 27). Özellikle birçok etnik kimlik, ideoloji ve azınlıktan oluşan uluslar ve topluluklar için, eşitsizlikleri vurgulamak yok olma riskini artırmaktadır.

Ötekiliği vurgulayan postmodernizm, özgürleştirici bir güç olmaktan çok, eski bir hikayenin çarpıtılmış bir yeniden anlatımıdır. Evrensel eşitliğin olmadığı bir ortamda, farklılık ilkesi, başkalarının “farklılıklarını” dikkate almayı gerektiren herhangi bir norm oluşturmaz. Kimlik siyaseti yeni bir fenomen değildir; örnekleri arasında sömürgecilik karşıtı direniş hareketleri, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sındaki milliyetçi hareketler ve iki yüz yıllık bir geçmişe sahip kadın grupları sayılabilir. Kimlik siyaseti, diğer insanlardan, diğer gruplardan ve devlet dahil belirli kurumlardan yanıt talep etmektedir. Bu sadece özerklik veya ifade ile ilgili değildir; aynı zamanda güç, meşruiyet ve tanınma arayışını da içermektedir. Kimlik siyaseti hareketleri, başkalarının insanlarda görmek

istediği reddedilmiş, aşağılanmış ve yerinden edilmiş kimlikleri kapsadığından, politik niteliktedir. Bazı hareketler farklı türdeki kimlik siyasetleri tarafından şekillendirilmekte, ancak aynı zamanda bu hareketler de kimlik siyasetleri tarafından şekillendirilmektedir (Özyurt, 2005: 196). Başka bir ifadeyle, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Postmodern süreçte insan, geleneksel Marksist anlamda yabancılaşmış olarak görülmemektedir, çünkü bu bağlamda yabancılaşma, parçalanmış bir benlik duygusu yerine bütünsel bir benlik duygusu varsaymakta ve yabancılaşma ancak bu benlikten kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bir kişinin kendisiyle olan bağı, yabancılaşma ve tüketimcilik ruhunun en önemli ve en zararlı tezahürüdür. Modernizm, hedefine ulaşamadığı için korku doğursa bile, öncelikle daha iyi bir gelecek arayışıyla ilgilidir. Postmodernizm, şizofrenik koşulları ve bunların istikrarsızlığını vurgulayarak, insandan böyle bir geleceği hayal etme yeteneğini bile mahrum etmektedir (Harvey, 2010: 70).

Postmodern insanın parçalanmış, akışkan ve hassas kimliğini, Fanon'un sömürgecilik çerçevesinde incelediği öznel bölünmenin modern bir yansıması olarak görmek mümkündür. Fanon'a göre, sömürgeleştirilmiş öznenin karşı karşıya olduğu temel gerilim, hem sömürgecinin bakış açısıyla hem de kendi tarihsel hafızasının parçalarıyla kendini tanımlama ihtiyacıdır. Postmodern çağda bu gerilim, evrenselciliğe karşı çıkarak, kimlikleri parçalayıp çoğaltarak ve özneliği tüketici rejimlerinin esnek kodlarıyla sınırlayarak yeni boyutlar kazanmıştır. Postmodern çağda, sömürgecilik sırasında içselleştirilen "aşağılık duygusu" daha karmaşık biçimlerde tekrarlanmaktadır; özne artık beyaz efendinin bakış açısına değil, küresel kapitalizmin kurduğu sürekli değişen kimlik rejimlerine uymak zorunda kalmaktadır.

Fanon'un "maskeli siyah" figürü tanımı, sık sık maske değiştiren ve görünürlük ve tanınırılık elde etmek için tüketime bel bağlayan postmodern öznenin yapısına benzemektedir. Özne artık tek bir iktidar odağıyla değil, çok sayıda, dağınık iktidar biçimiyle çevrili olduğundan, postmodern insanın kimlik arayışı yalnızca bireysel veya kültürel bir yönelim değil, Fanon'un tanımladığı gibi ontolojik bir güvensizlik halidir; bu yeni ortam, sömürgeciliğin "böl ve yönet" mantığını daha incelikli mekanizmalar aracılığıyla yeniden üretmektedir. Postmodern dönemdeki parçalanmış kimlik politikası biçimi, Fanon'un özgürleşme vizyonu için olmazsa olmaz olan toplumsal mücadele ve ontolojik bütünleşme kavramını daha da zayıflatmaktadır, çünkü özneler, parçalanmış

kimliklerini siyasi birliğin temeli olarak kurmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, postmodern öznenin kırılmalı, Fanon'un da belirttiği gibi, kapitalist- postmodern süreçlerde "sömürgeleştirilmiş benliğin" hem kopyalanmasından hem de modernitenin parçalanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, postmodern insan, özgürleşmiş görünse de, Fanon'un incelediği yeni sömürgeci bilinç süreçleri altında yeniden konumlandırılmış bir öznedir.

2.2.2. Tüketim Toplumu

Kapitalizmde, insanlar kapitalizmin ilk aşamalarında itici güç olan üretimden ziyade tüketim tarafından yönlendirilmektedir. 19. yüzyılın son çeyreğinde tüketim genel itibarıyla halkın tamamına açılmıştır. Seri üretilen malların tüketilmesi gerektiğinden, elit kesimin popüler tüketimi düzenleme girişimi artık başarılı olamamıştır. Üretim döngüsünün işleyebilmesi için halkın üretilen malları tüketmesi gerekli olmuştur. "Tüketim demokratikleşmesi" fikri ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır ki bu döneme denk gelmesi tesadüf değildir (Yavuz, 2013: 222). Kapitalist sistemin gelişim sürecinde, başlangıçta üretim odaklı olan ekonomik yapı zamanla tüketim merkezli bir yapıya dönüşmüştür. Sanayileşme ile birlikte seri üretimin yaygınlaşması, üretilen malların sürekli olarak tüketilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum, tüketimin yalnızca elit sınıflara ait bir ayrıcalık olmaktan çıkmasına ve toplumun geniş kesimlerine yayılmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde tüketimin kitleselleşmesiyle birlikte, elit kesimlerin tüketim alışkanlıkları üzerinden toplumu yönlendirme ve popüler tüketimi kontrol etme çabaları etkisini yitirmiştir. Üretim döngüsünün devam edebilmesi için halkın tüketici konumuna yerleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiş; böylece tüketim, kapitalist sistemin temel taşıyıcı unsurlarından biri olmuştur. Bu sürecin "tüketimin demokratikleşmesi" olarak adlandırılması, kapitalizmin kitlesel üretim ve pazar genişlemesi ihtiyacının tarihsel bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tüketim toplumu temelinde Fordizm ve Post-Fordizm, kapitalist ülkelerin yaşadığı sosyolojik aşamalara odaklanan iki aşamadır (Şahin, 2008: 173). Tüketimin demokratikleşmesini anlamak için Fordizm ve Post-Fordizm çerçeveleri önemlidir. Tüketimi incelerken Fordizm ve Post-Fordizm arasındaki karşıtlık göz önünde bulundurulmalıdır. Post-Fordizm, Fordizmin endüstriyel üretimi dengelemek için kitlesel tüketim hedefine uygun olarak, mevcut yaşam tarzlarını belirleyip eleştirmekle kalmayıp

yeni yaşam tarzları yaratmayı da önermiştir. Aynı zamanda, tüketimi ve pazarları “hedef tüketici” grupları, “yaşam tarzları”, “niş pazarlar” ve “pazar segmentleri” olarak ayırmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin bir sonraki aşaması, postmodern kültür üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Post-Fordizm, postmodernizmin ekonomi versiyonu olarak düşünülebilir (Yıldırım, 2009: 387).

Baudrillard’a göre, tüketim toplumu, tüketim hakkında öğrenme ve tüketime sosyal alışkanlık kazanma toplumu olarak nitelendirilmektedir (2010: 95). Başka bir deyişle, yüksek verimli bir ekonomik sistemin tekeli yeniden yapılandırılması ve yeni üretici güçlerin ortaya çıkmasıyla uyumlu, yeni ve farklı bir sosyalleşme biçimidir. Sürekli olarak yeni taleplerin uyarılması ve satın alma zevkinin günlük yaşamın stresi, tatminsizliği ve gerginlikleri için bir çare olarak kullanılabileceği inancı, tüketim toplumunun genel yapısını oluşturmaktadır.

Tüketim toplumu, kapitalizme dayanan ürün ve hizmetlerin yaratılmasından ziyade tüketim (eşya ve boş zaman tüketimi) etrafında şekillenen toplumların yapısı ile karakterize edilen bir toplumdur. Burjuvazinin büyümesi, refahın artması, bireycilerin çoğalması, tüketim sektörlerinin oluşması, sosyal sınıfların çöküşü ve kitle popüler kültürünün yükselişi, tüketim toplumunun eğilimleridir. Postmodernizmde her eylem bir tüketim eylemi olarak görülebilir. Tüketime odaklanan postmodernizm, üretime odaklanan modernizmin yerini almaktadır. Postmodernistler, sağlık, eğitim, din, müzeler, kişilerarası ilişkiler ve hatta ölüm dahil her şeyin tüketilebileceği gerçeğini kabul etmektedirler. Postmodern tüketimcilik, bir imaj oluşturmak ve bunu somutlaştırmakla ilgilidir ve nesnelerin fiziksel veya maddi olmaktan ziyade sanal olmasıyla ilgilidir. İşlevsel bir amaca hizmet etmek yerine, çok çeşitli ürün çeşitleri ve türleri, müşterilerin benzersiz tercihlerini karşılamak için tasarlanmıştır (Babacan ve Onat, 2002: 15).

Toplum kültürü, tüketimin artması ve herkesin daha fazla katılımıyla ortaya çıkan basit zevklerin çoğalmasının bir sonucu olarak gelişmektedir. Ayrıca, boş zamanların ve tüketiciliğin artması, egemen ideolojinin iktidarını güçlendirmektedir. Egemen ideoloji, tüketimin artmasını tüketimin demokratikleşmesi olarak görmektedir. Buna göre isteklerini karşılayabilen ve dolayısıyla mutluluğu bulan insanların varlığı, toplumsal gelişme ve ilerlemeye yol açabilecek tek şey olarak değerlendirilmektedir. Karşı argüman ise, tüketim toplumunun bireyleri yozlaştırarak, mağazaları ve alışveriş merkezlerini

tapınakları olan yeni bir din haline getirdiği yönündedir. Sadece tüketmeye önem veren, ahlakını yitirmiş ve markalara tapan insanlardan oluşan bir toplumun sömürülmeye ve kimliğini yitirmeye mahkûm olduğu ifade edilmektedir. Tüketim toplumunda üretim ve tüketim arasındaki bağlantı, her ikisinin de yeri gibi değişmiştir. Bu senaryonun, tüketimin modern çağdan postmodern çağa nasıl değiştiğinin bir örneği olduğu söylenebilir. Bu, postmodernizmin, modernizmle birlikte aşkın bir rol üstlenen üretimi yerinden ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Modern çağda tüketim olumsuz bir şekilde görülürken, postmodernizm tüketimi değerler listesinin en üstüne çıkarmıştır (Batı, 2009: 3).

Tüketim kültürünü ve tüketim toplumunu eleştiren Marcuse, yanlış taleplerin tüketim ideolojisi tarafından üretildiğini ve modern ülkelerde bir tür toplumsal kontrole dönüştüğünü savunmaktadır. Günümüzde insanlar ruhlarını ve benliklerini sahip oldukları eşyalarda bulmakta ve bu eşyalar aracılığıyla kendi değerlerini de öğrenmektedirler. Marcuse, insanları topluma bağlayan sistemin evrimleştiğini iddia etmektedir (Şahin, 2008: 183). Durmaz, tüketim toplumunun kapitalizmin temel dinamiklerinden ayrı olarak incelenemeyeceğini (tıpkı tüketimin sermaye birikimi rejimlerinden ve dolayısıyla üretim fikrinden ayrı olarak incelenemeyeceği gibi) savunmaktadır (2015: 125). Kapitalizmin pazara odaklı bir meta ekonomisi olduğu için, kendi başına bir tüketim toplumu oluşturmaktadır. Aytaç ise, üretim ve tüketim fikirlerini bağımsız olarak analiz ederken, kapitalist sistemin tüketicileri disipline ettiğini ve onları gönüllü katılım, kölelik ve itaat nesnesi haline getirdiğini ifade etmektedir (2006: 36). Kapitalist üretim biçimlerinin devamı, tüketim toplumu bağlamında yeni bir kültürün gelişmesine bağlıdır. Kapitalizmde üretimin yerine tüketimin kabul edilmesi, insanların medya aracılığıyla nasıl değiştiği, yeni kimlikler geliştirmesi, bir imaj kazanması ve sınıf ve konum elde etmesi üzerinde bir etkiye sahiptir.

Bauman, toplumun en alt tabakasında yaşayanların hayatlarına bakarak, toplumun iyilik düzeyini ve yaşam kalitesini belirleyebileceğini iddia etmektedir (2011: 1). Tüketim toplumunun, yoksul üyelerinin yetersiz yaşam standartlarına bakıldığında insanlık için yararlı olmadığı iddia edilebilir. Buna göre, yoksulluk, mülteci statüsü ve ötekilik gibi durumlarla karşı karşıya kalanlar, dışlanma sendromuyla tüketim toplumunda yaşamaya zorlanırlar, gecekondular, banliyöler veya gettolar gibi alanlarla sınırlı kalmakta ve tüketim toplumundan dışlanmaktadır. Bauman'ın dışlanma hastalığı göz önünde

bulundurulduğunda, tüketim toplumunun yoksullar, göçmenler ve marjinalleşmiş kesimlerden muaf olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Fanon, tüketim toplumu analizi bağlamında, tüketimi hem ekonomik bir faaliyet hem de sömürge öznesini yeniden üreten psikopolitik bir mekanizma olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, sömürge düzeninin insanları olduklarından ayıran ve onları başkalarından kabul görmeye, sembolik olarak tanınmaya ve “öteki tarafından onaylanmaya” bağımlı hale getiren bir sistem olduğunu iddia etmektedir. Benzer şekilde, postmodern tüketim kültürü, bir kişinin değerini sahip olduğu şeylere, markalara ve imgelere bağlayarak yeni türden sömürgeci yabancılaştırmalar yaratmaktadır. Dolayısıyla tüketim, özgürleştirici bir pratik olmaktan çıkmaktadır ve tıpkı Fanon’un “zincirleri altınla kaplama” tanımına benzer şekilde, sömürüyü estetikleştiren bir tahakküm modeli haline gelmektedir. Tüketim, Fanon’un “ötekinin gözünde olma” olarak adlandırdığı şeyi kopyalayan kimlikler yaratmaktadır; bu durumda kişi, kapitalizmin yarattığı sembolik düzenin içine hapsolmuş ve kendi tarihsel ve toplumsal gerçekliğinden koparılmıştır. Bunların sonucu olarak tüketim toplumunda kimlik, sömürgeci medeniyetlerde olduğu gibi, kişinin kendi yarattığı imgelerden ziyade ona dayatılan imgelerden türetilmektedir; benlik ise, sürekli bir eksiklik, pazara bağımlılık ve tatmin arzusu durumuna indirgenmektedir.

2.2.3. Yabancılaştırma

Psikoloji, teoloji, metafizik ve materyalizm alanlarında yabancılaştırma kavramının çeşitli anlamları söz konusudur. Yabancılaştırma, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olsa da, genel olarak Hegel’in bu kavramı felsefe alanına ilk kez sokan kişi olduğu kabul edilmektedir. Hegel, yabancılaştırmayı varlığın dışsallaşması olarak tanımlamış ve bunu “mutlak ruh” olarak anlamıştır. Nihai varlığın bu dışsallaşması, doğada somutlaşmaktadır. Bu mutlak varlığın, kendi dışında başka bir gerçeklik olmadığına dair anlayışı ve özüne geri dönerek bu yabancılaştırmadan kurtulması, yabancılaştırma süreciyle ifade edilmektedir. Hegel, bu nihai varlığın vücut bulduğu insanın, bu süreçte başrolü oynadığını savunmaktadır. Hegel, insanlık tarihindeki büyük değişimleri, bu felsefi nedenlerden dolayı nihai ruhun özüne dönüşünün dönüm noktaları olarak görmektedir. Marx’ın daha sonra savunacağı gibi, Hegel’de kavramsal düzeyde işleyen bu “tersine çevrilmiş diyalektik”, Marx tarafından ayağa kaldırılacak, yani somutlaşacak ve Marx’ın

toplum ve insanlık anlayışını açıklayacak nesnel bir boyut kazanacaktır. Böylece, Marx'ın yazıları, yabancılaşma olgusunun kapitalist üretim tarzı içinde ekonomik bir gerçeklik olarak varlığının somut kanıtını sağlayacaktır (Ritzer, 2014: 164).

Marx, işçiye zorla dayatılan iş bölümünün, işçinin eğilimlerinin ve isteklerinin göz ardı edildiği kapitalist üretim ilişkilerinde yabancılaşmanın ortaya çıkmasının ana yolu olduğunu vurgulamaktadır. Bunun nedeni, bu teknolojinin teknik uzmanlığı kullanarak üretim sürecini dikkatlice hesaplamasıdır. Çalışanlar, temel iş özelliklerine göre, kendilerinin yaratmadığı bir iş bölümüne zorunlu olarak dahil edilmektedirler. Marx'a göre modern endüstri, yeni bir iş bölümünü ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada işçi, makinenin canlı bir parçası haline gelmektedir. Üretimin neredeyse tamamen manuel olduğu eski atölyelerle karşılaştırıldığında, modern üretim sürecinde işin yabancılaşması çok daha büyüktür. Görevlerine potansiyellerini özgürce katma özgürlüğü olmayan işçiler, bu zorlu ve standart üretim koşulları altında sonunda vida sıkıcılar haline gelmektedirler. Dolayısıyla, işin temel faaliyeti, bir çalışanın kendiyle uyum içinde yeteneklerini ve potansiyelini özgürce ifade edebileceği bir yer olmaktan çıkmakta ve bunun yerine ailesini geçindirmek için yapmak zorunda oldukları geleneksel bir iş haline gelmektedir. Üretim sürecinin sonunda kontrolünü yitiren ve kendisine yabancı bir gerçeklik kazanan, insan emeği ile üretilen her ürün de yabancılaşmış olarak kabul edilmektedir. Marx, emeğin varlığının kapitalist üretim ilişkilerinde üretimin gerçekleşmesini mümkün kılan tek faktör olduğunu savunmaktadır. Ancak ne kapitalist üretimin koşulları (iş bölümü) ne de nihai ürün, emeğin bu yaratıcı varlığını içermez, bu da insanların (emek) kendilerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Örs, 2014: 182).

Frantz Fanon, Michel Foucault, Homi K. Bhabha, Jacques Derrida ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi yazarlar, eleştirel düşünce çerçevesinde modernizme ve Avrupa-merkezciliğe meydan okuyarak postkolonyal teoriyi ortaya çıkarmış ve postkolonyal teorinin entelektüel temelini oluşturmuşlardır. Özellikle Edward Said, Homi K. Bhabha ve Gayatri Chakravorty Spivak “sömürge sonrası dönemi değil, sömürgecilik, sömürge metni ve sömürge ilişkilerinin nasıl oluştuğunu, yani sömürgecilikten önce ne olduğunu olağanüstü bir gayret ve özveri ile araştırmışlardır” (Mutman, 2010: 119). Nitekim postkolonyal teori bakımından yabancılaşmada ele alınan, ancak sadece kapitalizmle ilişkilendirilmeyen bir kavram olmuştur.

Sömürge deneyimlerine dayanan konuşmalar bağlamında, Avrupa-merkezci moderniteye meydan okumaya dayanan bu yöntem tanımlanmaktadır. Postkolonyal bir bakış açısı geliştirmek için çeşitliliği onaylamak gerekir. Farklılık, sadece bir durumu tanımladığı için değil, aynı zamanda dili ve dolayısıyla kimliği oluşturduğu için de önemlidir. “Öteki”nin izi, tüm öz temsilinde belirgindir. Çünkü kimlik bağlantılarının bir sonucudur ve asla temel değildir. Farklılığı şekillendiren Derrida’nın farklılık kavramı ya da Bakhtin’in diyalogculuğu ya da farklılığın müzakeresi olsun, bunlar kültürün ve dolayısıyla kimliğin gelişiminde en önemli unsurlar haline gelmektedir (Dirlik, 2010: 21). Bu bakış açısına göre, postkolonyalizm, Batı’nın hegemonyacı bir bakış açısıyla Doğu’yu inşa ettiği ve her sektörde onun için kavramsal sınırlar belirlediği süreçleri analiz etmeyi gerektirir. Dolayısıyla yabancılaştırma, Hegel’den Marx’a, Marx’tan günümüze kadar olan süreçte “sömürge” yönüyle de ele alınmıştır.

2.3. POSTKOLONYAL TEORİSYENLER, ESERLERİ VE FANON’LA KARŞILAŞTIRILMASI

Postkolonyal kuram, sömürgecilik deneyimini yalnızca tarihsel ve siyasal bir olgu olarak değil, aynı zamanda epistemolojik, kültürel ve öznel bir kırılma alanı olarak ele alır. Bu kuramsal alan içinde Frantz Fanon, Edward Said, Homi K. Bhabha ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi düşünürler, sömürgecilik-sonrası toplumsal yapıları farklı kavramsal çerçevelerle analiz etmişlerdir. Fanon’un yaklaşımı, özellikle şiddet, beden, psikoloji ve devrimci praksis vurgusuyla diğer postkolonyal teorisyenlerden belirgin biçimde ayrılmaktadır.

2.3.1. Fanon: Sömürgeciliğin Psikopolitik ve Bedensel Boyutu

Frantz Fanon’un postkolonyal yaklaşımı, sömürgeciliği yalnızca söylemsel ya da kültürel bir tahakküm biçimi olarak değil, doğrudan bedensel ve psikolojik bir şiddet rejimi olarak kavrar. Siyah Deri, Beyaz Maskeler ve Yeryüzünün Lanetlileri adlı eserlerinde Fanon, sömürgeleştirilmiş öznenin benlik algısının sistematik biçimde parçalandığını, aşağılanma ve yabancılaştırmanın bireyin bilinçdışına kadar işlediğini ileri sürer. Bu bağlamda Fanon için sömürgecilik, öznenin yalnızca temsil edilme biçimini değil, varoluş koşullarını belirleyen total bir tahakküm sistemidir.

Fanon’un kuramsal pozisyonu, psikiyatri, Marksizm ve anti-kolonyal devrimci pratiklerin kesişiminde konumlanır. Özellikle sömürgeci şiddetin, karşı-şiddet yoluyla

aşılabileceği düşüncesi, Fanon'u postkolonyal literatürde radikal bir noktaya yerleştirir.

2.3.2. Fanon ve Edward Said: Şiddet ve Söylem Ayrımı

Edward Said'in Oryantalizm adlı çalışması, sömürgeciliği Batı merkezli bilgi üretimi ve söylemsel temsil pratikleri üzerinden analiz eder. Said'e göre Doğu, Batı tarafından epistemolojik olarak inşa edilmiş ve bu söylemsel yapı, emperyal tahakkümü meşrulaştırmıştır. Bu yaklaşımda güç, öncelikle bilgi ve temsil üzerinden işler.

Fanon ise söylemin ötesine geçerek, sömürgeciliğin gündelik hayatta bedensel şiddet, mekânsal ayırım ve psikolojik travma yoluyla nasıl deneyimlendiğine odaklanır. Said sömürgeciliğin kültürel temsillerini çözümlerken, Fanon bu temsillerin özne üzerindeki yıkıcı etkilerini ve devrimci dönüşüm ihtiyacını vurgular. Dolayısıyla Said daha çok eleştirel bir teşhis sunarken, Fanon normatif ve eyleme çağırان bir siyasal perspektif geliştirir.

2.3.3. Fanon ve Homi K. Bhabha: Melezlik ve Devrimci Kopuş

Homi K. Bhabha'nın postkolonyal kuramı, kültürel melezlik, taklit (mimicry) ve "üçüncü mekân" kavramları etrafında şekillenir. Bhabha, sömürgeci iktidarın mutlak olmadığını; kolonize edilen öznenin, sömürgeci söylemi dönüştüren ara alanlar yarattığını savunur. Bu yaklaşım, direnişi kültürel müzakere ve belirsizlik üzerinden okur.

Fanon ise melezlik ve ara alanlara değil, sömürgeci düzenle radikal bir kopuşa vurgu yapar. Ona göre sömürgeci sistem, müzakere edilebilir değil; yıkılması gereken bir şiddet rejimidir. Bhabha'nın daha metinsel ve kültürel çözümlemelerine karşın Fanon, maddi koşullar, sınıf çatışması ve devrimci praksişi merkeze alır. Bu nedenle Fanon'un yaklaşımı, Bhabha'nın kültürel postkolonyalizmine kıyasla daha tarihselci ve politik olarak keskindir.

2.3.4. Fanon ve Gayatri Chakravorty Spivak: Öznenin Konuşabilirliği

Gayatri Spivak'ın "Alt-kesim konuşabilir mi?" sorusu, postkolonyal öznenin temsili sorununa odaklanır. Spivak'a göre sömürgeleştirilmiş ve özellikle alt-kesim konumundaki özne, hem sömürgeci hem de yerel elit söylemler tarafından susturulmaktadır. Bu nedenle temsil, her zaman problematik ve aracılıdır.

2.3.5. Fanon ve Albert Memmi: Öznenin Konumu

Memmi de “Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen” adlı eserinde, sömürgeciliğin psikolojik etkilerini incelerken, araştırmasına hem sömürgecileri hem de sömürge halkını dahil etmektedir. Memmi’ye göre, sömürgeciler kendi konumlarının gayri meşru olduğunun farkında olamazlar; aksine, eylemleriyle sömürgeleştirilenlerin acılarının kendi zenginliklerine yol açtığını gösterirler.

Fanon gibi Martinik adasından gelen ve günümüz postkolonyal yazarları üzerinde büyük etkisi olan önemli isimlerden biri olan Césaire, daha sonra postkolonyal teorinin en temel eserlerinden biri haline gelen “Sömürgecilik Üzerine Söylem” adlı kitabında, sömürgeciliğin sahte hümanizme sahip sömürgecileri medeniyetten uzaklaştırdığını ve onları kelimenin tam anlamıyla vahşileştirdiğini savunmaktadır. Fanon, Memmi ve Césaire’den biraz farklı bir yaklaşımla Edward Said, sömürgecilerin hedeflerinin Batı’da Doğu’nun politik-entelektüel tasviriyle, ya da onun ifadesiyle, özellikle belirli metinler bağlamında çarpıtılmasıyla nasıl meşrulaştırıldığını incelemektedir. Nitekim postkolonyal teori alanının en önemli eserlerinden biri, Said’in tarihli kitabı “Oryantalizm”idir. Michel Foucault’nun yazılarından ilham alan Said, bu eserinde bilgi ve iktidar arasındaki bağı araştırmaktadır. Ayrıca Batı-Doğu ilişkisini iktidar, egemenlik ve çeşitli düzeylerde hegemonya içeren karmaşık bir ilişki olarak ele almaktadır. Bu nedenle Said, Batı edebiyatını ve bu edebiyatta Doğu’nun nasıl tasvir edildiğini incelemektedir (Said, 1998).

Fanon, Césaire, Memmi ve Said gibi yazarlar, sömürgeciliğin sömürgeleştirilmiş halkların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanları üzerindeki etkilerini inceleyen postkolonyal literatürde bu fikirlerin araştırılmasına katkıda bulunmuşlardır. Çalışmaları, daha sonraki postkolonyal yazarları postkolonyal teoriyle ilişkili bir kelime dağarcığı oluşturmaya sevk etmiştir. Diğer teorik alanlar gibi, postkolonyal teorinin temel argümanları, çoğu sömürgecilik fikriyle bağlantılı olan temel fikirleri kavranmadan anlaşılabilir. Örneğin Hintli akademisyen Gayatri Chakravorty Spivak, bu postkolonyal edebi kavramlar arasında “altta kalma” ve “ötekileştirme” fikirlerini ortaya koymuştur. Ancak Spivak ile aynı Hint kökenine sahip olan Homi K. Bhabha, postkolonyal yazınlarda ortaya çıkan yeni sözcük dağarcığının büyük ölçüde sorumlusudur. “Ambivalans”, “taklit”, ‘melezlik’ ve “stereotip” gibi ifadeler, Bhabha’nın postkolonyal

teori sözlüğüne kattığı terimler arasındadır.

Günümüzün postkolonyal yazarlarından tarih yazımına en çok odaklananlardan biri Dipesh Chakrabarty'dir. Postkolonyal söylemin tarihi nasıl şekillendirdiğini inceleyen Chakrabarty, hem Batılı hem de alt sınıf yazarları yetersiz tasvirleri nedeniyle eleştirmektedir. Kendisi de Hint kökenli olan Chakrabarty, postkolonyalistleri kendi tarihlerini yazmadıkları için eleştirmekte ve özellikle Hintli tarihçilere odaklanmaktadır. Üçüncü Dünya tarihçileri bile kendi tarihlerini yazarken Avrupa tarihini referans noktası olarak kullanmak zorunda hissetmektedirler çünkü Avrupa tarihi üzerine yapılan zengin araştırmalara rağmen, Hindistan gibi Avrupa dışı bölgelerin tarihleri alt sınıf olmaya devam etmektedir. Chakrabarty, diğer bölgelerin tarihlerinin "Avrupa tarihi"nin varyantları olarak görüldüğünü iddia etmektedir. Nitekim bu durumun sadece tarih alanına değil, dünya tarihi içinde Avrupa tarihinin ayrıcalıklı konumu, teorik üstünlüğü ve tarihsel bilgi üretiminde Üçüncü Dünya tarihinin değersizleştirilmesi nedeniyle tüm edebiyat çalışmalarına da uygulandığını belirtmektedir (Chakrabarty, 2000: 27).

Fanon sömürgeleştirilmiş özneyi suskun bir konumda değil, devrimci potansiyele sahip bir fail olarak düşünür. Fanon'da sömürgeleştirilmiş halk, şiddet yoluyla özneleşir ve tarihsel sahneye çıkar. Spivak epistemolojik temkin ve temsil krizine vurgu yaparken, Fanon politik eylem ve kolektif bilinçlenmeyi önceleyen daha iyimser (ancak sert) bir özne tasavvuru sunar. Postkolonyal teorinin tam olarak ne zaman ortaya çıktığını belirlemek mümkün değildir ancak bu teori hakkında konuşanların çoğu, sömürge dönemini yaşamış olan Fanon'un eserlerinden yola çıkmaktadır. Postkolonyalizm gündeme geldiğinde akla ilk gelen isim Fanon'dur. Fanon, yirminci yüzyılın en önemli antkolonyalist yazarlarından biridir ve yazıları, sömürgecilik ve sömürgeciliğin psikolojik etkileri konusunda en temel eserler arasındadır. Fanon, sömürgeciliği bir tür şiddet olarak ele almaktadır ancak şiddetin sömürge halkını hem psikolojik hem de fiziksel olarak nasıl etkilediğini de vurgulamaktadır (Fanon, 2022: 1-5). Bu geleneğin doğrudan bir sonucu olarak, postkolonyal düşünürler, tarih, edebiyat ve siyaset bilimi gibi uluslararası ilişkiler dahil birçok disiplini domine ettiğine inandıkları Batı merkezli yaklaşımı ve bu disiplinlerin belirli kaynakları kullanma biçimlerini eleştirmektedirler.

Postkolonyal eleştiriye gerçekten anlamak için, postkolonyal teorinin kurucularını ve kullandıkları temel fikirleri kavramak gerekir. Kolonyal sistem ve politikaları, hem o

zaman hem de bugün, postkolonyal yazarların temel eleştirilerinin odak noktasıdır. Bununla birlikte, postkolonyal teorisyenlerin bazı konularda farklı görüşlere sahip oldukları, ancak argümanlarının genellikle benzer olduğu belirtilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERLERİ BAĞLAMINDA FRANTZ FANON DÜŞÜNCESİ

Bu bölümde Frantz Fanon'un düşünsel kaynakları ve temel eserleri üzerinden sömürgecilik eleştirisi ele alınmaktadır. Fanon'un ırkçılık, şiddet, sömürgeleştirilmiş özne, yabancılaşma ve özgürleşme kavramlarına yaklaşımı ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Fanon'un sömürgeciliği yalnızca ekonomik ve siyasal bir yapı olarak değil, aynı zamanda psikolojik ve ontolojik bir tahakküm biçimi olarak ele alışı vurgulanmakta; düşüncelerinin günümüz postkolonyal tartışmaları açısından taşıdığı güncellik değerlendirilmektedir.

3.1. FANON VE DÜŞÜNSEL KAYNAKLARI

Fanon, aynı zamanda hocası olan Césaire'in sömürgecinin özneye verdiği zarar fikrini benimsemiştir. Bu etki, Fanon'un sömürgeciliği yalnızca maddi sömürüyle sınırlı olmayan, öznenin psikolojik ve ontolojik varlığını hedef alan bütüncül bir tahakküm sistemi olarak kavramsallaştırmasında açıkça görülmektedir. Nitekim “Siyah Deri, Beyaz Maskeler” adlı eserinde Fanon, sömürgeci yabancılaşma sorununu incelemektedir. Bu eser, sömürgeleştirilmiş öznenin kendisini nasıl beyaz normlar üzerinden tanımlamaya zorlandığını ve bunun bireysel benlik algısında yarattığı parçalanmayı açığa çıkarması bakımından Fanon'un psiko-politik yaklaşımının temelini oluşturur. Oldukça geniş bir etkiye sahip ve bir “Üçüncü Dünya Manifestosu” olarak ifade edilen “Yeryüzünün Lanetlileri” de öznenin yıkımı temasına çok etkili bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu metinde Fanon, sömürgeci düzeni yalnızca baskıcı bir yapı olarak değil, aynı zamanda öznenin insanlık statüsünü sistematik biçimde askıya alan bir varoluş rejimi olarak ele alır.

Bu eserde, Césaire'in “terörle aşılanmış ve aşağılık zihniyetine sahip (sömürge) halkı” “yeryüzünün lanetlileri” olarak tasvir edilmektedir. Bu kavramsallaştırma, sömürgeleştirilmiş halkların hem maddi hem de sembolik olarak insanlıktan çıkarılmasını ifade eden güçlü bir politik metafor işlevi görmektedir. Sömürgeciliğin insanları nesnelere (lanetliler) indirgemesine karşı verdiği çok boyutlu mücadelede Fanon, psikiyatri, felsefe ve siyasi faaliyet alanlarından araştırma, teori ve eylemi bütünleştirmektedir. Bu disiplinlerarası yaklaşım, Fanon'un düşüncesini yalnızca teorik bir eleştiri olmaktan çıkararak doğrudan politik bir müdahale alanına taşımaktadır. Sömürgeleştirilenlerin “kolektif duyarsızlaştırılması” veya öznenin bir sorun olarak

ortadan kaldırılması, bu mücadelenin temel vurgusudur (Fanon, 2007: 287). “Sömürgeci, sömürgeleştirilmiş insana sürekli olarak bir şey olduğunu, hiçbir zaman bir özne olamayacağını hatırlatır.” (Fanon, 2007: 52).

Bu ifade, sömürgeciliğin amacının yalnızca ekonomik çıkar sağlamak değil, sömürgeleştirilmiş bireyin özne olma kapasitesini sistematik biçimde yok etmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sömürgecilikteki amaç yalnızca sömürü değil, sömürülenin kişiliğini yok etmek olarak dikkat çekicidir.

Césaire ve Memmi gibi Fanon da, sömürge durumunun benzersiz olduğu ve Batı’daki sınıf ilişkilerinin sömürge ilişkilerini analiz etmek için uygun bir ölçüt olarak kullanılamayacağı varsayımında bulunmaktadır. Bu noktada Fanon, Avrupa merkezli teorik kategorilerin sömürge deneyimini açıklamakta yetersiz kaldığını vurgulayarak epistemolojik bir kopuş önermektedir.

Dahası, Marksizmin ekonomik determinizm yorumları, sömürgecinin “yönetici sınıfını” açıklayamaz (Fanon, 2007: 46). Sömürge bölgesinde egemenlik ve sömürü bir arada bulunmaktadır. Bu tespit, sömürgeci iktidarın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir tahakküm mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu analizin sonucunda Fanon, Marksizmin devrimci gücü olan işçi sınıfının değil, lümpen proletaryanın sömürge durumunda radikal devrimci güç rolünü oynaması gerektiğine karar vermektedir (Fanon, 2007: 131). Fanon’un bu yaklaşımı, klasik Marksist sınıf analizinden bilinçli bir sapmayı temsil etmekte ve sömürge koşullarının özgünlüğüne dayanan alternatif bir devrimci özne tanımı sunmaktadır. Ekonomik sömürünün yanı sıra, sömürgeci bağlar genellikle kültürel ve politik tahakkümü de içermektedir. Bu nedenle sömürgeciliğin çözülmesi yalnızca üretim ilişkilerinin dönüşümünü değil, aynı zamanda sembolik ve kültürel düzenin yeniden yapılandırılmasını da gerektirir.

Doğrudan tek bir konuya değinen onur, Fanon’un eserlerinin duygusal-politik (psiko-politik) çerçevesini oluşturan fikirlerden biridir. Onur kavramı, Fanon’da öznenin yeniden insanlaşma sürecinin temel duygusal ve etik dayanaklarından biri olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla, sömürgeciliğin sona ermesi, ekonomik bir gündemin yanı sıra bir sosyal ilişkiler stratejisini de içermelidir.

Fanon, sömürge gerçekliğini keskin bir şekilde tasvir edebilmiştir çünkü sömürge durumunun çağdaş Batı kültürünün deneyimlerine ve kategorilerin indirgenemeyeceği

konusunda ısrarcıdır. Bu yaklaşım, Fanon'un düşüncesini evrenselci Batı anlatılarından ayıran temel unsurlardan biridir. Batı burjuvazisinin ırkçılığı hümanizm kisvesi altında, Memmi'nin sömürgeciliğin "doğal unsuru" olarak tanımladığı ve öznenin tamamen yok edilmesini ifade eden ırkçılık, Fanon'un düşüncesinde önemli bir tema olmaya devam etmektedir (Fanon, 2007: 163). Fanon'a göre Batı hümanizmi, kendi içinde evrensellik iddiası taşısa da sömürge bağlamında seçici ve dışlayıcıdır. İnsan kavramı soyut ve kapsayıcı görünürken, sömürgeleştirilmiş özne bu insanlık tanımının dışında bırakılır. Böylece hümanizm, eşitlik ve özgürlük söylemi üretirken aynı anda ırkçı bir hiyerarşiyi yeniden üretir.

Albert Memmi'nin sömürgeciliği doğal olarak ırkçı bir yapı şeklinde tanımlaması bu noktada Fanon'la kesişir. Memmi'ye göre ırkçılık, sömürge düzeninin rastlantısal değil, kurucu unsurudur; sömürgeci, tahakkümünü meşrulaştırmak için sömürgeleştirilenin insanlığını eksiltir. Fanon ise bu süreci yalnızca siyasal ya da ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik bir yıkım olarak analiz eder. Ona göre ırkçılık, öznenin yalnızca haklarını değil, varoluşunu hedef alır; sömürgeleştirilen kişi kendi benliğine yabancılaşır, kendini sömürgecinin bakışı üzerinden tanımlar.

Bu nedenle Fanon'un düşüncesi, klasik Batı evrenselciliğinin tek ve ortak insanlık iddiasını sorgular. Evrensel olanın aslında Avrupa-merkezci bir deneyimden türetildiğini, dolayısıyla gerçekten evrensel olmadığını savunur. Fanon için özgürleşme, yalnızca siyasal bağımsızlık değil; aynı zamanda sömürgecinin dayattığı insanlık tanımının reddedilmesi ve yeni bir özne inşasıdır. Irksal akıl yürütmeye dayanan sömürge toplumu, eşitsizliği yansıtacak şekilde yapılandırılmıştır (Fanon, 2007: 57). Césaire'de makine, sömürgeciliğin temel sembolüdür; Fanon'da ise heykeldir. Bu metafor, sömürgeleştirilmiş toplumların durağan, tarihsiz ve donmuş varlıklar olarak temsil edilmesini simgelemektedir. Fanon, bu resmi kullandığı başka örneklerde sömürgecilerin heykellerine atıfta bulunmaktadır. Heykelin tasvir ettiği dünya, somut ve yaşayan insanlar arasındaki ilişkilerin kaybolduğu ve insanların acımasızca sömürgecilerin sömürdüğü sosyo-politik konumlarına indirgendiği hareketsizlik ve heykelcilikten oluşmaktadır (Fanon, 2007: 57). Césaire'de makine metaforu, sömürgeciliğin sistematik, mekanik ve insanı nesneleştiren yapısını simgeler. Bu metafor, sömürge düzeninin bireyleri işlevsel parçalara indirgediğini, onları insani ve öznel niteliklerinden arındırarak üretim ve tahakküm ilişkileri içerisinde konumlandığını ortaya koymaktadır. Makine, burada,

duygusuz ve otomatik işleyen bir sömürü mekanizmasını temsil eder. Fanon'da ise heykel metaforu öne çıkmaktadır. Heykel, hareketsizlik, donukluk ve tarihsizlik anlamları üzerinden sömürgeleştirilmiş toplumların temsil edilme biçimine işaret etmektedir. Sömürge ideolojisi, kolonyal özneyi değişmez, gelişim kapasitesinden yoksun ve tarihsel dinamizmden uzak bir varlık olarak kurgular. Bu temsil, yalnızca kültürel bir indirgeme değil; aynı zamanda siyasal bir stratejidir. Zira sömürgeleştirilen toplulukların tarihsiz ve durağan olarak sunulması, sömürgeciliğin medenileştirme iddiasını meşrulaştıran ideolojik bir zemin üretmektedir.

Fanon'un metinlerinde sömürge meydanlarına dikilen sömürgeci heykellerine yapılan göndermeler, bu metaforun maddi ve sembolik boyutunu birlikte düşündürmektedir. Heykel, yalnızca estetik bir nesne değil; iktidarın taşlaşmış ve kalıcı kılınmış biçimidir. Bu bağlamda heykel, hem sömürgecinin kendisini tarih yapan özne olarak konumlandırmasını hem de sömürgeleştirilen halkları edilgen ve donmuş figürler hâline getirmesini simgelemektedir. Böylece somut ve yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı ilişkiler silinmekte, bireyler acımasız bir biçimde sömürge düzeninin belirlediği sosyo-politik konumlara indirgenmektedir.

Sonuç olarak, Fanon'un heykel metaforu, sömürgeciliğin yalnızca ekonomik ya da siyasal bir tahakküm biçimi olmadığını; aynı zamanda öznenin tarihselliğini ve hareket kapasitesini donduran bir temsil rejimi olduğunu göstermektedir. Dekolonizasyon süreci ise bu taşlaşmış düzenin kırılması, tarihin yeniden hareket kazanması ve sömürgeleştirilen öznenin yeniden özneleşmesi anlamına gelmektedir. *“Fransızca'yı kötü konuşan Ruslarla, Almanlarla karşılaştığım çok olur. Onlara istedikleri malumatı gerektiğinde el kol hareketleriyle vermeye çalışırım, ama bu arada onların kendilerine özgü bir dillerinin, bir memleketlerinin olduğunu ve orada mühendis ya da avukat, her neyse, belli bir meslek ve kimlik sahibi olduklarını hiç aklımdan çıkarmam. Bana ve benim grubuma yabancı olabilirler, ama bu onların daha alt bir statüye indirgenmelerini gerekli kılmaz. Ama iş Zencilere geldi mi, durum hiç de böyle değildir. Bir kere onun bir kültürü, bir uygarlığı ve uzun tarihsel bir geçmişi yoktur. Günümüzde Zencinin başlıca çilesi budur işte: Beyazların dünyasına, ne pahasına olursa olsun, bir siyah uygarlığın varlığını kanıtlamak.”* (Fanon, 2016: 52). Bu anlatı, sömürgeleştirilmiş öznenin kültürel tarihten ve insani eşdeğerlikten sistematik biçimde dışlanışını somutlaştırmaktadır.

Fanon, kısmi düzenlemelerin ve doğal gelişimin sömürge toplumunu alt edemeyeceğini, çünkü toplumsal bağlantılar fikrinin temelini oluşturan karşılıklılikten yoksun olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle Fanon, reformist yaklaşımları yapısal şiddeti yeniden üreten yüzeysel müdahaleler olarak değerlendirir. Buna göre, toplumsal şiddet, özne-nesne etkileşimlerindeki çıkmazı kırmanın bir yoludur ancak bu şiddet anlayışı, Fanon'da yalnızca fiziksel bir eylem değil, varoluşsal bir kopuş anlamına da gelmektedir ve bu da kaçınılmaz olarak öznenin yok olmasına yol açmaktadır. Fanon ayrıca şiddeti daha geniş bir anlamda, politik- varoluşsal düzeyde yorumlayarak ele alır ve sömürgeciliğin ortadan kalkmasını bir varoluş biçiminden (sömürülenler) diğerine (egemen halk) geçiş olarak görmektedir. Fanon'a göre, sömürgeciliğin ortadan kalkması "bir tür insan türünün bir başkasıyla yer değiştirmesidir." Bu ifade, sömürgecilikten kurtuluşun yalnızca siyasal iktidarın el değiştirmesi değil, insanın kendini dünyada konumlandırma biçiminin köklü bir dönüşümü anlamına geldiğini göstermektedir. Dahası, Fanon sömürgeciliğin sona ermesini yok etme olarak tanımlamaktadır, ancak aynı zamanda ulusal bir kurtuluş mücadelesine dönüşecek ve sömürgeciliğin sona ermesine yol açacak örgütlü ve kolektif şiddeti de tartışmaktadır (Fanon, 2007: 63).

Fanon'a göre örgütlü şiddet, tahakküm ve sömürünün baskıyı, ayrımcılığı ve eşitsizliği daha da şiddetlendirdiği bu apaçık şiddet dolu toplumla mücadele etmenin tek yoludur. Burada şiddet, bireysel bir patlama ya da düzensiz bir yıkım değil; kolektif, bilinçli ve politik olarak yönlendirilmiş bir eylem biçimi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu noktada, sömürgeci makine fikri farklı bir biçimde yeniden ortaya çıkmaktadır. Sömürgecilik ne akıl yürütebilen bir bedendir ne de düşünen bir makinedir. Sömürgecilik, yalnızca daha aşırı şiddet biçimlerine yol açan açık bir saldırganlıktır (Fanon, 2007: 66). Bu tanım, sömürgeciliğin rasyonel ya da ilerlemeci bir proje olarak sunulmasına karşı radikal bir reddiye niteliği taşımaktadır. Ancak ırkçılık karşıtı ırkçılığın işe yaraması mümkün değildir. Bu uyarı, Fanon'un sömürge öznesinin yıkımını yapıcı bir şekilde aşmak için yeni bir hümanizm ve evrenselcilik kullanma hedefiyle tutarlıdır. Nefrete dayanan ırkçılık karşıtı ırkçılık, (sadece) sömürge karşıtı hareketi başlatabilir. Yeni bir insanlık tarihi başlatmayı ve daha gelişmiş bir insanlık kurmayı içeren sömürgecilikten kurtulma, yalnızca olumsuz duygulara dayandırılmayacak yapısal bir siyasi projedir. Bu bağlamda Fanon, sömürgecilikten kurtuluşu salt intikamcı bir siyaset değil, yeni bir etik ve toplumsal düzen inşa etme süreci

olarak tasarlamaktadır. Aksine, yeni bir dünya inşa etmenin olumlu yönlerini benimseyerek başarılı olabilir (Fanon, 2007: 300).

Sömürgeciliğin temel unsuru, yerli halkın topraklarının tahribatıdır. Toprağın gaspı, Fanon'da yalnızca ekonomik bir kayıp değil, öznenin mekânsal, kültürel ve tarihsel aidiyetinin yok edilmesi anlamına gelmektedir. Özne-nesne ilişkilerindeki farklılıkları karakterize eden nesneleştirme, yabancılaştırma ve şeyleştirme gibi kavramlar, sömürgeciliği bir sömürü ve tahakküm sistemi olarak analiz etmek için kullanılmalıdır. Bu kavramlar, sömürgeciliğin yalnızca dışsal bir baskı değil, öznenin iç dünyasına sızan bir iktidar biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sömürgecilik karşıtı entelektüeller, sömürgeciliği açıklamak için, insan öznesi fikrine dayanan dönemin Hegelci-Marksist ve hümanist anlayışına başvurmaktadırlar. Fanon da bu teorik mirastan beslenmekle birlikte, sömürge deneyiminin bu çerçeveleri zorladığını ve dönüştürdüğünü savunmaktadır. Bu bağlamda, postkolonyalizm ve sömürgecilik karşıtlığının birbirinden açıkça farklı olduğu sıklıkla dile getirilmiştir (Young, 2001: 2). Bu ayrım, Fanon'un düşüncesinin yalnızca karşı çıkış değil, aynı zamanda yeni bir bilgi ve özne rejimi kurma iddiası taşıdığını göstermektedir.

Fanon'da, bir yandan öznelliğin nasıl kurulduğu meselesi ortaya çıkarken, diğer yandan birinci neslin özneyi yok etmesi konusu zirveye ulaşmaktadır. Bu ikili yapı, Fanon'un hem eleştirel hem de kurucu bir teorik pozisyon benimsediğini göstermektedir. Césaire'e göre, "Barbar Zenci kavramı bir Avrupa yaratımıdır". Fanon da zenci öznelliğinin inşasını incelemektedir. Bu inceleme, ırkın biyolojik değil, söylemsel ve politik olarak üretildiğini açığa çıkarır.

Fanon, sömürgeciliğin öznenin yok edilmesine ek olarak nasıl bir "Zenci" öznelliği yarattığını araştırmaktadır. Bu bağlamda sömürgecilik, yalnızca baskılayan değil, aynı zamanda belirli türden öznellikler üreten bir iktidar mekanizması olarak kavramsallaştırılmaktadır. Sömürgecilik, tıpkı bir sömürü çarkı olması gibi, sömürgeleştirilmiş öznellikler üretmektedir. Dolayısıyla, yalnızca ekonomik sömürünün araçlarını değil, aynı zamanda öznelliklerini, temsillerini ve kültürel yönlerini de incelemek gerekir. Fanon, kapitalizm ile sömürgeciliğin yakın ilişkide olduğunu ve sömürülenin bir de kendi aktörlerine maruz kaldığını vurgulamaktadır: *"Dolayısıyla kapitalizm ile sömürge topraklarında alevlenen şiddet yanlısı güçler arasında nesnel bir*

suç ortaklığı vardır. Kuşku yok ki ilerici ülke ve halkların siyasal ve diplomatik desteği de arkasındadır.” (Fanon, 2007: 70). Bu tespit, sömürgeciliğin yalnızca yerel bir baskı rejimi değil, küresel kapitalist sistemin yapısal bir bileşeni olduğunu göstermektedir.

İmgeler, klişeler, stereotipler ve sömürgeleştirilmiş özne hakkında genel güç ve bilgi yaratımı, sömürgeci söylemin bir parçasıdır. Bu söylemsel üretim, sömürgeleştirilmiş öznenin kendisini nasıl algılayacağını da belirleyen hegemonik bir bilgi rejimi kurmaktadır. Analize, “Zenci” veya “Zencilik” kavramlarının beyaz adam tarafından yaratıldığını da eklemek gerekir. Fanon, maddi Avrupa’nın “Üçüncü Dünya’nın bir yarattısı” olduğunu ve meseleyi hammaddeleri gasp edilen uluslardaki ekonomik sömürüyle sınırlamanın mücadeleyi monotonlaştırdığını iddia etmektedir (Fanon, 2007: 105-106). Sömürgeci söylemin yalnızca dışsal bir tahakküm mekanizması olmadığı; aynı zamanda öznenin kendilik bilincini yapılandıran epistemik bir iktidar alanı ürettiği görülmektedir. İmgeler, klişeler ve stereotipler aracılığıyla kurulan temsil rejimi, sömürgeleştirilmiş özneyi edilgen, irrasyonel, geri kalmış ve eksik bir varlık olarak konumlandırırken, buna karşılık Batı’yı aklın, ilerlemenin ve medeniyetin taşıyıcısı olarak merkezileştirmektedir. Bu söylemsel inşa sürecinde “Zenci” ya da “Zencilik” gibi kavramlar, tarihsel ve kültürel bir gerçekliğin nötr tanımları olmaktan ziyade, beyaz öznenin epistemik üretimi olarak ortaya çıkmaktadır. Frantz Fanon’un işaret ettiği üzere, maddi Avrupa’nın refahı ve kurumsal modernliği, Üçüncü Dünya’nın emeği ve kaynakları üzerine inşa edilmiştir; dolayısıyla sömürgecilik yalnızca ekonomik bir gasp ilişkisi değil, aynı zamanda özneyi tanımlayan, kategorize eden ve hiyerarşik olarak konumlandıran bir bilgi üretim sürecidir. Fanon’un vurguladığı gibi meseleyi yalnızca hammaddelerin sömürülmesi düzeyinde ele almak, sömürgeciliğin öznenin bilinç dünyasında yarattığı kırılmaları ve içselleştirilmiş tahakküm biçimlerini görünmez kılma riski taşımaktadır. Bu nedenle sömürgeci söylem, hem maddi hem de simgesel düzlemde işleyen bütüncül bir iktidar mekanizması olarak değerlendirilmelidir. Bu ele alış, Fanon’un sömürgecilik karşıtı mücadelenin yalnızca maddi değil, epistemik ve kültürel boyutlarını da kapsaması gerektiği yönündeki ısrarını göstermektedir.

Mücadelede sömürgeciden “ödünc alınmış bir dilin” kullanılmasına dikkat etmek Fanon’un temel kaygısıdır (Fanon, 2007: 207). Bu kaygı, Fanon’un düşüncesinde özgürleşmenin yalnızca siyasal bağımsızlık değil, aynı zamanda dilsel ve kavramsal bir kopuş anlamına geldiğini ortaya koymaktadır.

Günümüz bağlamında değerlendirildiğinde Fanon'un düşüncesi, sömürgeciliğin dönüştürücü ve çok katmanlı biçimlerini kavramakta belirli sınırlılıklar taşımaktadır. Fanon'un analizleri büyük ölçüde klasik, doğrudan ve fiziksel sömürgecilik deneyimine dayanmakta; buna karşılık günümüzde tahakküm ilişkileri çoğunlukla neokolonyal, ekonomik, söylemsel ve kültürel mekanizmalar üzerinden işlemektedir. Küresel kapitalizm, çok uluslu şirketler, borçlandırma rejimleri ve medya temsilleri yoluyla kurulan iktidar biçimleri, Fanon'un merkezine aldığı devrimci ve örgütlü şiddet modelini kısmen yetersiz kılmaktadır. Ayrıca Fanon'un özgürleşmeyi büyük ölçüde kolektif ve homojen bir ulusal özne üzerinden düşünmesi, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve cinsellik gibi kesişimsel farklılıkları ikincil bir konumda bırakmaktadır. Bu durum, özellikle feminist ve çağdaş postkolonyal eleştiriler karşısında Fanon'un özne anlayışının sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra Fanon, sömürge sonrası dönemde demokratik kurumların inşası, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü gibi meseleleri ayrıntılı biçimde ele almamakta; bu da onun düşüncesini sömürgeciliğin yıkımı açısından güçlü, ancak sonrası için görece belirsiz bir kuramsal çerçeveye sınırlamaktadır.

3.1.1. Irkçılık

Fanon, Fransız bir anne ve köle bir babanın melez soyundan gelmektedir. Dolayısıyla ırkçılık konusunu sömürge söylemlerinde vurgulaması şaşırtıcı değildir. Hayatına Antiller'de başlasa da Cezayirli olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır (Fanon, 2016: 8). Fanon, sömürge karşıtı inançlarıyla tanınan ve Fort-de- France okulunda ders veren Aime Césaire'nin sömürgeci ırkçılığa karşı yaptığı protestolardan etkilenmiştir. Bu etkiyle, önce Antiller'deki Vichy yönetimine karşı propaganda çalışmalarına katılmış, ardından Fransa'daki birçok direniş oluşumunu desteklemiş ve bu nedenle kendisine Croix de Guerre nişanı verilmiştir (Fanon, 2016: 9). Ünlü direniş fikriyle bu dönemde tanışmış, ancak aynı zamanda özgürlüğü için savaştığı Fransızların, ten renginden dolayı kendisine nasıl aşağılık muamelesi yaptıklarına da tanık olmuştur.

Fanon, içselleştirilmiş olan sömürgeci Siyah adamın beyaz olma ihtiyacını eleştirmektedir çünkü bu, tanınmanın karşılıklılığını yok eden unsurlardan biridir. Kendi derilerinden kurtulamayan Siyah erkekler, beyazlığa ulaşmanın alternatif yollarına, örneğin dile yönelmektedirler (Ünlü, 2018: 40). Fransızca öğrenerek ve hatta beyaz insanlardan daha akıcı konuşarak beyazlık idealine ulaşabileceğini düşünseler de Fanon

bunu eleştirmektedir. Siyahlar, iş ya da eğitim için beyaz ülkelerde zaman geçirdikten sonra evlerine döndüklerinde değişmiş gibi görünmektedirler, ancak bu durum aslında beyaz maskelerini korumaya çalışmaları anlamına gelmektedir. *“Hayır, hayır, kim ne derse desin, Zenciyle Zenci-ağzı konuşmak onu kurtulması güç bir kısaç içine sokmaktadır. Beyaz adamın, ona ait olmayan son derece tehlikeli unsurlarla birlikte, Zenciyi sürüklediği tezat ve çıkmazın sonsuza kadar uzatılmak istenmesi demektir bu. Siyah adamın kendini açık ve düzgün bir dille ifade etmesi her şeyden çok şaşırtıyor Beyaz adamı. Çünkü bu, kendi dünyasına yapılmış bir tecavüz gibi geliyor ona.”* (Fanon, 2016: 54). Nitekim beyaz maskesini korumayan siyah, beyaz için şaşırtıcı olarak görülmektedir.

Fanon, sömürgeci öfke altındaki her ırk ve medeniyetin benzer eğilimlere sahip olduğunu savunmaktadır. Siyahların doğdukları yere döndüklerinde yabancı bir dili benimsemelerinin, yerlerinden edilmelerinin ve köksüzleşmelerinin nedeni olduğu iddiasını bu alıntıya dayandırmaktadır. Ayrıca dil, kimlik ve tanınmanın yanı sıra kişinin kendini ve başkalarını nasıl algıladığı açısından da önemlidir. Bir ulusun veya bölgenin dilini konuşmak, o bölgenin kültürel normlarına uyum sağlamayı gerektirmektedir ve kişi o dili konuştuğunda, bu normlar kaçınılmaz olarak diline yerleşmektedir. Fanon’un eserlerinde eleştirdiği siyahların beyaz olma özlemi veya beyazlığı idealleştirmeleri, Fanon’un da gösterdiği gibi, siyahlar arasında bir hiyerarşiye yol açacak kadar artmıştır. Bu kast, sömüren otoritenin değil, sömürülen insanların sömürüyü içselleştirmesinin sonucudur. Fanon’a göre, “Bir dili anlayan kişi, o dilde ima edilen ve dile getirilen evrene de hakim olur ve onu bilir.” Fanon artık bu gerçeğin bilinmesini sağlamak yerine onu değiştirmeyi tercih etmektedir (Fanon, 2016: 111).

Fanon’un ırkçılığa bakış açısı keskin ve dolaysızdır. Başka bir deyişle, Güney Afrika’daki ırkçılık ve siyahlara yönelik nefret söylemi, yoksul beyazların eksikliklerinden değil, ülkenin ırkçı bir sisteme tamamen entegre olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle dil bağlamında bu barizdir. *“...Zencinin, kendisini belli bir tanımlama içine sokmaya kalkışanlara karşı ilk tepkisinin neden hayır olduğu daha iyi anlaşılacaktır sanırım. Kendi yurttaşlarının gözünde, Beyaz adamla özdeşleşebildiği, onun gibi olabildiği oranda itibar kazandığına göre, yurduna dönen Zencinin kendini neden özellikle Fransızca konuşarak ifade ettiği de pek anlaşılabilir bir şey değildir artık. Fransızca konuşur, çünkü, yurttaşlarına göre katettiği mesafeyi, onlara attığı farkı bilhassa belirtmek hevesindedir; ailesinin ve arkadaşlarının arasına yepyeni bir insan*

tipi olarak girmek hevesindedir. Bunun içindir, cicili bicili giysilerine üfleyerek baba evine, bu viraneye, paçavralar içinde sürdürülen bu ilkel hayata, incelikten kırılacak bir aksanla yergiler düzdürürken annesinin artık anlayamaması bu yitik oğlunu.” (Fanon, 2016: 55).

“Siyah bir erkeğin beyaz bir kadına karşı tutumu nedir veya siyah bir kadın beyaz bir erkeğe nasıl davranır?” sorusuna karşılık Fanon, siyah erkek ve siyah kadını psikanaliz etmekte ve bu tür karşılıklı etkileşimlerin ve iletişimin boyutlarını anlamak için sorularla bir sorgulamaya başlamaktadır. Fanon, siyah erkeklerin nevrotik oldukları ve ten renklerini psişik tavırlar sergilemek için bir bahane olarak kullandıkları sonucuna varmaktadır. Bu yerleşik üstünlük olgusunun (üstün renk olgusu), bireylerin bilinçaltı ve bilinçdışı düşünceleri aracılığıyla erkek-kadın ilişkilerinde nasıl tezahür ettiğine dair örnekler sunması bakımından önemlidir (Fanon, 2016: 102). Ancak vardığı sonuçlar ve ifadelerle, eksikliklerinin ten renginden kaynaklandığı düşüncesini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Buna göre, ten rengim hiçbir şekilde bir kusur veya kusur olarak görülmemelidir. Çünkü Avrupalıların kurduğu siyah-beyaz ayrımını benimsedikten sonra, siyahlar için nefes alacak alan kalmamıştır.

3.1.2. Kölelik ve Efendilik

Bir grup insanı zenginleştiren sömürgeci hareketler, sonunda bir diğerini yok etmektedir. Bu adaletsizliği ve duyarsızlaştırmayı durdurmak için sömürge ülkelerinde entelektüel hareketler ortaya çıkabilmektedir, ancak yaygın bir desteğe sahiplerse etkili olabilmektedir. Bu başarının olasılığı büyük ölçüde, kalabalıkları örgütleyenlerin eylem odaklı tavrına bağlıdır. Dolayısıyla toplumu harekete geçirebilenlerin hazır bulunması esastır. Fanon, hem kendi yaşamı boyunca hem de sonraki dönemlerde büyük ölçekli hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Fanon ve diğer bazı Afrikalı liderler ve entelektüeller, halklarını harekete geçirmede ve Afrika’daki Avrupa sömürgeciliğine karşı savaşmada başarılı olmuşlardır. Fanon’un eserleri, özellikle de “Yeryüzünün Lanetlileri” bu konuda büyük bir etki yaratmıştır. Fanon eserinde sömürgeci güçlerin, sömürge halklarının imajını ezilen halklara dayatmak için güç kullandığını savunmaktadır. Ezilen halkların özgür olabilmeleri için öncelikle olumsuz öz algıdan kurtulmaları gerekir ki Fanon bu bilincin oluşmasında öncü biri olmuştur. “Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın Anatomisi” de bu bilince katkıda bulunarak taraf mekanizmasını

önemli bir şekilde açıklamaktadır: “Köle ve efendi arasındaki mücadele, ölümüne bir savaştır. Eğer iki taraf da hayatını riske eder ve ölürse, hiçbiri tanınmayacaktır. Bir taraf ölürse, diğeri yine tanınmayacaktır. O halde köle-efendi diyalektiğinin yürümesi için bir tarafın tehlikeyi göze alarak tanınana dek savaşması, beri yanda diğerrinin ölüm korkusuyla muarızına boyun eğmesi gerekir. Tanınan ve tanımayan efendi, tanıyan ve tanınmayan köle olacaktır. İlki, fethet veya öl derken, ikincisi boyun eğ ve hayatta kal ilkesini benimser.” (Fanon, 2012: 17).

Fanon, güçlü bir beyaz olma arzusuyla hareket eden siyah erkeklerin aşağılık kompleksine sahip olduğunu, kendilerini tanrı ilan eden beyaz erkeklerin ise bir üstünlük kompleksine hapsediklerini ileri sürmektedir (Sayar, 2002: 147). Fanon’a göre siyahlar, avcılarına sürekli aşık olan avlardır. Martinik’teki birçok siyah haneye nüfuz eden siyahlara yönelik düşmanlığın temel nedeninin, beyaz kültürel stereotiplerinin benimsenmesi olduğunu ileri sürmektedir. Aşağılık komplekslerinin iyi bir öz imajı engellediğini ve siyah erkeklerin beyaz olma özlemini takıntılı nevroza benzettiğini savunması da bu sebeptir.

Fanon, çatışmanın kölenin tanınmasıyla hiçbir ilgisi olmayan sömürgeci efendi ile insanlar arasında değil, insanlar ile insan olmayanlar arasında olduğunu ifade etmektedir. Beyaz efendi üstünlük kompleksinin sanrılarında yaşarken, siyah adam aşağılık kompleksinin tutsağıdır (Ünlü, 2011: 14). Fanon bu fikirleri aktarmak için temel olarak iki temel eser kullanmaktadır. “Siyah Deri, Beyaz Maskeler”’de nesneleştirme ve insanlıktan çıkarma gibi sömürge senaryolarını incelerken, “Yeryüzünün Lanetlileri”nde odak noktasını nesnenin özneleştirilmesine, kendi sözleri ve eylemleriyle yeniden insanlaştırılmasına çevirmektedir (Ünlü, 2011: 34).

Sömürge bölgelerinde ordu ve polis her zaman mevcuttur ve sömürgeleştirilmişlerle etkileşimleri, düzenli ve doğrudan müdahaleleri garanti altına almaktadır. Aracı, egemenliği gizlemeye veya tiranlığı azaltmaya çalışmaz. Bunları, bir kolluk kuvvetinin sarsılmaz ahlak anlayışıyla sergilemekte ve savunmaktadır. Fanon’a göre, sömürgecinin yaşadığı metropol, uzun ömürlü olmasını sağlamak için taş ve çelikten inşa edilmiştir ve aracının sömürgeleştirilmişlerin evlerine ve düşüncelerine şiddeti soktuğunu iddia etmektedir. Şehir asfalt ve ışıklarla doludur ve çöp kutuları her zaman kimliği belirsiz çöpler ve insanların hiç görmediği veya hayal etmediği eşyalarla

doludur. Sömürgecinin ayakları asla görülmez; belki denizde görülebilir ancak orada da görebilecek kadar yaklaşmak mümkün değildir.

Sömürgecinin şehri, her zaman güzel ürünlerle dolu, insanların iyi beslendiği bir dinlenme yeridir. Sömürgecinin evinde beyazlar veya yabancılar yaşamaktadır. Sömürgeleştirilenler için ise tam tersi geçerlidir. Fethedilen dünyayı yok etmek, sömürgeleştirileni ya topraklarından kovmayı ya da toprağın derinliklerine gömmeyi gerektirir. Dolayısıyla Fanon sömürge dünyasını sömürgecinin bakış açısından incelemeye çalışırken, sömürgeleştirilmiş medeniyeti değerlerden yoksun bir medeniyet olarak tanımlamaktadır. Yerlinin ahlaki açıdan kayıtsız olduğu vurgulanmaktadır. Dahası, sömürgeci, sömürgeleştirileni ancak beyaz ideallerin üstünlüğünü alenen kabul ettiğinde eleştirmeyi bırakmaktadır. Sömürge süreci boyunca, sömürge kitleleri bu ideallerden nefret etmekte, onlara hakaret etmekte ve bunları kendi üzerlerine püskürtmektedir. Sömürgeci burjuvazi, akademik çalışmaları ve egoist söylemleriyle, sömürge halkına temel ideallerin insanlığın tüm kusurlarına rağmen varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

3.1.3. Sömürgecilik

Fanon'a göre sömürge dünyası iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Sınırlar, kırsallar ve karakollar, ayırım çizgisini simgelemektedir. Sömürgeciyi temsil eden ordu ve polis, sömürgelerdeki sömürge halkının resmi ve kurumsal muhatabıdır (Fanon, 2012: 37). Sömürge topraklarındaki yerli halk, sömürgecilerin acımasız askeri vahşetiyle baş etmek zorundadır. İnsanlar bu şiddeti evlerine, hatta düşüncelerine taşımaktadır. Bu düzende hiçbir etik yoktur ve yerel halkın bunlara erişimi engellenmektedir. Çünkü yerli halkın son derece korkunç ve ilkelere aykırı olduğuna inanılmaktadır. Sömürgeci ideolojiye göre, yerli halk olumsuz olan her şeyle eşit tutulmalıdır. Karşısındaki sömürgeci, güzel ve takdire şayan her şeyin simgesidir. Bu bölünmüş toplumda, sömürge halkı pis harabelerde ve açlık içinde yaşarken, sömürgeci halk en iyi koşullarda, tertemiz sokaklarda, refah içinde yaşamaktadır. Bu dünyada sömürgeleştirilenler, bir gün sömürgeci olmayı arzulamaktadır. Bu sömürgelerde neredeyse farklı insan türleri vardır. Fanon'a (2012: 40) göre, sömürgelerde ekonomik altyapı aynı zamanda bir üstyapıdır. Beyaz olduğunuz için zenginsiniz ve zengin olduğunuz için beyazsınız gibi bir teori söz konusudur. Fanon, Marx'ın alt yapının üst yapıyı belirlediği argümanını genişleterek ırk

mesalesine biraz bağımsız bir boyut kazandırmaktadır. Sömürge, sömürge halkının sınırlarının kaldırılması, işgal ettikleri bölgenin harap edilmesi veya sürgün edilmesidir. *“Burada af dileyerek hatırlatmak isterim ki, sömürgecilik gibi karmaşık bir olguyu çözümlmeye girişen birinin aklından çıkarmaması gereken bir şey vardır: Bir tür insanlık dışı davranışla bir diğeri arasında nasıl farklar olduğunu araştırmak ütopyacı bir çabadır.”* (Fanon, 2016: 110). Dolayısıyla Fanon, argümanlarla ilgilenmek yerine sonuca odaklanarak çatışmayı temelden ele almaktadır.

Sömürge konusundaki görüşlerinin anlaşılabilmesi açısından “Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi” oldukça önemlidir. Fanon’a göre, Cezayir bağımsızlık hareketi, bir halkın sömürgeci güçlere karşı başlatabileceği en güçlü ayaklanmadır. Ancak, Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin savaş kurallarını koruması ve bu mücadeleyi düzenli bir şekilde yürütmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Fransızlar, bu haklı mücadeleyi baltalamak için en güvenilir kaynaklar aracılığıyla yanlış bilgi yaymaktan çekinmemiştir. Bir asırdan fazla süren sömürgeci zulmün halk arasında bir öfke havasına yol açabileceği ve bunun da yalnız ve aşırı davranışlara yol açabileceği gerçeğinin yanı sıra, bu tür davranışların tamamen kabul edilemez olduğu da vurgulanmaktadır: *“Bugün Cezayir’de sömürgeciliğin kurbanı olmayan tek bir ölü yoktur. Sömürgeciliğe karşı verilen mücadeleye yabancı kalan tek bir Cezayir vatandaşı bulmak imkansızdır. Dahası Cezayir toprakları dışında ölen ve ölümü Fransız sömürgeciliğine bağlanmayan tek bir Cezayir ölüsü yoktur. Cezayir halkı şuna karar verir ki, bağımsızlığına kavuşuncaya kadar, bedeninde ve şuurunda açılan yaraların mesuliyetinden Fransız sömürgeciliği asla kurtulamayacaktır.”* (Fanon, 2012: 113).

Söz konusu eserde, çarşafın Cezayir toplumundaki rolünü incelenmekte ve büyük bir çatışmanın temel bir bileşeni haline geldiğini vurgulanmaktadır. Fransız sömürge yöneticileri, çarşafın Cezayirli kadınların toplumsal konumu için elzem olduğuna inandıkları için bu amblemi şiddetle hedef almışlardır. Bu bağlamda, kadınları kazanma formülü başlangıçta bilimsel ve toplumsal bir nitelik kazanmıştır. Toplum, sanki gizli bir el tarafından yönetiliyormuş gibi, ataerkil görünse de anaerkil bir yapıdadır ve bu sistemi yıkmak için kadınlarla temasa geçilmelidir. Bu amaçla, Cezayir toplumundaki kadınların konumunu ve uygun görüldükleri yaşamı kınayan kadın örgütleri kurulmuştur. Ayrıca insani yardım ve hayırseverlik kisvesi altında, bu parlak nüfuz Cezayir’in en ücra köşelerine bile ulaşabilmiştir. Çünkü sömürgeci zihniyete göre topluma egemen olmak

için kadınları fethetmek şarttır. Kadınlar bastırılmadıkça topluma entegre olmak zordur. Bunun aracı ise çarşaf olmuştur. Çarşafa yapılan bu saldırı, erkekleri de etkilemiş ve eşleri çarşaf giyenler zulme maruz kalmıştır. Sömürgeci, Cezayirli kadınların haklarını koruma bahanesiyle bunu yapmıştır. Bu talihsiz kadın için oldukça endişelenmiş ve ona büyük ilgi göstermişlerdir. Sömürgeci güçler çabalarının istenen sonuçları vermediğinden şikayet etse de, zaman zaman çarşafsız özgürleşmiş kadınlara rastlamak mümkün olmuştur. Avrupa medeniyetinin gözünde bu özgürleşmiş kadınlar, kıymetli altın kadar değerli olmuştur. Çarşaftan özgürleşen her kadın, sömürge yetkililerine göre savunmaları başarısızlığa uğramak üzere olan bir Cezayir toplumunu temsil etmiştir. Fanon, Cezayirli kadınların, Cezayir toplumunun bireysel olarak parçalanmasına neden olan sömürge politikasında önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir (Fanon, 2012: 52).

Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi sırasında radyo bir diğer önemli semboldür. 1945'ten önce, zengin burjuva sınıfının dışındaki Cezayirliler, evdeki hiyerarşiyi ve saygıyı tehdit edebileceğine inandıkları için radyoya karşı temkinli davranmışlardır. Sömürgeciler, direnişi aşmak için, bunu fark ettikten sonra giderek daha karmaşık yayınlar sağlamak için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Ülkedeki Avrupalılar ve sömürgeciler için durum, Cezayirlilerinkinden farklıdır. Radyo onlara memleketlerinden haberler sunmasının yanı sıra bir güvenlik duygusu vermiştir. Radyo, Cezayir'de yaşayan Avrupalıları desteklemek anlamına gelmiştir, ancak aynı zamanda egemen toplumun kültürel baskısı için bir silah görevi de görmüştür. Ancak direniş sırasında radyonun önemi anlaşılmış ve sömürülen tarafından da kullanılmıştır. Buna göre radyo, Cezayirliler için vazgeçilmez olmasının yanı sıra, işgalin somut bir aracı ve sömürge egemenliğinin bir sembolü olarak da hizmet etmiştir.

3.1.4. Şiddet

Fanon'un temel odağı, sömürgeci vahşetin sömürgeleştirilmiş insanların psikolojik gelişimini nasıl etkilediğidir. Fanon, neredeyse tüm eserlerinde sömürgecinin verdiği zararın yalnızca fiziksel vahşetin ötesine geçtiğini vurgulamaktadır. Sömürgeleştirilmişlerin içinde yaşadığı atmosfer, yaygın ve çok katmanlı bir şiddet ortamıdır. Fanon'un şiddet çerçevesinin en etkili ve kışkırtıcı yönlerinden biri, aynı zamanda silahlı eylem savunuculuğunun da temelini oluşturan, sıradan şiddetin psikolojik etkilerini incelemesidir.

Fanon (2022: 53), sömürgeciliğin sömürge karşıtı mücadeleye yol açmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. İnsanlarını aşırı önlemlere zorlayan bir toplum varlığını sürdüremez ve yerini başka bir topluma bırakmalıdır. Yerleşimcilerin sömürgeleştirilenlere uyguladığı şiddet ilk şiddet türüdür. Sömürgecinin uyguladığı vahşet ise sömürge dünyasını ayakta tutan şeydir. Siyah ve beyaz, sömürgeleştirilen ve sömürgeci, Arap ve Avrupalı, sömürge dünyasında diyalektik olarak oluşmuş öznelliklerin örnekleridir. Fanon, öznelliklerin diyalektik gelişimini sık sık dile getirmektedir. Sömürge öznesi, sömürgeleştirilen özneyi yaratan ve üretmeye devam eden kişidir ve ırkçının kendisi aşağılananı yaratmaktadır (Fanon, 2022: 21). Şiddetin kurbanı ve faili paradigması, sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasındaki diyalektik etkileşime eşdeğerdir.

Sömürgeleştirilenler, şiddetin ikinci biçimi olan şiddeti kullanmaktadırlar. Sömürgeci saldırganlığın sömürülen özne üzerindeki psikolojik etkilerini tersine çevirmek ve bunları sömürge dünyasını devirmek için kullanmak mümkündür. Şiddetin nesnesi, devrimci siyasetin rehberliğinde değişebilir; sömürgeleştirilenin öznelliğini oluşturan sömürgeci şiddet, sömürgeciliğe (yani sisteme) yönelik olabilir. Fanon (2004: 219), sömürgeciliği özgürleştirmek için silahlı direnişin kullanılmasının olumlu veya faydalı bir sonucu olabileceğini düşünmektedir. Ezilenler, ezenlerin şiddetiyle insanlıktan çıkarıldıklarında ve karşılık vermek için gereken farkındalık ve örgütlenmeden yoksun olduklarında saldırganlıklarını kendilerine yöneltmektedir. Ancak bireyler, şiddet yoluyla insanlıklarının önündeki temel engeli ortadan kaldırmakta ve kendi kimliklerini ve geçmişlerini yeniden ele geçirdiklerinde onurlarını geri kazanmaktadır. Fanon, sömürgeleştirilenlerin, yalnızca şiddet eylemleri, yöntemleri ve stratejileri uygulamak yerine, sömürge ortamında bulunmanın kendilerine bahsettiği günlük şiddeti yapıcı bir şekilde kullanmalarını önermektedir. Bu anlayışa göre sömürgeciliğin kendisi, sömürgeleştirilenlerin öznelliğini yaratan ve nihayetinde onları başka şiddet eylemleri yapmaya yönelten şiddetin sebebidir.

Fanon'a göre, sömürgeleştirilmiş özne şiddet yanlısıdır çünkü onu aşağılamayı amaçlayan sömürge epistemolojileri, şiddet dolu bir şimdiki zamanda yaşadığı gerçeğinin yanı sıra tarihini ve geleceğini de elinden almaktadır. Fanon, sömürgeci şiddetin bu zaman boyutuna işaret ederek, sömürgeci insanlıktan çıkarma sürecini ve buna karşı silahlı direnişin iyileştirici gücünü ortaya koymaktadır. Sömürgeci yöntemler, sanki

sömürge öncesi tarihleri medeniyetten yoksunmuş gibi sömürgeleştirilmişlerin önemli bir geçmişini inkâr etmektedir. Bu konuyu vurgulayan “Yeryüzünün Lanetlileri”ne (Fanon, 2007: 148) göre, geçmişi sahiplenmek, sömürgeleştirilmişlerin psiko-duygusal dengesinde köklü bir değişimi tetikler. Geçmişi “şan, şeref ve ılımlılık” alanı olarak yeniden yazmak, sömürgecinin sömürgeleştirilmişlerin tarihini hedef alması nedeniyle sömürgeciliğe karşı epistemolojik mücadelede hayati önem taşımaktadır.

Fanon, sömürgeci saldırganlığın şimdiki zamanın ötesine uzanan bir etkiye sahip olduğunu; bireyi şimdiye hapsederek geleceğini gasp ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda şiddet, geleceksizlik algısını etkilemektedir ve hem fiziksel hem de bilişsel bir boyuta sahiptir (Fanon 2018: 655). Bu nedenle, sömürgeci şiddet sömürgeleştirilenlere tüm zamanları kapsayan üç boyutlu bir olgu olarak görünmektedir. Sömürgecilik karşıtı şiddetin evrensel ama tarihsel karakteri, Fanon’un ele aldığı şiddetin zamansallığının bir başka yönüdür. Buna göre, sömürgeleştirilmişlerin saldırganlığı hakikat ve akıl diliyle sunulursaküresel bir karakter kazanabilir. Örneğin Cezayir devrimini, metinde şiddetin kendisini hakikat olarak tasvir ettiği bir örnek olarak kullanmaktadır. Fanon, Cezayirlilerin kaderlerinin kontrolünü ele almalarını kendi hayatlarına değilse bile ölümlerine önem vermek şeklinde vurgulamaktadır.

3.1.5. Sömürülen Özne

Fanon’un gündeme getirdiği temel mesele, Avrupa-merkezci teorilerin kimlik inşa sürecinde öteki algısı ve ötekinin tanınması süreçlerini açıklama konusundaki yetersizliğidir. Özne olarak bireysel kendini gerçekleştirme veya kişinin kendi kimliğini yaratma süreci, Avrupa-merkezci ideolojinin merkezinde yer almaktadır. Bu süreç içsel bir süreçle başlamaktadır. Bu süreçteki bir sonraki adım, bir “öteki” bulmaktır. Fanon (2020: 126), sömürge koşullarında durumun böyle olmadığını ileri sürmektedir. Sömürgelerdeki yerli halkın somutlaşmamış soyut bir kimliği vardır. Orada dünya, karşıt kutuplardan oluşmak yerine durağandır. Bu iki kutup arasındaki mücadeleden diyalektik bir sonuca varmak imkânsızdır. Çünkü bu karşıtlıklar çarpıştığında uzlaşmaya yer yoktur. Bu süreçten her zaman bir taraf mutlak bir zaferle çıkmaktadır ve doğal olarak çıkmalıdır. Ayrıca, sömürülen özne, Fanon düşüncesinde “hasta” olarak nitelendirilmektedir: *“Çatışmacı durumun özneyle dünyanın kesintisiz diyalektiğinin sonucu olduğu gerçeği uzun süre gözardı edilemez. Sistemati olarak olay üzerinde durulmakta ve hastanın*

öyküsü asgariye indirgenmektedir. Elbette, burada hastanın yaşam öyküsü, hastalık geçmişi değil, ardışık entegrasyonlar düzleminde çatışmayı ve bu çatışmanın üstesinden gelme unsurlarını içerdiği ölçüde hastanın öyküsü söz konusudur.” (Fanon, 2020: 220).

Beyazlar, kendi kimliklerini inşa ederken Siyahlara özne olarak meydan okumayıp, aksine onları daha da nesneleştirmektedir. Beyazların kendilerini tanımlamaları için Siyahlar gerekli değildir. İki karşıt tarafı birbiri üzerinden tanımlamak mümkündür ve birini diğeri olmadan kavramsal olarak tanımlamak imkânsızdır; biri diğeri “öteki” olarak tanımlamaktadır. Sömürge ortamlarında durum böyle değildir. Beyazlar kendilerini Siyahlar olmadan tanımlayabilirler; öznellikleri Siyah olmaktan değil, sadece beyaz olmaktan kaynaklanmaktadır. Ancak Siyahların Beyaz olmayan olarak tanımlanması, kendi öznelliklerini bozmaktadır. Siyahların sömürge koşullarında emek yoluyla özgürleşme olasılıkları çok azdır (Fanon, 2020: 179).

Siyahlar, kendilerini bu “köle Siyah” kimliğinden uzaklaştırıp “beyazlaşarak” özgürleşmeye çalışmakta teselli aramaktadırlar. Beyazlarla özdeşleşmeleri, kendi öznelliklerini ve sürekli Beyaz üstünlüğünün onaylanmasını kabul edememelerinin bir sonucudur. Siyahlık aşağılık olarak görülmektedir çünkü Siyahlar, daha beyaz olmanın kendilerini özgürleştireceğini düşünmektedir. Tam bu noktada, Fanon’un “beyaz maskeleri” ortaya çıkar. Yine de Siyah, kendisine ve öznelliğine yabancı bir “şey” gibi görünmektedir, çünkü asla tamamen Beyaz olamaz. Siyah, Beyaz’ın gözünde nesneleşmiştir. Siyah’ın öznelliği altüst olmuş ve şimdi bu durumda sıkışıp kalmıştır, öznel kimliğini oluşturamamakta, ne Siyah ne de Beyaz olmak arasında sıkışıp kalmıştır. Örneğin “Zenci” terimi bir yandan Siyahları dışlamak ve korkutmak için kullanılırken; diğer yandan, Siyahları küçümseyici ve çocuksu bir hoşgörüyü kabul etmek, onlara değerli ve hoş karşılanmış hissettirmek için bir lütuf olarak kullanılmaktadır. Fanon’a göre bu durum tahammül edilemez değil; aksine, Siyah özgürlüğünün ve Beyaz kavramlarından farklı, gerçek bir kimlik geliştirmenin önünde engel teşkil etmektedir. Irksal özellikleri nedeniyle Siyahlar, sömürge sisteminde ezilen ve nefret edilen taraftır. Beyazlar ise medeniyetin ve ahlaki üstünlüğün simgesidir (Fanon, 2020: 38-45).

Sömürgeci Beyaz, Siyahların dünyasına adım atar atmaz tüm sistemi altüst etmiştir: *“Yabancıların gelişinden önce sömürge ülkesi diye bir şey yoktu; en azından şey halinde, doğal halde varlık sürdürüyordu. Metropolün eylemi bizzat doğa üzerinde ve halen doğal*

durumda olan varlıklar üzerinde etkili olur. İnsanı verimli kılan çalışma sömürgeye yerleşen Avrupalının ayrıcalığıdır; hem doğa hem de varlıklar üzerinde sadece o çalışır.” (Fanon, 2020: 241). Doğal olmaktan ziyade insan yapımı olan bu bozulma, tarihselliğe ve insan öznelliğine meydan okumaktadır. Bu düzen, Siyahların psikolojik sistemlerinin tamamen çarpıtılmasına ve değişmesine yol açmıştır çünkü sömürülenler, öznelliklerini yitirmişlerdir. Siyahların tarih sahnesinde özne olmaları imkânsızdır. Dahası, Siyahlar, içinde bulundukları maddi koşullar nedeniyle kimlik oluşturmak veya mutlak bilgiye ulaşmak gibi soyut hedeflerin peşinden gidememişlerdir.

3.2. FANON VE SÖMÜRGEÇİ SÖYLEM

Fransızlar Fanon’u ırksal bir öteki olarak görmektedir ve Fanon, çocuğun insanlık dışı bakışlarını fark ettiğinde verdiği duygusal ve psikolojik tepkiyi anlatmaktadır. Fanon’un onları (Fransız çocuğu) yemesi, beyaz çocuğun korkusudur. Beyaz çocuğun ruhunda, siyah bir kişi “yamyam”dır. Fanon, bu olaydan ırksal hiyerarşinin en altında olduğunu öğrenmiştir. Fanon’a göre, sömürgeleştirilmişleri derinden etkileyen ve benlik duygusunu yeterince temsil edemeyen bir söylem sistemi çevrelemektedir. Bu olay, siyah adamın Fanon için kendini değerlendirirken üstlendiği görevi ortaya koymasına bakımından önemlidir. Fanon, Fransız çocuğun onu öteki olarak algıladığını gözlemlemiştir. Fanon (2016: 109), kişiliğinin bu noktada nesneleştirildiğini vurgulamaktadır. Dünyaya, şeylerde anlam keşfetme isteğiyle, ruhu dünyanın kaynağına ulaşma arzusuyla dolu bir şekilde girmiş ve sonra diğer nesneler arasında bir nesne olduğunu keşfetmiştir. Irkçı bir bakış açısıyla karşılaşıldığında, bu nesneleştirme, diğer kişinin siyah öznenin duruşunu anlamasına yardımcı olmaktadır.

Siyah öznenin kimliğinin tüm kötücül özellikleri tarafından belirlendiğini ve bedeninin biyolojik olarak korkutucu olarak kabul edildiğini vurgulamak önemlidir. Fanon (2016: 151) “Zenci, fobik bir nesnedir, endişe uyandıran bir uyarıcıdır” iddiasında bulunmaktadır. Siyahların fiziksel ve cinsel gücü, zenci fobisinin temel nedenidir. Fanon, bu zenci fobisini tasvir etmektedir. Bu, zencinin beyaz adamın ortamına girdiğinde, fiziğini beyaz adamın davranışlarını değiştirmek için kullandığı anlamına gelmektedir. “Zenci”nin kudreti, beyaz adamı çaresiz kılmaktadır. Bir Zenci, Avrupa’da aşağılık duygusunu, olumsuz özellikleri veya ruhun karanlık yarısını temsil etmektedir. Kolektif bilinç dışında siyah veya siyah renk, kötülüğün, günahın, acının, savaşın ve açlığın bir

temsilidir. Avrupa'nın bu uygarlaşmamış varlığı reddetme yönündeki dile getirilmeyen arzusu vardır. Ancak bu düşünce Avrupalı için yeterli değildir. Öyle ki: *“Her yerde insanlara bir günah keçisi gerekiyor. Baruk da farklı bir şey söylemiyor zaten: İnsanlık, günah keçisi kompleksinden kurtulmadıkça kin ve nefret belasından da kurtulamayacaktır.”* (Fanon, 2016: 219).

Avrupa medeniyeti Siyah dünya ve evcilleşmemiş halklarla karşılaştığında ortaya çıkan bir önyargının örneğidir. Zenci hakkındaki bu tartışma yalnızca Zenci ortamıyla sınırlı değildir. Bu bilinçdışı, sömürgeleştirilmiş bölgedeki Araplara, sömürgeleştirilmiş Hindistan'daki yerlilere veya Avustralya'daki yerlilere karşı kendini göstermektedir. “Zencinin gerçekliğine dair dürüst bir bilginin ancak kültürel kristalleşmenin aleyhine kazanılabileceğini” belirten Fanon, bu kara mitin nasıl ortadan kaldırılacağını göstermektedir (Fanon, 2016: 203).

Görüldüğü gibi, sömürgeci ideoloji, sömürgeleştirilenleri aşağılık, çirkin ve geri kalmış imgelerle nitelendirmek için askeri gücünü ve teknik ustalığını kullanmaktadır. Sömürgeleştirilenler, sömürgeci söylemin gücü nedeniyle doğal olarak bu aşağılık duruşunu benimsemektedir. Sömürgeleştirilenler, beyaz olmamanın neredeyse yasadışı olması nedeniyle kendilerini hor görmeye kadar ileri gitmektedirler. Sömürgeci kültüre uyum sağlamak ve yetersizliklerinin üstesinden gelmek, kurtuluşa ulaşmanın tek yoludur. Ancak Fanon, Siyah için hiçbir çabanın yeterli olmayacağını vurgulamaktadır: *“Zenci evrensel tavırlar bulmaya çalışıyor kendine; ama Paris'te, Saint-Louis Lisesi'nde bir Zenci öğrenci, Engels'i okuma küstahlığını gösterdiği için gözünün yaşına bakılmadan okuldan atılabiliyor. Bir oyun var işin içinde, hem de acıklı bir oyun. Ve Siyah entelektüellerin bu oyuna gelmeleri işten bile değil.”* (Fanon, 2016: 223). Bu kavrayış, sömürgeleştirilenin sömürgecinin evrenini kavramasıdır. Fanon, bu ikili dünya paradigmasının üstesinden gelmenin bir yolu olarak direnişi önermekte ve bunu söylemlerine yansıtmaktadır.

3.2.1. Özgürlük Üzerine

Fanon'a (2007: 56) göre, sömürgecilik sonrası süreç söz konusu olduğunda, aşağılanmış ve kendini küçümseyen bireyler gizlice bunun doğru olmadığına inanmaktadır. İçsel öfkelerine ek olarak, insanlar artık kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığı için her türlü çatışmaya hazırdır. Ayrıca, sömürge kültürünün Siyahilere uyguladığı

baskının ve yaşadıkları tüm psikolojik durumların ters etki yaratarak bir kurtuluş mücadelesinin kapısını açabileceğini de göstermektedir. Tarihin konusu olarak, sömürgeleştirilenlerin de kendilerini özne olarak sunabileceklerini düşünmektedir. Fanon bu durumda entelektüelleri eleştirmektedir. Sorunu kısmi bir özgürleşme yerine tam bir özgürleşme yoluyla ele almak için ezen sınıfla uzlaşma ve iş birliği yapma girişimlerini kabul etmemektedir. Böyle bir çözümün imkânsızlığını vurgulamaktadır.

Sömürgecilik sonrası süreç, tüm sistemin yıkılıp yeniden inşasını gerektirmektedir. Yalnızca idari ve siyasi özerklik elde etmek, sömürge kişisini veya toplumunu özgürleştirmeyecektir. Tüm sistemi yeniden düşünmek ve ekonomik üretim yöntemlerini köklü bir değişimle yeniden yapılandırmak gereklidir. Sömürgeci ekonomik yapı varlığını sürdürdüğü sürece siyasi özgürlük biçimsel anlamda varlığını sürdürecektir. Sömürge öznesinin özgürleşmesinin ve kendi gerçekliğine veya öznelliğine ulaşmasının yolu budur.

Sömürge dünyasının iki yüzü vardır. Kışlalar, sınırlar, karakollar ve sınır çizgileri, temsiline örnekleridir. Sömürgeleştirilenlerle temas, ordunun ve polisin sürekli varlığı ve düzenli, doğrudan eylemler, onların varlığını garanti altına almaktadır. Bu nedenle, sömürgecilerle çalışanlardan kurtulmak, sömürgecilikten ve bu sömürge sisteminden kurtulmanın ön koşulu olacaktır. Dahası, sömürgeciliğin sonlandırılmasının şiddet içermemesi gerektiğini iddia etmek, Siyahi insanların hâlâ sömürüleceği ve aşağılanacağı anlamına gelir ki bu, bugün Batı'nın bile hoş görmeyeceği bir şeydir. Kölelik koşullarını iyileştirmek veya sömürü biçimlerini değiştirmek, kölelik ve sömürünün her zaman sona ereceğini garanti etmese de, bu sistemleri savunmak ve yaşam değerlerini artırmak için kullanılmalıdır. Yıllarca süren sömürgeci aşağılanma ve boyun eğdirmeden sonra Fanon, şiddeti öznelliği geri kazanmanın bir yolu ve aynı zamanda onun bir onayı olarak görmektedir. Siyahları ezen ve onları kurtuluş araçlarından mahrum bırakan ırkçı ve sömürgeci şiddete, ayrıca Avrupalı ve Beyazların kalkınma ve ilerleme bahanesiyle dünyayı sömürme girişimlerine karşı koymak için, devrimci şiddet olarak adlandırılabilir olan bu kavram, aslında insanlığı geri kazanma projesidir. Özgürlük için mücadele bir zorunluluktur. Fanon'a göre "Sömürgeci yetkililerin devasa zor güçleri genç ulusu ekonomik durgunluğa mahkûm eder. Diğer bir deyişle sömürgeci şöyle der: 'Demek bağımsızlık istiyorsunuz, alın ve sonuçlarına katlanın.' Milliyetçi liderlere halklarına dönüp dev bir çaba içine girmelerini istemekten başka seçenek kalmamıştır."

(Fanon, 2007: 101).

Fanon, burjuva entelektüelinin sömürgeci sermayeyle bağlarını güçlendirdiği ve bir avantaj elde ettiği ölçüde kitleleri görmezden geldiğini savunmaktadır. Ancak halk, özgürlüğe ulaşmak için gereken her şeye hazırdır. Fanon'a göre, çatışmada milliyetçi bir tutum benimsemek, bunu başarmanın yoludur. Aksi takdirde, sömürgeci-sömürgeleştirilen bağlantısı yok olmak yerine, yalnızca şekil değiştirebilir. Bu bağlamda milliyetçilik, bir ırkın diğerine üstünlüğü anlamına gelmez. Burada milliyetçilik, özerk ve özgür bir devletin yaratılmasının yanı sıra kendi halkının kurtuluşu ve kurtuluşunu da ifade etmektedir.

3.3. GÜNÜMÜZ POSTKOLONYALİZMİ VE FANON

Coğrafi keşiflerle başlayan sömürgecilik dönemi ve ardından gelen, kapitalist ekonomik sistemin son aşaması olan emperyalist sistem, uluslararası sistemin mevcut yapısını şekillendirmiştir. Dahası, mevcut siyasi sistemi kurmak ve sürdürmek için sistematik ve kasıtlı bir propaganda kullanılmıştır. Savaş, terörizm, çevre tahribatı, küresel eşitsizlik ve adaletsizlik ve çatışma gibi tüm küresel sorunların temel nedenleri incelendiğinde, sömürgeciliğin ve onu izleyen emperyalist eylemlerin ilk nedenler olduğu görülmektedir. Emperyalizm, kapitalist ekonomik sistemin sınırsız gelişme ve yayılma ihtiyacından doğmuştur; bu ihtiyaç, sisteme içkindir ve sömürü sistemlerinin devamına yol açmıştır (Stiglitz 2018: 275).

Emperyalizm tarafından sömürülen halklar, bu sömürüyü sürdüren hükümetler, sömürü araçlarını kurumsallaştıran uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler arasındaki çatışma, günümüz uluslararası ilişkilerine de yansımıştır. Sömürge döneminde, Avrupalı uluslar doğal zenginlikleri elde etmiş ve yüzyıllarca dünyayı sömürmüşlerdir; bu da bugün var olan adaletsizlik ve eşitsizliğe yol açmıştır. Sömürülen bölgelerde, köleleştirdikleri insanlar hala kendi ekonomilerini oluşturamamışlardır. Batılı uluslar, sömürge uluslarının bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki dönem olan sömürge sonrası dönemde, kaynakları sömürgelerinden kendi uluslarına aktararak endüstrilerini ve teknolojilerini geliştirmişler ve belirli bir dereceye kadar sermaye birikimine ulaşmışlardır. Sömürgeleştirilen uluslar zenginliklerini kaybetmeleri sonucunda daha da fakirleşmişlerdir.

Günümüzde, küresel eşitsizliğin bu nedeni göz ardı edilmektedir ve gelişmiş,

gelişmemiş ve gelişmekte olan gibi etiketler kullanılarak bu ulusların geride kaldığı ima edilmektedir. Ayrıca yatırım ve yardım bahanesiyle Batılı uluslar bugün hala ekonomik olarak zayıf uluslardan yararlanmaktadır (Stiglitz 2018: 276). Küreselleşmenin temsil ettiği serbest piyasa sistemine herkes eşit şekilde katılmakta ve rekabet etmektedir. Ancak eşitsizlik, sömürge sisteminin küresel kaynakları kendilerine aktarmasıyla elde edilen sermayeye sahip Batılı hükümetler ile bu zenginlikleri kaybeden ülkelerin zayıf ekonomileri arasındaki mücadele tarafından kaçınılmaz olarak yeniden üretilmektedir. Nitekim ırkçılığın neoliberal başkalaşımı, sömürge imparatorlukları sona erdiğinde bile sömürge sisteminin Beyaz sömürgeci ırkın sermayesine nasıl fayda sağladığını göstermektedir.

Küreselleşme emperyalizmin yerini almış olsa da, sömürü sistemi varlığını sürdürmektedir. Üçüncü dünya ülkeleri, sömürge sonrası dönemde siyasi bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar da, yine de ekonomik sömürüyle karşı karşıyadırlar. Askeri güçleri ve siyasi yönetimleriyle ulus içindeki tarihsel varlıklarının aksine, sömürgeciler bugün sermayeyi orada faaliyet göstermek için kullanmaktadır. Çokuluslu firmalar, modern zamanlarda sömürge ülkelerinin yerini almıştır. Fanon, tüm bu sürecin Marksizmin ötesine geçen ve ekonominin tek başına sömürge koşullarını açıklamak için yeterli olmadığını ve sömürücü bağlantıları anlama sürecinde ekonomik yöntemlerin de ele alınması gerektiğini düşünen bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Sömürgelerdeki ekonomik altyapının aynı zamanda bir üstyapı olduğunu ileri sürmektedir. Sebep ve sonuç ilişkisi söz konusudur. Dolayısıyla, sömürge sorunuyla yüzleşmek için Marksist düşüncenin ötesine geçmek her zaman gereklidir. Sömürgeci ile sömürgeleştirilen arasındaki bağlantının sosyolojik bir değerlendirmesi, yalnızca üretim ilişkilerini ve ekonomik süreçleri incelerse hatalı olacaktır. Fanon ayrıca, çeşitli ilişki türlerinin psikopatolojik kökenlere sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Çok kültürlü bir yapıda iki farklı ırkın bir arada yaşaması, sömürge sistemini tanımlamak için yetersizdir. Irkçılık, sömürgeciliğin bir parçasıdır ve özne üzerindeki sonuçları, nasıl tezahür ederse etsin, değişmeyecektir. Sömürgeci efendi ırk, iki farklı ırk ve kültürün bir arada yaşadığı bir sömürge medeniyetinde, sömürgecilere baskı yapacak ve şiddetle saldıracaktır. Sömürgeciler, bu şiddetin psikolojik etkileri nedeniyle kendilerini bu kategorilerin dışında tam olarak tanımlayamazlar; bu şiddet, onları sömürgeci tarafından inşa edilen hayali bir kimliğe hapsetmektedir. Siyah olmak, Siyah

bir bireyi tanımlayan tek şeydir. Kişinin kendine özgü öznelliğini ortadan kaldırarak ve onu yalnızca etnik özelliklerine indirgeyerek kendisinden yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Nesneleştirmenin bir sonucu olarak, kişi iç dünyasında özneler yerine nesnelerle etkileşime girmekte ve gerçek dünyada görünmeyen ve kabul görmeyen bir özne olarak var olmaya devam etmektedir. Tanınmayla ilgili temel sorun, ırkçı bir bakış açısına göre, bir kişinin bakışının görünür olmasına rağmen görünmez olmasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın yöntemsel çerçevesi açıklanmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek doküman analizi, içerik analizi ve eleştirel söylem analizi yöntemlerinin neden tercih edildiği gerekçelendirilmektedir. Birincil ve ikincil veri kaynakları, veri toplama süreci, analiz teknikleri, araştırmanın sınırlılıkları ve etik ilkeler ayrıntılı biçimde ele alınarak çalışmanın bilimsel geçerliliği ortaya konulmaktadır.

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel yöntem, postkolonyalizm gibi çok katmanlı ve tarihsel bağlamı güçlü kuramsal alanlarda, toplumsal olguların anlam boyutunu, söylemsel yapısını ve ideolojik arka planını derinlemesine inceleme imkânı sunmaktadır. Bu yaklaşım, Neuman'ın nitel araştırmanın amacına ilişkin şu tanımıyla örtüşmektedir:

“Nitel araştırma, insanların toplumsal dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ve bu anlamların belirli bağlamlar içinde nasıl üretildiğini ortaya koymayı amaçlar.”
(Neuman, 2014:58).

Bu bağlamda çalışma, Frantz Fanon'un eserlerini sosyolojik bir perspektifle ele alarak, sömürgecilik sonrası toplumlarda süregelen tahakküm biçimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada Fanon'un düşüncelerini çok boyutlu biçimde çözümleyebilmek amacıyla içerik analizi ve eleştirel söylem analizi yöntemleri birlikte kullanılmıştır. İçerik analizi, Fanon'un eserlerinde öne çıkan temel temaların sistematik biçimde belirlenmesini sağlarken, eleştirel söylem analizi, bu temaların hangi dilsel ve ideolojik yapılar aracılığıyla kurulduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu yöntemlerin birlikte kullanımı, Neuman'ın nitel araştırmalar için vurguladığı analitik derinlik ilkesine dayanmaktadır:

“Nitel araştırmalarda birden fazla analiz tekniğinin birlikte kullanılması, araştırmanın açıklayıcılığını ve yorumlayıcı gücünü artırır.” (Neuman, 2020:173).

Böylelikle Fanon'un metinleri yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda söylemsel ve ideolojik boyutlarıyla da değerlendirilmiştir.

4.2. ARAŞTIRMA DESENİ VE VERİ KAYNAKLARI

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi kapsamında yürütülmüş olup, doküman analizi deseni temelinde yapılandırılmıştır. Doküman analizi, toplumsal olguların yazılı ve görsel materyaller üzerinden sistematik biçimde incelenmesini esas alan bir nitel araştırma desenidir. Neuman’a göre:

“Araştırmacının doğrudan müdahalesi olmaksızın üretilmiş yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesi”dir (Neuman, 2014:357).

Neuman, dokümanların yalnızca bilgi aktaran nesneler olmadığını; aynı zamanda belirli tarihsel, toplumsal ve ideolojik bağlamlar içinde üretildiklerini vurgulamakta ve bu nedenle belgelerin yorumlayıcı bir çerçeveye ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda doküman analizi, metinlerin yalnızca yüzeysel içeriklerinin değil, aynı zamanda anlam dünyalarının, kavramsal yapılarının ve söylemsel boyutlarının da çözümlenmesini mümkün kılmaktadır.

Bu tez kapsamında doküman analizi, Frantz Fanon’un temel eserlerinin sosyolojik bir perspektifle incelenmesi amacıyla kullanılmıştır. Aşağıda araştırmada kullanılan veri kaynakları iki başlık altında sınıflandırılmıştır.

4.2.1. Birincil Veri Kaynakları

Çalışmanın birincil veri kaynaklarını, Frantz Fanon’un aşağıdaki üç temel eseri oluşturmaktadır:

- *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*
- *Yeryüzünün Lanetlileri*
- *Cezayir Devriminin Anatomisi*

Bu eserler, sömürgecilik ve postkolonyal deneyimin psikolojik, kültürel, siyasal ve söylemsel boyutlarını içermeleri nedeniyle içerik ve söylem analizine uygun metinlerdir.

4.2.2. İkincil Veri Kaynakları

Çalışmada birincil kaynaklara ek olarak ikincil veri kaynaklarından da yararlanılmıştır. İkincil veri kaynakları, postkolonyal teori, sömürgecilik, emperyalizm ve Frantz Fanon’un düşüncesi üzerine yapılmış akademik kitaplar, hakemli dergi makaleleri ve lisansüstü tez çalışmalarından oluşmaktadır.

Bu ikincil veri kaynakları üç temel amaç doğrultusunda kullanılmıştır. İlk olarak, Fanon'un eserlerinde ortaya konulan kavramların postkolonyal teori içindeki yerini belirlemek ve bu kavramların farklı düşünürler tarafından nasıl tartışıldığını ortaya koymak. İkinci olarak, Fanon'un sömürgecilik ve emperyalizm analizlerinin, çağdaş postkolonyal tartışmalarla hangi noktalarda kesiştiğini ya da ayrıştığını göstermek. Üçüncü olarak da, içerik ve söylem analizi sonucunda elde edilen temaların mevcut akademik literatürle karşılaştırılarak yorumlanmasını sağlamaktır.

Böylelikle ikincil veri kaynakları, çalışmanın yalnızca Fanon'un metinlerine dayalı bir çözümleme olarak kalmamasını; aksine Fanon'un düşüncelerinin kuramsal süreklilik, eleştirel tartışma ve disiplinlerarası bağlam içinde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

4.2.3. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada veri toplama süreci, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda doküman analizi temel alınarak yürütülmüştür. Süreç, Frantz Fanon'un eserlerinin sistematik biçimde incelenmesine ve bu metinlerden analize elverişli nitel verilerin elde edilmesine odaklanmıştır. Veri toplama, literatür taraması, tematik kodlama ve kuramsal karşılaştırma olmak üzere birbiriyle ilişkili üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu aşamada postkolonyal teoriye ilişkin temel eserler, Frantz Fanon'un çalışmaları ve Fanon'un düşüncesini sosyolojik bağlamda ele alan yerli ve yabancı akademik yayınlar incelenmiştir. Literatür taraması, araştırma probleminin netleştirilmesi, kuramsal çerçevenin oluşturulması ve analiz sürecinde kullanılacak kavramsal araçların belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür.

İkinci aşamada tematik kodlama sürecine geçilmiştir. Bu aşamada Fanon'un eserleri bütüncül biçimde okunmuş; metinlerde tekrar eden kavramlar, metaforlar ve söylemsel örüntüler açık kodlar hâlinde belirlenmiştir. Açık kodlama sürecinde, metinlerden doğrudan türetilen kavramlar ön kodlar olarak not edilmiş ve bu kodlar daha sonra kavramsal yakınlıklarına göre sınıflandırılmak üzere kayıt altına alınmıştır. Bu aşama, analiz sürecinin ampirik temelini oluşturarak ham verinin sistematik biçimde ayrıştırılmasını sağlamıştır.

Üçüncü aşamada ise elde edilen kodlar ve temalar, postkolonyal teori literatürüyle karşılaştırılmıştır. Kuramsal karşılaştırma süreci, Fanon'un metinlerinde ortaya çıkan temaların mevcut akademik tartışmalar içindeki yerini belirlemek ve bu temaların

sosyolojik anlamlarını derinleştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede veri toplama süreci, yalnızca metinlerden veri elde etmeyi değil; aynı zamanda bu verilerin kuramsal bir bağlam içinde anlamlandırılmasını da kapsayan bütünlüklü bir yapı kazanmıştır.

Böylelikle veri toplama süreci, Fanon'un eserlerinden elde edilen nitel verilerin sistematik, tutarlı ve kuramsal olarak temellendirilmiş biçimde analiz sürecine aktarılmasını sağlayacak şekilde kurgulanmıştır.

4.3. İÇERİK ANALİZİ

Doküman analizine destek olarak içerik analizi kullanılmıştır. Neuman, içerik analizini “*metinlerdeki sözcüklerin, temaların ve sembollerin sistematik biçimde sınıflandırılması ve kodlanması süreci*” olarak tanımlar (Neuman, 2020: 394).

İçerik analizi kapsamında Frantz Fanon'un üç temel eseri analiz edilmiştir. Bu eserler; Siyah Deri Beyaz Maskeler, Yeryüzünün Lanetlileri ve Cezayir Devriminin Anatomisi'dir. Söz konusu eserler, Fanon'un sömürgecilik, kimlik, şiddet ve özgürleşme üzerine geliştirdiği düşünceleri kapsamlı biçimde ortaya koymaları nedeniyle araştırmanın temel inceleme metinleri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda analiz sürecinde söz konusu eserler, Fanon'un postkolonyal düşüncesinin kuramsal çerçevesini temsil eden temel metinler olarak ele alınmıştır.

İçerik analizinin analiz birimini, Fanon'un eserlerinde tematik bütünlük arz eden paragraf ve metin blokları oluşturmaktadır. Cümle bazlı mikro analiz yerine, kavramsal yoğunluk içeren metin bölümleri esas alınmıştır. Kodlama sürecinde öncelikle Frantz Fanon'un metinleri açık kodlama yöntemiyle incelenmiş ve metinlerde tekrar eden kavramlar belirlenmiştir. Daha sonra benzer kavramlar tematik kategoriler altında birleştirilerek eksen kodlama sürecine geçilmiştir. Bu süreç sonucunda kimlik, yabancılaşma, sömürgeci tahakküm, şiddet ve direniş temaları araştırmanın temel analiz kategorileri olarak belirlenmiştir. Metinler öncelikle açık kodlama yöntemiyle incelenmiş, ardından belirlenen kavramlar tematik kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Bu süreçte metinlerde tekrar eden kavramsal örüntüler belirlenerek kimlik, yabancılaşma, şiddet ve sömürgeci tahakküm gibi temel temalar çerçevesinde analiz gerçekleştirilmiştir.

Analiz sürecinde Fanon'un eserleri aşağıdaki ana temalar çerçevesinde kodlanmıştır:

- *Kimlik ve benlik inşası*
- *Yabancılaşma*
- *İrk ve hiyerarşi*
- *Sömürgeci tahakküm*
- *Şiddet ve özgürleşme*
- *Direnış ve devrim*

Araştırma kapsamında kullanılan birincil ve ikincil veri kaynakları ile bu kaynaklara uygulanan analiz teknikleri Tablo 1’de özetlenmiştir. Tabloda sunulan bu yapı, doküman analizi sürecinin hangi kaynaklar üzerinden ve hangi analitik araçlarla yürütüldüğünü göstermektedir.

Tablo 4.1. Doküman Analizi Sürecinde Kullanılan Veri Kaynakları

Kaynak Türü	Kaynak / Eser Türü	Veri Niteliği	Analiz Tekniği	Analiz Amacı
Birincil Kaynaklar	Fanon’un temel eserleri (<i>Siyah Deri, Beyaz Maskeler; Yeryüzünün Lanetlileri; Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın Anatomisi</i>)	Kuramsal–metinsel veri	Doküman analizi (içerik ve eleştirel söylem analizi destekli)	Tematik yapıların (kimlik, yabancılaşma, şiddet, direniş vb.) ortaya çıkarılması
İkincil Kaynaklar	Postkolonyal teoriye ilişkin akademik kitaplar	Kuramsal yorumlayıcı veri	Doküman analizi (karşılaştırmalı içerik analizi)	Fanon’un tematik bulgularının postkolonyal literatür içindeki konumunun belirlenmesi
İkincil Kaynaklar	Hakemli dergi makaleleri	Analitik–eleştirel veri	Doküman analizi (eleştirel söylem analizi)	Fanon yorumlarının benzerlik ve ayrışma noktalarının tespiti
İkincil Kaynaklar	Lisansüstü tez çalışmaları	Alan içi akademik veri	Doküman analizi (tematik karşılaştırma)	Çalışmanın özgünlüğünün ve literatüre katkısının değerlendirilmesi

Tablo 4.1’de, araştırma kapsamında kullanılan birincil ve ikincil veri kaynakları ile bu kaynaklara uygulanan analiz teknikleri özetlenmektedir. Araştırmanın ana verisini Frantz Fanon’un eserleri oluşturmuş; bu eserler nitel araştırma yöntemi doğrultusunda doküman analiziyle incelenmiştir. İçerik analizi, metinlerde tekrar eden kavram ve temaları belirlemek amacıyla; eleştirel söylem analizi ise sömürgeci ve özgürleştirici söylemlerin nasıl kurulduğunu ortaya koymak için destekleyici teknikler olarak kullanılmıştır. İkincil kaynaklar, elde edilen tematik bulguların postkolonyal literatür içindeki kuramsal konumunu belirlemek amacıyla analitik karşılaştırma aracı olarak değerlendirilmiştir.

4.4. ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Çalışmada eleştirel söylem analizi, sömürgeci iktidar ilişkilerinin dil aracılığıyla nasıl üretildiğini ve yeniden kurulduğunu incelemek amacıyla kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizi yaklaşımı, dilin yalnızca iletişim aracı olmadığını; aynı zamanda toplumsal güç ilişkilerinin, ideolojik yapıların ve iktidar mekanizmalarının üretildiği bir alan olduğunu kabul eder.

Eleştirel söylem analizi yaklaşımının kuramsal temeli özellikle Norman Fairclough tarafından geliştirilmiştir. Fairclough’a göre söylem, yalnızca metin düzeyinde incelenen bir yapı değildir; aynı zamanda söylemin üretildiği toplumsal bağlam ve iktidar ilişkileriyle birlikte değerlendirilmelidir. Fairclough söylemi üç boyutlu bir model çerçevesinde ele alır: metnin dilsel yapısı, söylemin üretim ve dolaşım süreçleri ve söylemin toplumsal pratiklerle ilişkisi (Fairclough, 1995).

Bu doğrultuda eleştirel söylem analizi, metinlerde yer alan kavramların ve anlatıların hangi ideolojik çerçeve içinde üretildiğini ve bu söylemlerin toplumsal güç ilişkileriyle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymayı amaçlar. Nitekim söylem, toplumsal eşitsizliklerin meşrulaştırılması ve yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynayabilir. Bu bağlamda eleştirel söylem analizi, dil ile iktidar arasındaki ilişkiyi inceleyen önemli bir analiz yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada eleştirel söylem analizi, Frantz Fanon’un eserlerinde yer alan sömürgeci söylemleri ve bu söylemlere yönelik eleştirileri incelemek amacıyla kullanılmıştır. Analiz sürecinde özellikle sömürgeci iktidar ilişkilerini yansıtan dilsel karşıtlıklar, metaforlar ve kavramsal kategoriler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda

metinlerde özellikle aşağıdaki söylemsel unsurlar incelenmiştir:

- Karşıtlıklar (beyaz/siyah, merkez/çevre, insan/insan olmayan)
- Metaforlar (maske, lanetliler vb.)
- Hiyerarşik ve dışlayıcı dil kullanımı

Bu analiz çerçevesinde Fanon'un metinleri yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda söylemsel ve ideolojik boyutlarıyla da değerlendirilmiştir. Böylelikle sömürgeci tahakkümün yalnızca siyasal ve ekonomik bir yapı olmadığı; aynı zamanda dil, söylem ve kültürel temsil biçimleri aracılığıyla yeniden üretildiği ortaya konulmuştur.

4.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu tez, nitel araştırma yaklaşımının doğası gereği belirli sınırlılıklar içermektedir. W. Lawrence Neuman, nitel araştırmaların genelleme iddiası taşımadığını açıkça vurgulamaktadır:

“Nitel araştırmalar, geniş kitlelere genellenebilir sonuçlar üretmeyi değil, belirli toplumsal olguları derinlemesine ve bağlamsal olarak anlamayı amaçlar”
(Neuman, 2020:58).

Bu doğrultuda çalışmanın bulguları, nicel araştırmalarda olduğu gibi evrensel geçerlilik iddiası taşımamakta; Fanon'un düşüncelerinin postkolonyal teori bağlamında yorumlanmasına odaklanmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, kullanılan birincil veri kaynaklarıyla ilgilidir. Çalışma, Frantz Fanon'un beş temel eseriyle sınırlandırılmıştır. Neuman'a göre doküman analizine dayalı çalışmalar, seçilen metinlerle sınırlı kalmak durumundadır:

“Belge temelli araştırmalar, araştırmacının erişebildiği ve seçtiği dokümanlarla sınırlıdır; bu durum araştırmanın kapsamını doğrudan etkiler”(Neuman, 2014, s. 360).

Bu bağlamda Fanon'un tüm yazılı üretimi ya da arşiv belgeleri araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, yorumlayıcı analizlerin doğası ile ilgilidir. Neuman, nitel araştırmalarda araştırmacının konumunun analiz sürecini etkileyebileceğini belirtir:

“Yorumlayıcı araştırmalarda araştırmacı, veriden tamamen bağımsız değıldir; yorum süreci kaçınılmaz olarak belirli bir bakış açısı içerir” (Neuman, 2020, s. 130).

Bu nedenle Fanon’un metinleri, postkolonyal teori perspektifiyle yorumlanmış; farklı kuramsal yaklaşımlar kapsam dışında bırakılmıştır.

Son olarak araştırma, metin temelli bir analizle sınırlıdır. Neuman, doküman analizinin saha verisi içermediğini şu şekilde ifade eder:

“Tepkisiz araştırma teknikleri, araştırmacıya saha ile doğrudan etkileşim olmaksızın veri sunar” (Neuman, 2014, s. 357).

Bu durum, çalışmanın ampirik saha gözlemlerine dayanmaması şeklinde bir sınırlılık oluşturmaktadır.

4.6. ARAşTIRMADA ETİK İLKELER

Bu tez, nitel sosyal bilim araştırmalarında kabul edilen etik ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür. Neuman’a göre etik, araştırma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır:

“Toplumsal araştırma, yalnızca teknik bir etkinlik değıl, aynı zamanda etik sorumluluk gerektiren bir faaliyettir” (Neuman, 2020, s. 7).

Araştırmada bilimsel dürüstlük temel etik ilke olarak benimsenmiştir. Neuman, doğru atıf ve kaynak kullanımının önemini şu şekilde vurgular:

“Araştırmacılar, kullandıkları fikirlerin ve verilerin kaynağını açıkça belirtmekle yükümlüdür; aksi durumda bilimsel etik ihlal edilmiş olur” (Neuman, 2020:39).

Bu doğrultuda Fanon’un eserlerinden yapılan tüm alıntılar ve ikincil literatür kullanımları açıkça kaynak gösterilerek sunulmuştur.

Doküman analizine dayalı bir çalışma olması nedeniyle araştırma, insan katılımcılar içermemektedir. Neuman, bu tür araştırmaların etik riskinin görece düşük olduğunu belirtir:

“Tepkisiz araştırma teknikleri, katılımcıların zarar görme riskini büyük ölçüde ortadan kaldırır” (Neuman, 2014:388).

Bununla birlikte araştırmada, Fanon’un metinlerinin tarihsel ve siyasal bağlamından koparılmamasına özen gösterilmiştir.

Araştırmacının yorumlayıcı konumunun farkında olması da etik bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. Neuman bu noktada şunu belirtir:

“Araştırımacı, kendi varsayımlarının ve değerlerinin analiz sürecini nasıl etkilediğinin bilincinde olmalıdır” (Neuman, 2020:130).

Bu nedenle analiz sürecinde tek yönlü ya da indirgemeci okumadan kaçınılmış; Fanon’un düşünceleri postkolonyal literatürdeki farklı yorumlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANALİZLER VE BULGULAR

Bu bölümde Frantz Fanon'un *Siyah Deri, Beyaz Maskeler, Yeryüzünün Lanetlileri* ve *Cezayir Devriminin Anatomisi* adlı eserleri, nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Doküman analizine destekleyici teknikler olarak içerik analizi ve eleştirel söylem analizi uygulanmıştır. Bu doğrultuda metinde tekrar eden kavramlar, anlam örüntüleri ve söylemsel yapılar kodlanmış; elde edilen veriler tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Analiz sonucunda Fanon'un sömürgecilik eleştirisinin altı temel tema etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir: kimlik ve benlik inşası, yabancılaşma, ırk ve hiyerarşi, sömürgeci tahakküm, şiddet ve özgürleşme, direniş ve devrim. Analiz sürecinde, Fanon'un düşüncelerine ilişkin ikincil akademik kaynaklar, elde edilen tematik bulguların postkolonyal literatür içindeki konumunu belirlemek amacıyla analitik karşılaştırma aracı olarak kullanılmıştır.

5.1. YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ ESERİ ÜZERİNDEN YAPILAN TEMA ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR

“Yeryüzünün Lanetlileri” adlı eser üzerinden yapılan inceleme sonrasında metinde tekrar eden kavramlar, anlam örüntüleri ve söylemsel yapılar kodlanmış; elde edilen veriler tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca elde edilen tematik bulguların postkolonyal literatürdeki konumunu belirlemek için ikincil veri kaynakları üzerinden analitik karşılaştırma yapılmıştır.

5.1.1. Kimlik ve Benlik İnşası

Yapılan doküman analizi sonrası, Fanon'un sömürge koşullarında benliği özerk bir özneleşme süreci olarak değil, sömürgeci iktidar tarafından sürekli yargılanan ve koşullulaştırılan bir yapı olarak ele aldığını gözlenmiştir.

Cümle 1: “Sömürgeci şiddeti, bu köleleştirilmiş insanları salt durdurmaya amaçlamakla kalmaz, onları insanlıktan çıkarmaya da çalışır.” (Fanon, 2007:23)

Cümle 2: “Açlıktan kadidi çıkmış ve hasta bir haldeyken halla karşı koyacak güçleri kalmışsa eğer, gerisini korku halleder: Silahlar köylüye çevrilirse; siviller gelip toprağına yerleşir ve kırbaç korkusuyla bu toprağı kendileri için işlemeye zorlanır. Köylü direnirse askerler ateş açar, artık ölü biridir o; boyun eğer ve kendini küçültürse bu kez

de artık insan olmaktan çıkar. Utanç ve korku karakterini parçalar, kişiliğini dağıtır.
"(Fanon, 2007:25)

Cümle 3: *"Sömürgeci, sömürge dünyasında bu değerlerin yok olduğunu, hatta hiç var olmadığını söylemekle yetinmez. Yerlinin ahlak kurallarına duyarlı olmadığı ilan edilir, yalnızca değersiz olmakla kalmadığı, aynı zamanda değerleri inkâr ettiği de ilan edilir. Kabul edelim; yerli değerlerin düşmanıdır."* (Fanon, 2007: 47)

Cümle 4: *"Sömürgecinin yönettiği dünya karşısında sömürge halkı suçsuzluğu kanıtlanana kadar her zaman suçludur. Ama bu suçluluk sömürge halkının kabul ettiği bir suçluluk değildir, daha çok bir tür lanet olarak, Demokles'in kılıcı olarak görülür."*
(Fanon, 2007:67)

Bu cümlelerde suçluluk, meşruiyet, insanlık statüsünün askıya alınması gibi temaların tekrarlandığı görülmektedir. İçerik analizi, kimliğin bireyin kendisi tarafından değil, sömürgeci iktidarın ahlaki yargıları üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

Söylemsel olarak sömürgeleştirilmiş özne, sürekli kendini savunmak zorunda bırakılan ve potansiyel suçlu olarak konumlandırılan bir figürdür. Bu bulgu, Fanon'un kimliği yalnızca temsil düzeyinde değil, ontolojik bir kırılma olarak ele aldığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen tematik bulgu, postkolonyal literatürde kimliğin iktidar ilişkileri içinde kurulduğunu savunan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Ancak Said'in oryantalizm çözümlemesinde kimlik daha çok söylemsel temsiller üzerinden tartışılırken, Fanon'da kimlik doğrudan öznenin varoluşunu hedef alan bir tahakküm biçimi olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle Fanon'un yaklaşımı, Bhabha'nın kültürel melezlik vurgusundan da ayrılmaktadır. Çünkü Bhabha sömürge öznesinin kimlik krizini uzlaşma ekseninde değil, çatışma ekseninde konumlandırmaktadır. Bu yönüyle Fanon'un yaklaşımı, Bhabha'nın kültürel melezlik ve müzakere vurgusundan ayrılmaktadır. Fanon'da kimlik, aradalık ya da uzlaşma üzerinden değil, doğrudan çatışma ve ontolojik kopuş üzerinden kurulmaktadır.

5.1.2. Yabancılaşma

Doküman analizi sonrasında Fanon'un eserinde yabancılaşma, yalnızca ekonomik üretim ilişkileriyle sınırlı bir olgu olarak değil, bireyin zaman, gelecek ve anlam dünyasıyla kurduğu ilişkinin kopması olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “*Utanç ve korku karakterini parçalar, kişiliğini dağıtır.*” (Fanon, 2007:24)

Cümle 2: “*Dilin kafa karışıklığı yaratma çabası, ardında daha büyük bir mülksüzleştirme girişiminin gizlendiği bir maskedir.*” (Fanon, 2007:186)

Cümle 3: “*En yüksek yabancılaştırma biçimi olan bir tür aldatmacayla köleyi, işlediği toprağın kendisine ait olduğuna, çalışırken sağlığını kaybettiği madenlerin de onun olduğuna ikna etmek istiyordu.*” (Fanon, 2007:190)

Cümle 4: “*Bunlar aylarca süren, benliğe tüm gücüyle saldıran ve hemen her zaman geriye neredeyse çıplak gözle görülebilecek bir zayıflık bırakan rahatsızlıklardır.*” (Fanon, 2007:190)

Bu cümlelerde gelecek, umut, kopuş, tarihsizlik anlamlarının yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. İçerik analizi, yabancılaşmanın süreklilik duygusunu ortadan kaldıran yapısal bir etki yarattığını göstermektedir.

Söylemsel olarak, Fanon'un sömürgeleştirilmiş özneyi tarihsiz ve geleceksiz bir varlık olarak konumlandığı bunun sonucunda da öznenin kendini tarihsel bir aktör olarak kurmasını engellediği gözlenmiştir.

Elde edilen bu bulgu postkolonyal literatür üzerinden değerlendirildiğinde, yabancılaşmayı kapitalist üretim ilişkileriyle sınırlayan klasik yaklaşımlardan ayırmaktadır. Fanon'un yaklaşımı, Memmi'nin sömürgeciliğin yarattığı psikolojik bağımlılık analizleriyle örtüşmekle birlikte, yabancılaşmayı daha derin bir varoluşsal kopuş olarak ele alması bakımından özgünleşmektedir.

5.1.3. Irk ve Hiyerarşi

Yapılan doküman analizi sonrası, Fanon'un sömürge düzeninde ırkın biyolojik değil, siyasal ve ahlaki bir hiyerarşi olarak kurulduğunu açık biçimde ortaya koyduğu gözlenmiştir.

Cümle 1: “Ötekini kötülüğün, kendini ise iyiliğin cisimleşmesi olarak göstermek.”(Fanon, 2007:12)

Cümle 2: “Sömürge dünyası bölümlere ayrılmış bir dünyadır.” (Fanon, 2007:43)

Cümle 3: “Sömürgecinin yönettiği dünya karşısında sömürge halkı suçsuzluğu kanıtlanana kadar her zaman suçludur.” (Fanon, 2007:58)

Cümle 4: “En önemlisi de, ‘Ya biz ya onlar’ ilkesinin dile getirilmesi bir paradoks oluşturmaz, çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi sömürgecilik aslında Manici bir dünyanın, bölümlere ayrılmış bir dünyanın örgütlenmesidir.” (Fanon, 2007:88)

Bu cümlelerde iyi/kötü, medenî/ilkel, düzen/kaos karşıtlıklarının tekrar ettiği gözlenmiştir. İçerik analizi, söz konusu karşıtlıkların ırksal eşitsizliği doğal ve kaçınılmaz bir düzen olarak meşrulaştırdığını göstermektedir.

Söylemsel olarak, beyazlık norm ve düzenle özdeşleştirilirken, yerli olan tehdit ve düzensizlikle ilişkilendirilmektedir. Bu söylem, sömürgeci tahakkümün ahlaki meşruiyetini üretmektedir.

Elde edilen bu bulgu, postkolonyal literatürde ırkın toplumsal olarak inşa edildiğini savunan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Ancak Fanon, ırkçılığı yalnızca temsil sorunu olarak değil, öznenin insanlık statüsünü hedef alan bir ontolojik dışlama biçimi olarak ele almasıyla Said ve Spivak’tan ayrılmaktadır.

5.1.4. Sömürgeci Tahakküm

Yapılan doküman analizi sonrasında Fanon’un sömürgeci tahakkümün rızaya ya da hukuka değil, doğrudan güç ilişkisine dayandığını vurguladığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “Sömürgecinin yönettiği dünya karşısında sömürge halkı suçsuzluğu kanıtlanana kadar her zaman suçludur.” (Fanon, 2007:58)

Cümle 2: “Sömürgeciyle sömürülen arasındaki ilişki fiziksel kütle ilişkisidir.” (Fanon, 2007:67)

Cümle 3: “Sömürgecinin sömürgeye gelişi yerli toplumunun ölümü, kültürel atalet ve bireylerin taşlaşması anlamına geldi.” (Fanon, 2007:98)

Cümle 4: “Sömürge insanı için yaşam ancak sömürgecinin çürümüş cesedinden yeniden can bulabilir.” (Fanon, 2007:98)

Bu cümlelerde beden, zor, şiddet anlamlarının yoğunluğu, tahakkümün maddi ve fiziksel boyutuna işaret etmektedir.

Söylemsel düzeyde sömürgeci iktidar, kendini ikna edici bir meşruiyet söylemiyle değil, sürekli baskı ve tehdit diliyle yeniden üretmektedir.

Elde edilen bu bulgu, postkolonyal teoride iktidarın yalnızca söylemsel değil, maddi ve bedensel boyutlarını da vurgulayan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Fanon'un çözümlemesi, Foucaultcu iktidar analizlerinden farklı olarak, tahakkümün sömürge bağlamında çıplak ve doğrudan işlediğini göstermektedir.

5.1.5. Şiddet ve Özgürleşme

Yapılan doküman analizi sonrası, Fanon'un şiddeti, sömürge düzeninin kurucu unsuru olarak ve sömürgeleştirilmiş özne açısından ise bastırılmış insanlığın dışavurumu olarak tanımladığı gözlenmiştir.

Cümle 1: *“Sömürülen, kurtuluşunun var olan bütün araçların kullanılmasını gerektirdiğini kavrar; bu araçlardan ilki de şiddettir.”* (Fanon, 2007:67)

Cümle 2: *“Sömürgeci, sömürge halkında dışarıya çıkmasına izin vermediği öfkeyi canlı tutar.”*(Fanon, 2007:59)

Cümle 3: *“Kırsal yığınların kurtuluş sorununu şiddetle, topraklarını yabancılardan geri alma, ulusal mücadele ve silahlı ayaklanma terimleriyle düşünmekten hiç vazgeçmediklerini keşfederler.”* (Fanon, 2007:128)

Cümle 4: *“Taşlaşmış bir şekilde yaşamaya devam eden ama ahlaki değerlerini ve ulusa bağlılıklarını bozulmadan koruyan tutarlı bir halk keşfederler.”* (Fanon, 2007:129)

Cümle 5: *“Cömert, özveriye hazır, ellerinde ne varsa vermeye istekli, sabırsız ve yenilmez bir gurura sahip bir halk keşfederler.”* (Fanon, 2007:129)

Bu cümlelerde şiddet, bastırılmışlık ve öfke kavramlarının birlikte kodlandığı gözlenmiştir. Bu durum, şiddetin bireysel bir eğilim değil, sömürgeci tahakkümün yapısal bir sonucu olarak ele alındığını göstermektedir.

Söylemsel düzeyde, sömürgeci iktidarın şiddeti tek taraflı olarak meşrulaştıran söylemine karşı geliştirilen bir karşı-söylemin üretildiği gözlenmektedir. Fanon, şiddeti yücelten bir dil kurmaktan ziyade, sömürge düzeninin bastırdığı öfkeyi görünür kılarak,

şiddetin tarihsel ve yapısal nedenlerini açığa çıkarmaktadır. Böylece şiddet, ahlaki bir ideal olarak değil, sömürge koşullarında ortaya çıkan zorunlu bir kırılma anı olarak söylemsel biçimde konumlandırılmaktadır.

Elde edilen bu tematik bulgu postkolonyal literatür üzerinden değerlendirildiğinde, Fanon'un şiddeti yücelttiği yönündeki indirgemeci yorumları boşa çıkarmaktadır. Fanon, şiddeti normatif bir ideal olarak değil, sömürge koşullarında ortaya çıkan tarihsel bir eşik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, Fanon'un çağdaş postkolonyal literatürde sıklıkla yanlış okunan yönlerinden birini açıklığa kavuşturmaktadır.

5.1.6. Direniş ve Devrim

Yapılan doküman analizi sonrası, Fanon'un sömürgecilikten kurtuluşun yalnızca siyasal bağımsızlıkla sınırlı kalmaması gerektiğini vurguladığı gözlenmiştir.

Cümle 1: *“Tam tersine, az gelişmiş ülkeler kendi değerleri, kendilerine özgü yöntem ve stiller üzerinde yoğunlaşmak için ellerinden gelen her şeyi yapmalıdırlar.”* (Fanon, 2007:102)

Cümle 2: *“Sömürülen, kurtuluşunun var olan bütün araçların kullanılmasını gerektirdiğini kavrar; bu araçlardan ilki de şiddettir.”* (Fanon, 2007:66)

Cümle 3: *“Üçüncü Dünya kendisini önceki değerlerle tanımlamakta yetinmemeli.”* (Fanon, 2007:102)

Bu cümlelerde yeni insan, yeni değerler, kopuş kavramları öne çıktığı görülmektedir. Bu kavramlar, devrimin etik ve epistemik bir dönüşüm olduğunu göstermektedir.

Söylemsel düzeyde Fanon'un direniş söyleminin, sömürgeci ve yeni-sömürgeci söylemlerin ürettiği taklitçi modernleşme anlatılarına karşı geliştirilen bir özgürleştirici karşı-söylem niteliği taşıdığı gözlenmiştir. Bu söylem, sömürge öznesini edilgen bir mağdur olarak değil, tarihsel bir fail olarak yeniden kurmakta; böylece devrimi yalnızca iktidarın el değiştirmesi değil, yeni bir öznellik biçiminin inşası olarak çerçevelemektedir.

Elde edilen bu tematik bulgu postkolonyal literatürle karşılaştırıldığında, Fanon'un ulusal burjuvazi eleştirisini merkeze alan literatürdeki yaklaşımlarla örtüşmektedir. Fanon, taklitçi modernleşme projelerinin yeni-sömürgeci tahakküm ürettiğini savunarak, postkolonyal literatürde özgün bir devrim anlayışı geliştirmektedir.

Genel olarak yapılan doküman analizleri sonucunda elde edilen bulgular, *Yeryüzünün Lanetlileri* eserinde sömürgeciliğin çok katmanlı bir tahakküm sistemi olarak ele alındığı gözlenmiştir. İçerik analizi Fanon'un kavramsal yoğunluklarını; söylem analizi ise sömürgeci iktidarın özneyi nasıl kurduğunu görünür kılmıştır. İkincil akademik kaynaklarla yapılan karşılaştırmalar, Fanon'un düşüncesinin postkolonyal teori içinde yalnızca tarihsel değil, güncel toplumsal ilişkileri açıklamada da güçlü bir analitik çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5.1. Yeryüzünün Lanetlileri Eseri Üzerinden Tematik Analiz Bulguları

Tema	İçerik Analizi Kodları	Söylem Analizi Bulgusu	Fanoncu Yorum / Kavramsal Sonuç
Kimlik ve Benlik İnşası	Suçluluk, meşruiyetin askıya alınması, insanlık statüsü	Sömürgeci söylem özneyi sürekli yargılanan konumda kurar	Kimlik, öznenin değil iktidarın ürünü; benlik ontolojik olarak askıya alınır
Yabancılaşma	Gelecek kaybı, tarihsizlik, kopuş	Sömürgeci söylem özneyi geleceksiz ve tarihsiz olarak konumlandırır	Yabancılaşma yalnızca emekle değil, zaman ve anlamla ilgilidir
İrk ve Hiyerarşi	İyi/kötü karşıtlığı, ahlaki hiyerarşi	İrk, ahlaki ve siyasal bir ayrım olarak söylemsel biçimde üretilir	İrkçilik biyolojik değil; tahakkümün meşruiyet dilidir
Sömürgeci Tahakküm	Şiddet, beden, zor	İktidar ikna değil, çıplak güç söylemiyle işler	Tahakküm rızaya değil, bedensel itaate dayanır
Şiddet ve Özgürleşme	Bastırılmışlık, öfke, patlama	Fanon, sömürgeci şiddet söylemine karşı karşı-söylem kurar	Şiddet yüceltilmez; özgürleşmeye açılan tarihsel eşiği temsil eder
Direniş ve Devrim	Yeni insan, kopuş, yeni değerler	Devrim söylemi taklitçi modernleşmeye karşı özgürleştirici karşı-söylemdir	Devrim siyasal değil, etik ve epistemik bir yeniden kuruluşur

Tablo 5.1'de sunulan tematik yapı, *Yeryüzünün Lanetlileri* eserinin doküman analizi kapsamında içerik ve söylem analiz teknikleriyle incelenmesi sonucunda elde edilen bulguları özetlemektedir. Tabloda yer alan temalar, metinde tekrar eden kavramlar ve söylemsel örüntüler doğrultusunda oluşturulmuş; her tema Fanon'un sömürgecilik eleştirisinin farklı bir boyutunu görünür kılacak şekilde kavramsallaştırılmıştır.

5.2. SİYAH DERİ, BEYAZ MASKELER ESERİ ÜZERİNDEN YAPILAN TEMA ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR

Frantz Fanon'un *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* adlı eseri, nitel araştırma yöntemi

kapsamında doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Doküman analizine destekleyici teknikler olarak içerik analizi ve eleştirel söylem analizi uygulanmıştır. Metinde tekrar eden kavramlar, anlam örüntüleri ve söylemsel yapılar kodlanmış; elde edilen tematik bulgular ikincil akademik literatürle analitik karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

5.2.1. Kimlik ve Benlik İnşası

Yapılan doküman analizi sonucunda Fanon'un, sömürgeleştirilmiş öznenin kimliğini özerk bir özneleşme süreci olarak değil, beyazlığın norm olarak kurulduğu bir dünyada sürekli eksiklik üzerinden deneyimlenen bir yapı olarak ele aldığı görülmektedir. Fanon bu durumu şu ifadeyle açıkça ortaya koymaktadır:

Cümle 1: “Siyah insan beyaz olmak istiyor. Beyaz insansa, bir insanlık durumu gerçekleştirmenin peşinde.” (Fanon, 2016:7)

Cümle 2: “Beyaz adam Beyazlığına kilitlenmiş. Siyah insan da Siyahlığına.” (Fanon, 2016:26)

Cümle 3: “Bıkıp usanmadan Beyaz adamın dikkatini çekmeye uğraşması, Beyaz adam gibi güçlü olmak için çırpınıp durması, savunmacı yöntem ve silahlar geliştirmek için gösterdiği kararlı, bilinçli çaba; kısacası, bir ego kompozisyonu içine giren, olmak ve sahip olmak boyutunda ne varsa hepsi, hepsi buradan geliyor.” (Fanon, 2016:72)

Cümle 4: “Öteki de, bize paralel olarak, evrensel öz-bilinçte bizim kendisini tanımamızı ister; evrensel öz-bilinçle birlikte çiçeklenme isteğine yöneliktir bu. Her öz-bilinç mutlak'ın peşindedir.” (Fanon, 2016:258)

Cümle 5: “Beni tanımakta tereddüt gösteren kimse, benim karşımda yer alıyor demektir.” (Fanon, 2016:259)

Cümle 6: “Hayatta biraz olsun ‘Beyazlık’tan başka bir isteği, bir beklentisi de yoktur Mayotte’un zaten.” (Fanon, 2016:62)

Bu cümlede beyazlık, insanlık, istemek ve eksiklik kavramlarının birlikte kullanıldığı gözlenmiştir. Fanon'da kimliğin doğal ya da kendiliğinden değil, hiyerarşik bir değer sistemi içinde kurulduğu görülmektedir.

Söylemsel düzeyde Fanon'da beyazlık, “insanlık durumu”nun ölçütü olarak kurulurken, siyahlık bu ölçütün dışında konumlandırıldığı görülmektedir. İçerik analizi,

siyah öznenin insan olarak tanınabilmek için beyazlığı arzulayan bir özne konumuna itildiğini göstermektedir.

Elde edilen tematik bulgunun, postkolonyal literatürde kimliğin iktidar ilişkileri içinde kurulduğunu savunan yaklaşımlarla örtüştüğü gözlenmiştir. Örneğin Edward Said, oryantalizmi Batı'nın Doğu'yu temsil yoluyla kurduğu bir iktidar ilişkisi olarak tanımlar. Ancak Fanon, Said'den farklı olarak, temsilden ziyade öznenin benlik yapısında oluşan ontolojik yarılmaya odaklanmaktadır. Benzer biçimde Homi K. Bhabha'nın melezlik kavramı, kimliği aradalık üzerinden düşünürken; Fanon'da kimlik, uzlaşma değil, yarıma ve çatışma ekseninde kurulmaktadır.

5.2.2. Yabancılaşma

Doküman analizi sonucunda Fanon'un yabancılaşmayı yalnızca toplumsal rollerle sınırlı bir olgu olarak değil, öznenin doğrudan varoluşunu hedef alan bir deneyim olarak ele aldığı görülmektedir.

Cümle 1: *“İçe kapanık tip kanıt peşindedir. Sınırlı doğrulamalarla yetinmez o. Güven duymakta güçlük çeker, hatta güvenemez. Nesnel bir ilişki kurmadan önce, muhatabından katmerli kanıtlar ortaya koymasını bekler.”* (Fanon, 2016:99)

Cümle 2: *“Zencinin Beyazlar tapınağına kabul edilmenin peşinde olmasıyla ilgilidir bu.”* (Fanon, 2016:72)

Cümle 3: *“Siyah adamın kendi soyutlanmışlığından neden hoşnut olamayacağını şimdi daha iyi anlıyoruz. Bir tek yol var çünkü onun önünde ve o da Beyazların dünyasına götürüyor Siyah adamı.”* (Fanon, 2016:71-72)

Cümle 4: *“Başkasının bakışlarında sürekli hayranlık parıltıları görmek istiyorum; bir talihsizlik eseri olarak eğer muhatabımın gözlerinde hoşnutsuzluğa rastlarsam, bunu aynanın kusurlu olmasına yoruyorum hemen; karşımdakinin ahmak ve bön olduğundan kuşku kalmıyor.”* (Fanon, 2016:251)

Cümle 5: *“Bir ‘var olmama’ kuşağı var; son derece kısır, son derece kırıç ve yavan bir bölge burası; siyah adam bir insan değil burada, insanlık anlam verebilmek için yaşama, etiyile kemiğiyle savaşıyor.”* (Fanon, 2016:7)

Cümle 6: “*Hasta, aşağılık kompleksiyle yaralıdır. Psikolojik yapısı bütünlüğünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yapılacak tedavi onu bu tehlikeye karşı korumak ve adım adım bu bilinçdışı tutkuyu gidermektir.*” (Fanon, 2016:126)

Bu cümlelerde var olmama, insan olmama, beden, mücadele, aşağılık kompleksi, ruhsal yaralanma kavramlarının yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan içerik analizi, yabancılaştırmanın yalnızca öznel duygu ya da psikolojik durum olarak değil, bedensel ve varoluşsal bir kopuş olarak kurulduğunu göstermektedir.

Söylemsel düzeyde siyah özne, insanlık statüsünün dışında konumlandırıldığı ve insan olabilmek için sürekli bir mücadele vermek zorunda bırakıldığı görülmektedir. Bu söylem, özneyi tarihsel ve ontolojik olarak askıya alan bir tahakküm dili üretmektedir.

Elde edilen bu tematik bulgu postkolonyal literatürle karşılaştırıldığında, sömürgeciliğin psikolojik etkilerini analiz eden Albert Memmi’nin çalışmalarını çağrıştırmaktadır. Memmi, sömürgeciliğin sömürgeleştirilmiş özne üzerinde kalıcı bir aşağılık ve bağımlılık duygusu yarattığını belirtir. Ancak Fanon, bu durumu psikolojik bir sonuçtan öte, insanlık statüsünün yapısal olarak inkârı şeklinde ele alarak daha radikal bir yabancılaştırma kavrayışı sunmaktadır.

5.2.3. Irk ve Hiyerarşi

Yapılan doküman analizi sonucunda *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*’de ırkın biyolojik bir farklılık olarak değil, insanlık değerinin hiyerarşik biçimde dağıtıldığı siyasal ve ahlaki bir yapı olarak kurulduğu görülmektedir. Fanon, bu hiyerarşiyi şu ifadeyle açık biçimde ortaya koymaktadır:

Cümle 1: “*Beyazlar kendilerini Siyahlardan üstün görüyorlar.*” (Fanon, 2016:26)

Cümle 2: “*Siyahlar, ne pahasına olursa olsun düşünce zenginliklerini göstermek istiyorlar Beyazlara; akıl ve zekaca onlardan geri kalmadıklarını ...*” (Fanon, 2016:26)

Bu cümlede geçen çaba, siyah öznenin özgür bir kendini ifade etme isteğinden ziyade, beyazlığın norm olarak dayatıldığı hiyerarşik düzende kabul görebilme zorunluluğunun bir sonucudur.

Cümle 3: “*Sömürge insanı artık ana-ülkenin, metropolün kültürel standartlarını benimseyebildiği oranda cangıla özgü o ilkel, yabanıl statüsünün üstüne yükselecektir.*”

Yüzünün ve dünyasının Siyahlığından, cangılın loş kültüründen sıyrılabilirdiği oranda Beyazlaşacak ve adamdan sayılacaktır.”(Fanon, 2016: 34-35)

Cümle 4: *“Bir Beyazım ben; güzellik ve erdemle donanmışım, yani bir Siyahın asla sahip olmadığı bir güzellik ve erdemle. Rengim gün ışığının rengi...”(Fanon, 2016:65)*

Cümle 5: *“Küçüklük duygusunun, Siyah adamın hayatını bir fobik kişiliğin davranışları gibi takıntılı hale getiren bu duygunun, Siyah adam için alt edilebilir olup olmadığını görmemiz gerekli.”(Fanon, 2016:71)*

Cümle 6: *“Siyah bir kalpte doğan aşkı Beyaz bir kalbe sunmaya cesaret ettiği için insanın özür dilemesi gerekir.”(Fanon, 2016:76-77)*

Bu cümle, Fanon’un normatif bir yargısını değil, ırksal hiyerarşinin siyah öznenin en temel duygularını bile suçlulukla kuşatan işleyişini ifşa etmektedir.

Cümle 7: *“Değil mi ki Zenci ‘aşağı’ bir ırka mensuptur, o halde ‘üstün’ bir ırka benzemeyi denemek zorundadır.”(Fanon, 2016:255)*

Cümle 8: *“Siyah adamın yapı olarak Beyaz adamdan daha aşağı bir evreyi temsil ettiğini ya da büsbütün başka bir türden geldiğini öne süren kuramı kabul etmek bilimsel olarak pek mümkün görünmüyor.” (Fanon, 2016:48)*

Bu Cümlelerde tekrar eden beyazlık, üstünlük, akıl, güzellik, erdem, kültür ve insanlık kavramları, beyazlığın normatif ve hiyerarşik bir ölçüt olarak kurulduğunu göstermektedir. Buna karşılık siyahlık, aşağılık, ilkel, yabani, eksiklik, küçüklük duygusu ve özür dileme gibi kavramlarla birlikte anılarak değersizleştirilmiş bir konuma yerleştirilmektedir. Benzetmek, yükselmek, adamdan sayılmak ve kanıtlama ifadeleri, siyah öznenin insanlık statüsüne ancak beyazlığa yaklaşılarak erişebileceği yönündeki hiyerarşik mantığı görünür kılmaktadır. Bu kavramsal tekrarlar, ırkın Fanon’da biyolojik bir farktan ziyade ahlaki, kültürel ve ontolojik bir derecelendirme sistemi olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Söylemsel düzeyde beyazlık, insanlığın ölçütü olarak inşa edilirken, siyahlık bu ölçütün dışında konumlandırılmaktadır. Böylece ırk, yalnızca farklılık değil; değer, norm ve meşruiyet üreten bir hiyerarşi aracına dönüşmektedir.

Bu tematik bulgu, postkolonyal literatürde ırkın toplumsal olarak inşa edildiğini savunan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Ancak Fanon’un katkısı, ırkçılığı yalnızca temsil

ve söylem düzeyinde değil, insanlık statüsünün dağıtımı üzerinden ele almasıdır. Bu yönüyle Fanon, ırkçılığı epistemolojik bir sorun olmanın ötesinde ontolojik bir dışlama rejimi olarak kavramsallaştırmaktadır.

5.2.4. Sömürgeci Tahakküm

Doküman analizi sonucunda Fanon'un sömürgeci tahakkümü yalnızca dışsal baskı mekanizmalarıyla değil, öznenin bilinç yapısında içselleştirilen bir iktidar biçimi olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: *“Tarih, hem Batı'nın Tarihi hem de Batı'nın algıladığı haliyle Tarih, diğer tüm Öteki tarihlerin küçük ve önemsiz kollar olarak akıp karıştığı muazzam bir ırmağa dönüştürülmüştür.”* (Fanon, 2016:17)

Cümle 2: *“Sömürge insanı artık ana-ülkenin, metropolün kültürel standartlarını benimseyebildiği oranda cangıla özgü o ilkel, yabanıl statüsünün üstüne yükselecektir.”* (Fanon, 2016:34-35)

Cümle 3: *“Bir dili konuşmak bir dünyayı, bir kültürü kuşanmak demektir.”* (Fanon, 2016:57)

Cümle 4: *“Zenciye arız olan büyüklük kompleksi, aşağılık duygusu ya da eşitlik tutkusu vb. bunların hepsi Zencinin bilinç düzeyinde yaşadığı şeylerdir.”* (Fanon, 2016:185)

Cümle 5: *“Şu halde, Zenci fobisi biyolojik bir fobidir. Zenci, sırf biyolojik bir varlık olarak algılanmaktadır çünkü. Zenciler, evet, düpedüz hayvandır onlar. Çıplak yaşarlar ve bu halleriyle ne haltlar karıştırdıklarını, karıştırabileceklerini de ancak Tanrı bilir...”* (Fanon, 2016:200)

Bu cümleler, Fanon'un sömürgeci tahakkümü yalnızca siyasal ya da ekonomik bir egemenlik biçimi olarak değil; tarih, kültür, dil ve bilinç üzerinden işleyen çok katmanlı bir iktidar rejimi olarak kavramsallaştırdığını göstermektedir. İçerik analizi, Batı'nın kendi tarihini evrensel tarih olarak dayatarak öteki tarihleri tali ve önemsiz kıldığını; insanlık statüsünü ise metropol kültürünü ve dilini benimseme koşuluna bağladığını göstermektedir. Dil, bu bağlamda yalnızca bir iletişim aracı değil, sömürgeci dünyanın değerlerini kuşanmanın bir yolu olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte, büyüklük kompleksi, aşağılık duygusu ve eşitlik tutkusu gibi bilinç düzeyinde yaşanan deneyimler,

tahakkümün özne tarafından içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Son olarak, siyah bedenin biyolojik ve hayvansı bir varlık olarak kodlanması, sömürgeci tahakkümün insanlık statüsünü doğrudan hedef alan ontolojik bir dışlama mekanizması olarak işlediğini görünür kılmaktadır.

Söylemsel olarak sömürgeci iktidar, özneyi doğrudan zorlamaktan ziyade, onun kendini değersiz ve yetersiz olarak algılamasını sağlayan bir içselleştirme mekanizması üretmektedir. Bu durum, tahakkümün sürekliliğini güvence altına alan en etkili araçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bulgu postkolonyal literatürle karşılaştırıldığında, sömürgeciliğin yalnızca siyasal değil, psikolojik bir tahakküm biçimi olduğu yönündeki vurgusuyla postkolonyal literatürdeki yaklaşımlarla örtüşmektedir. Ancak Fanon'un özgünlüğü, bu psikolojik tahakkümü bireysel bir travma olarak değil, sistematik ve yapısal bir iktidar pratiği olarak ele almasıdır.

5.2.5. Şiddet ve Özgürleşme

Siyah Deri, Beyaz Maskeler'de Fanon, şiddeti doğrudan devrimci bir eylem çağrısı olarak değil, sömürgeci tahakkümün özne üzerinde yarattığı bastırılmışlığın bir sonucu olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “*Bu mekanizma içinde söz konusu saldırganlık tepisinin ya da bizatihi saldırganlığın Zenci tarafından karşılanması, tolere edilmesi gerekir ki bunun da mazoşizme giden yolun başlangıcı olduğu rahatlıkla söylenebilir.*” (Fanon, 2016:213)

Cümle 2: “*Zenciye arız olan büyüklük kompleksi, aşağılık duygusu ya da eşitlik tutkusu vb. bunların hepsi Zencinin bilinç düzeyinde yaşadığı şeylerdir.*” (Fanon, 2016:185)

Cümle 3: “*Zenci, sırf biyolojik bir varlık olarak algılanmaktadır çünkü.*” (Fanon, 2016: 200)

Cümle 4: “*Zenciler, evet, düpedüz hayvandır onlar.*” (Fanon, 2016:200)

Cümle 5: “*Siyah insanla yüz yüze ilişkilerde ilk su yüzüne çıkan duygu sadistik saldırganlık duygusudur. Bu duyguyu, toplumdaki demokratik kültürün bu tür duygu ve davranışlar için biçtiği ceza ve tedip mekanizmasının yol açtığı suçluluk duygusu izler.*” (Fanon, 2016:213)

Cümle 6: “*Yol aldığım dünyada sürekli yeniden kendimi yaratmaktayım. Onu aştığım ölçüde bir parçasıyım varlığın.*” (Fanon, 2016:271)

Cümle 7: “*Mademki doğuştan kompleksliydim... başka yolu yoktu, onlara bizzat ben tanıtmalıyım kendimi.*” (Fanon, 2016:144)

Bu cümlelerde öfke, bastırma ve içselleştirme kavramlarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. İçerik analizi, şiddetin bireysel bir eğilim değil, yapısal baskının ürettiği bir sonuç olduğunu göstermektedir.

Söylemsel olarak Fanon, şiddeti yücelten bir dil kurmamakta; aksine şiddeti, sömürge düzeninin özne üzerinde yarattığı tahribatın bir belirtisi olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda şiddet, özgürleşmenin kendisi değil, özgürleşme ihtiyacının semptomu olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla özgürleşme, şiddetin kendisiyle değil, öznenin bu bastırılmışlığı aşmaya yönelik bilinçsel ve etik yönelimiyle ilişkilendirilmektedir.

Bu bulgu postkolonyal literatürle karşılaştırıldığında, Fanon’un şiddeti kutsadığı yönündeki indirgemeci yorumları boşa çıkarmaktadır. İkincil literatürde Fanon’un özellikle *Yeryüzünün Lanetlileri* üzerinden okunan şiddet vurgusu, bu erken eserde daha çok psikopolitik bir gerilim olarak ele alınmaktadır. Bu durum, Fanon’un şiddet anlayışının bağlamsal ve çok katmanlı olduğunu göstermektedir.

5.2.6. Direniş ve Devrim

Doküman analizi sonucunda Fanon’un direnişi, yalnızca siyasal bir karşı koyuş olarak değil, öznenin kendini yeniden kurma süreci olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “*Yol aldığım dünyada sürekli yeniden kendimi yaratmaktayım. Onu aştığım ölçüde bir parçasıyım varlığın.*”(Fanon, 2016:271)

Cümle 2: “*Helenleştirilmek istediler Zenciye, bir Orpheus yapmak. .. Oysa evrensel olanı arıyordu o. Düpedüz evrenselleşmek istiyordu.*” (Fanon, 2016:222)

Cümle 3: “*Ötekinin karşıtlığıyla yüz yüze gelen öz-bilinç arzu deneyiminden geçer; onurlu bir yaşama götüren yolda ilk merhaledir bu.*” (Fanon, 2016:8)

Cümle 4: “*Beyaz bir dünya yok, böyle bir şeyi inkar ediyorum; Beyaz bir etik de yok, Beyaz zihniyet var olsa olsa.*” (Fanon, 2016:271)

Cümle 5: “*Beyaz adam madem benim insanlığıma kabule bir türlü yanaşmak istemiyor, o halde ben de bütün gücümle, bütün ağırlığımla onun hayatı üzerine abanacak ve ona, zihninde canlandırıp durduğu o yamyam kırmasıyla karşı karşıya olmadığını göstereceğim.*” (Fanon, 2016:271)

Bu cümlelerde ‘yeniden yaratma’, ‘özgürleşme’ ve ‘insan’ kavramlarının tekrar ettiği ve birlikte anlamlandırıldığı görülmektedir. İçerik analizi, özgürleşmenin pasif bir kazanım değil, aktif bir öznel dönüşüm süreci olarak ele alındığını göstermektedir.

Söylemsel düzeyde direniş, sömürgeci insan tanımına karşı geliştirilen bir karşı-söylem niteliği taşımaktadır. Fanon, özneyi edilgen bir mağdur olarak değil, kendi varoluşunu kurabilen tarihsel bir fail olarak yeniden konumlandırmaktadır.

Bu bulgu, Fanon’un devrim anlayışının yalnızca siyasal iktidarın el değiştirmesini değil, etik ve ontolojik bir yeniden kuruluşu hedeflediğini göstermektedir. İkincil literatürde Fanon’un bu yönü, onu postkolonyal teori içinde radikal bir konuma yerleştiren temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak Siyah Deri, Beyaz Maskeler eseri üzerinden yürütülen doküman analizi, Fanon’un sömürgeciliği öznenin kimlik, benlik ve insanlık algısını hedef alan çok katmanlı bir tahakküm sistemi olarak ele aldığını ortaya koymaktadır. İçerik analizi bulguları, metinde kimlik ve benlik inşası, yabancılaşma, ırk ve hiyerarşi, sömürgeci tahakküm, şiddet ve özgürleşme ile direniş ve devrim temalarının kavramsal yoğunluk ve tekrarlar üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Söylem analizi ise beyazlığın normatif insanlık ölçütü olarak inşa edildiğini; siyah öznenin bu söylem içinde eksiklik, aşağılık ve dışlanmışlık üzerinden konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Şiddet ve direniş temaları bağlamında Fanon’un söylemi, sömürgeci tahakkümü meşrulaştıran hegemonik dile karşı geliştirilen bir karşı-söylem niteliği taşımaktadır. Bu bulgular, Fanon’un postkolonyal eleştirisinin psikolojik, ontolojik ve etik boyutlarını bütüncül biçimde görünür kılmaktadır.

Tablo 5.2. Siyah Deri, Beyaz Maskeler Eseri Üzerinden Tematik Analiz Bulguları

Tema	İçerik Analizi Kodları	Söylem Analizi Bulgusu	Fanoncu Yorum / Kavramsal Sonuç
Kimlik ve Benlik İnşası	Beyaz maske, tanınma, eksiklik, aşağılık duygusu	Beyazlık insanlık ölçütü olarak söylemsel biçimde kurulmaktadır	Kimlik, öznenin değil sömürgeci normun ürünüdür
Yabancılaşma	Var olmama, beden, kopuş, nesneleşme	Siyah özne insanlık statüsünün dışında konumlandırılır	Yabancılaşma ontolojik bir kopuştur
İrk ve Hiyerarşi	Beyazlık normu, üstünlük, insanlık değeri	İrk, ahlaki ve ontolojik hiyerarşi olarak üretilir	İrkçilik ontolojik bir dışlama rejimidir
Sömürgeci Tahakküm	İçselleştirme, aşağılık, değersizleştirme	Tahakküm bilinç düzeyinde yeniden üretilir	İktidar zorla değil öznenin kendisiyle işler
Şiddet ve Özgürleşme	Bastırılmış öfke, gerilim, içe yönelme	Şiddet patolojik bir sonuç olarak kurulur	Şiddet özgürleşme değil semptomdur
Direnış ve Devrim	Yeniden yaratma, insanlık, özgürlük	Karşı-söylem yoluyla insanlık yeniden tanımlanır	Devrim etik-ontolojik bir yeniden kuruluşur

Tablo 5.2’de sunulan bulgular, *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* eseri üzerinden yürütülen doküman analizi sonucunda elde edilen tematik yapıyı özetlemektedir. İçerik analizi, Fanon’un sömürge deneyimini bireysel bir psikolojik sorun olarak değil, kimlik, yabancılaşma, ırk, tahakküm ve direniş eksenlerinde kurulan çok katmanlı bir yapı olarak ele aldığını göstermektedir. Söylem analizi ise bu temaların, beyazlığın insanlık ölçütü olarak kurulduğu ve siyah öznenin bu ölçüt karşısında eksiklik ve değersizlik üzerinden konumlandırıldığı bir söylemsel düzen içinde üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tablo 3, Fanon’un sömürgeciliği yalnızca dışsal bir baskı rejimi olarak değil, öznenin bilinci ve benliği içinde işleyen yapısal bir tahakküm biçimi olarak kavramsallaştırdığını görünür kılmaktadır.

5.3. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ ANATOMİSİ ESERİ ÜZERİNDEN YAPILAN TEMA ANALİZİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR

Frantz Fanon’un *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi* adlı eseri, nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Doküman analizine destekleyici teknikler olarak içerik analizi ve eleştirel söylem analizi uygulanmıştır. Metinde tekrar eden kavramlar, anlam örüntüleri ve söylemsel yapılar kodlanmış; elde edilen tematik bulgular ikincil akademik literatürle analitik karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

5.3.1. Kimlik ve Benlik İnşası

Bu eser üzerinden yürütülen doküman analizi sonrası, Fanon'un kimliği bireysel bir psikolojik özellik olarak değil, sömürge koşullarında mücadele ve karşılıklı tanınma ilişkileri içinde kurulan kolektif bir özneleşme süreci olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “*Karşılıklı tanıma olmaksızın bir kimlik, özdeğer, saygınlık olamaz.*” (Fanon, 2016:19)

Cümle 2: “*Yerli boyun eğmekle artık tanımsız, kendini tanımlayabilen bir varlık olmaktan çıkar ve ruhsal dengeleri altüst olur.*” (Fanon, 2016:26)

Cümle 3: “*Ben sadece burada ve şimdinin şeyleştiriciliğine tutsak olamam.*” (Fanon, 2016:19)

Cümle 4: “*Sömürgecilik, sistemli olarak kendi dışındakileri yadsıdığı, reddettiği için yanılğı içine düşürülen insanı sürekli olarak kendi kendisine ‘ben gerçekte kimim?’ sorusunu sormaya zorlar.*” (Fanon, 2016:9)

Cümlelerde kimlik, tanınma, özneleşme ve mücadele kavramlarının birlikte tekrarlandığı görülmektedir. İçerik analizi, kimliğin durağan ve değişmez bir öz değil, tarihsel ve siyasal pratikler içinde kurulan dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Söylemsel düzeyde Fanon, sömürgeci iktidarın yerli özneyi tanımsızlaştıran ve nesneleştiren yapısına karşı, mücadele içinde kurulan yeni bir insan anlayışı geliştirmektedir. Bu bağlamda kimlik, edilgen bir aidiyet değil, kolektif praksis içinde inşa edilen bir konum olarak ele alınmaktadır.

Bu tematik bulgu, Albert Memmi'nin sömürgeciliğin yerli özneyi kalıcı bir aşağılık konumuna hapsedtiği yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir. Ancak Fanon, Memmi'den farklı olarak kimliği yalnızca psikolojik bir yara olarak değil, mücadele ve eylem yoluyla dönüştürülebilen tarihsel bir süreç olarak ele almaktadır. Bu yönüyle Fanon, kimliği siyasal özneleşmenin merkezine yerleştirerek postkolonyal literatürde daha radikal bir konum almaktadır.

5.3.2. Yabancılaşma

Doküman analizi sonucunda, Fanon'un yabancılaşmayı kültürel bir farklılık ya da uyum sorunu olarak değil, öznenin kendi toplumunda dahi “yabancı” hâle getirilmesi

olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: *“Zaman içinde toprakların işgali ruhların işgaline dönüşmüştür.”*(Fanon, 2016:17)

Cümle 2: *“Aylar süren işkenceden sonra mahkum adını, nerede doğduğunu söylemek bile istemez.”*(Fanon, 2016:27)

Cümle 3: *“Eğer psikiyatri insanın artık çevresine bir yabancı olmamasını mümkün kılan bir tıp tekniği ise, bunu söylemek üzerime bir borçtur ki, sömürgeleştirilen insan ve hasta, yurdunda zaten sürekli bir yabancı durumundadır ve mutlak bir depersonalizasyon halinde yaşamaktadır.”*(Fanon, 2016:30)

Cümle 4: *“Sömürgecilik önden varolan karmaşaların birbirini bütünleyecek şekilde birleşmesi değil, ekonomik tamahkarlığın ateşlediği ve üstün silahlarla mümkün olan bir ekonomik ve kültürel boyun eğdirmedir. Sömürgecilik ezilenlerin temel hayat yapılarını tersyüz eder, yerli kültür ve ekonomi yurtsuzlaştır. Yerli boyun eğmekle artık tanımsız, kendini tanımlayabilen bir varlık olmaktan çıkar ve ruhsal dengeleri altüst olur.”*(Fanon, 2016:26)

Cümle 5: *“Sömürgeci ortamda, doktora gitmekle, resmi daireye, jandarma komutanına veya belediye başkanına gitmek aynı şeydir.”* (Fanon, 2016:133)

Cümle 6: *“Sömürgeci zümreye karşı alakasızlık ve otorite temsilcilerine duyulan itimatsızlık, halka en faydalı ve en müspet şeylerde bile mekanikleşmiş bir itimatsızlık ve alakasızlığı beraberinde getirir.”*(Fanon, 2016:133)

Cümlelerde yabancılık, depersonalizasyon, kopuş ve güvensizlik kavramlarının yoğun biçimde tekrarlandığı görülmektedir. İçerik analizi, yabancılaşmanın bireysel bir duygu değil, sömürgeci düzenin sistematik olarak ürettiği bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır.

Söylemsel olarak sömürgeci iktidar, bu yabancılaşmayı “düzen”, “medeniyet” ve “güvenlik” söylemleriyle görünmez kılmaktadır. Fanon’un metni ise bu söylemi tersyüz ederek, yabancılaşmayı sömürgeci tahakkümün doğrudan bir sonucu olarak teşhir eden eleştirel bir karşı-söylem üretmektedir.

Bu bulgu, Edward Said’in sömürgeci söylemin yerliyi kendi mekânında bile “öteki” olarak kurduğu yönündeki analizleriyle örtüşmektedir. Ancak Fanon, Said’in söylem ve

temsil analizlerini aşarak, bedensel ve varoluşsal bir kopuş olarak ele alarak daha derin bir ontolojik çözümleme sunmaktadır.

5.3.3. Irk ve Hiyerarşi

Bu eser üzerinden yürütülen doküman analizi, Fanon'un ırksal düzeni biyolojik bir gerçeklikten ziyade, sömürgeci düzenin insanlık değerini hiyerarşik biçimde dağıttığı ideolojik ve ahlaki bir yapı olarak ele aldığını göstermektedir. Fanon, sömürgeci dünyada bu ırksal düzenin ahlaki bir hiyerarşi yarattığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Cümle 1: *"Siyah adam kötülüğün simgesidir." Beyazlar için siyahlar her türlü aşağılığı simgeler: "İşkenceci siyahtır, Şeytan siyahtır, göl geden dem vurulur, ister bedensel isterse ahlaki olsun, birisi kirliyse siyahtır."* (Fanon, 2016:23)

Cümle 2: *"Bir kere daha, sömürge dünyası, kompleks ve son derece farklı katmanlardan oluşan bir dünya olarak kendini gösterir: uyuşmayan dünyaların karşı karşıya gelişi, farklı tekniklerin mütenakız etkileşimleri, değerlerin şiddetli çarpışması!"* (Fanon, 2016:125)

Cümle 3: *"Yerli doktor, bazıları için, yerli polis, yerli idareci gibidir. Sömürge insanı, bir yandan kendi insanının başarısı karşısında gururlanırken, diğer yandan da onu kötüler sınıfına dahil eder."* (Fanon, 2016:126)

Cümlelerde iyi/kötü, medenî/barbar ve insan/insan-olmayan karşıtlıklarının yoğun biçimde tekrarlandığı görülmektedir. İçerik analizi, bu ikili karşıtlıkların ırksal eşitsizliği doğal, kaçınılmaz ve sorgulanamaz bir düzen gibi sunduğunu ortaya koymaktadır.

Söylemsel düzeyde sömürgeci iktidar, kendi şiddetini "düzen" ve "medeniyet" kavramlarıyla meşrulaştırırken; yerliyi ahlaki olarak aşağı bir konuma yerleştirmektedir. Fanon'un metni ise bu söylemi çözerek ırksal hiyerarşinin kurmaca niteliğini açığa çıkaran eleştirel bir karşı-söylem üretmektedir.

Bu tematik bulgu, Albert Memmi'nin sömürgeci düzenin yerliyi ahlaki olarak aşağı bir konumda sabitlediği yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir. Ancak Fanon, Memmi'den farklı olarak bu hiyerarşiyi yalnızca ideolojik bir çarpıtma değil, şiddet yoluyla sürdürülen ontolojik bir ayırım olarak kavramsallaştırmaktadır.

5.3.4. Sömürgeci Tahakküm

Doküman analizi sonucunda, sömürgeci tahakkümün bu eserde hukuki ya da rasyonel bir yönetim biçimi olarak değil, çıplak şiddet ve sürekli baskı ilişkileri üzerinden ele alındığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “Bir sömürge toplumunda Batı tıbbi kendi toprağında taşıdığı anlamdan çok farklı bir anlama bürünür. Önceliği ağrıyı dindirmek gibi görünse de, kendisi sömürgeci yağmanın bir parçasıdır.”(Fanon, 2016:26-27)

Cümle 2: “Cezayirliyi, hayat ile ölüm arasında bir yerde tutmak için, işkence öncesi, işkence ve sonrasında ona bol bol kalp ilacı, yüksek miktarda vitamin verilir. Doktor on defa müdahale eder, esiri on defa işkenceciler sürüsü önüne bırakır.”(Fanon, 2016:27)

Cümle 3: “Hakimiyetinin devam etmesini haklı göstermek gayreti içindeki sömürgeciliğin takındığı doktrinal tavırlar, sömürüleni her seferinde daha keskin, daha sağlam, daha statik karşı vaziyet almaya iter.”(Fanon, 2016:68)

Cümle 4: “Bir halkın ebediyen varolma iradesini harekete geçiren, direnme merkezlerini belirleyen, işgalcinin projeleri ve eylemidir.”(Fanon, 2016:53)

Cümle 5: “Cezayir toplumunun fert fert parçalanmasında sömürge stratejisinin Cezayir kadınına hemen birinci planda yer verdiğini gördük.”(Fanon, 2016:52)

Cümle 6: “Çarşaf etrafında yoğunlaşan sömürgeci taarruzuna karşı sömürge insanı çarşafı bayraklaştırır.”(Fanon, 2016:53)

Cümle 7: “Cezayir radyosu, işgalcinin kültürünü yerleştirmeye çalışır, böylece kültürsüzlük aleyhine, Cezayir insanının tabiatının aleyhine dengeyi bozar. Haber açısından, Fransa’nın Cezayir’deki sesi olan Cezayir radyosu, başvurulacak yegâne merkezdir.”(Fanon, 2016:71)

Cümle 8: “Sömürgeci doktor, Cezayir halkının verdiği mücadeleye karşı, bağlı olduğu zümrenin tavrını takınır.”(Fanon, 2016:127)

Cümlelerde şiddet, zor ve baskı pratiklerinin; tıp, medya ve kültürel müdahaleler aracılığıyla polis ve ordu mantığıyla birlikte işlediği çok katmanlı bir tahakküm yapısı görünür hâle gelmektedir. İçerik analizi, tahakkümün sürekliliğinin kurumsal ve askeri

mekanizmalarla sağlandığını ortaya koymaktadır.

Söylemsel olarak sömürgeci iktidar, kendi şiddetini görünmez kılan bir “düzen” anlatısı üretirken; Fanon bu anlatıyı parçalayarak tahakkümün gerçek yüzünü açığa çıkaran ifşa edici bir karşı-söylem kurmaktadır.

Bu tematik bulgu, Edward Said’in sömürgeci iktidarın kendi şiddetini evrensel akıl ve düzen söylemleriyle gizlediğı yönündeki analizleriyle örtüşmektedir. Fanon ise bu söylemsel örtüyü doğrudan şiddetin maddi gerçekliği üzerinden çözümleyerek daha radikal bir pozisyon almaktadır.

5.3.5. Şiddet ve Özgürleşme

Doküman analizi sonucu, Fanon’un şiddeti ahlaki olarak yüceltilen bir araç olarak değil, sömürgeci tahakkümün ürettiğı tarihsel bir zorunluluk olarak ele aldığı gözlenmiştir.

Cümle 1: “Sömürge insanı, sömürgecinin getirdiğı her şeyi eksiksiz kabule zorlanır.”(Fanon, 2016:115)

Cümle 2: “*Milli Kurtuluş Ordusu askeri olmak*”, silaha sarılmak ve ölümüne bir mana kazandırabilmek için Cezayirli’nin kalan tek şansıdır. İşgal altında bir hayatın, uzun vadede hiçbir anla mı yoktur.”(Fanon, 2016:37)

Cümle 3: “Her Cezayirli, bir toplantı esnasında veya bir tartışma içinde, hayatında bir defa dahi olsa, sömürgeciliğın yıkılması arzusunu dile getirmiştir.”(Fanon, 2016:98)

Cümle 4: “Bilinen veya öyle olduğu tahmin edilen Avrupalı demokratlar ve antisömürgecilerle yetkililer temasa geçer. Cezayir meselesi bütün yönleriyle ele alınır ve sömürge ortamının tam bir açıklaması yapıldıktan sonra Cezayir’in nasıl olup da siyasi başarısızlıklardan hâlâ bir netice çıkaramadığına en çok Avrupalılar şaşırır. Ve bu Avrupalılar Cezayir’i içinde bulunduğu umutsuz ortamdan çıkaracak yegâne çare olarak silahlı mücadeleyi görürler.” (Fanon, 2016:141)

Bu cümlelerde öfke, bastırılmışlık, varoluşsal kopuş ve insanlıktan çıkarılma kavramlarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. İçerik analizi, şiddetin bireysel bir eğilim değil, yapısal baskının sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Söylemsel olarak Fanon, şiddeti yücelten romantik bir dil kurmamakta; aksine

şiddeti, sömürge düzeninin yarattığı varoluşsal kırılmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak konumlandırmaktadır. Bu yönüyle metin, sömürgeci iktidarın tek taraflı şiddet söylemine karşı geliştirilen eleştirel bir karşı-söylem üretmektedir.

Bu tematik bulgu, Fanon'un şiddeti özcü ya da romantize edilmiş bir devrim aracı olarak değil, sömürgeci tahakkümün tarihsel ve yapısal koşulları içinde ortaya çıkan bir kırılma momenti olarak kavramsallaştırdığını göstermektedir. Bu yaklaşım, postkolonyal literatürde sömürgeci iktidarın şiddeti tek taraflı ve meşru bir düzen kurucu unsur olarak sunan söylemlerini eleştiren çalışmalarla örtüşmektedir. Özellikle Edward Said'in sömürgeci söylemin kendi şiddetini görünmez kılarken yerli direnişi irrasyonel ve aşırı olarak kodladığı yönündeki tespitleri, Fanon'un şiddeti bağlamsallaştıran yaklaşımıyla paralellik taşımaktadır. Bununla birlikte Fanon, Said'den farklı olarak şiddeti yalnızca söylemsel bir temsil sorunu olarak değil, sömürgeleştirilmiş öznenin insanlıktan çıkarılmasına verilen varoluşsal bir yanıt olarak ele almaktadır. Bu yönüyle Fanon'un yaklaşımı, postkolonyal literatürde şiddeti etik bir ideal olarak değil, özgürleşme sürecinin tarihsel olarak dayatılmış bir eşiği şeklinde değerlendiren Nigel Gibson ve Lewis Gordon gibi yorumcuların analizleriyle örtüşmekte; Fanon'u postkolonyal düşünce içinde bağlamsal, eleştirel ve ontolojik bir şiddet kuramcısı olarak konumlandırmaktadır.

5.3.6. Direniş ve Devrim

Doküman analizi sonucunda, direnişin bu eserde yalnızca askeri bir mücadele olarak değil, yeni bir toplumsal ve etik düzenin kuruluş süreci olarak ele alındığı gözlenmiştir.

Cümle 1: *“Üyelerini ümitsiz çözümlere iten bir toplum, yaşamayan, değiştirilmesi gereken bir toplumdur.”*(Fanon, 2016:30)

Cümle 2: *“Bu savaş, halkı topyekün seferberliğe götürdü, ondan en gizli kalmış kaynak ve ihtiyatlarını bütünüyle ortaya koymasını istedi.”*(Fanon, 2016:33)

Cümle 3: *“Cezayir savaşı, sömürgeci zulmünü kırabilmek için, bir halkın verebileceği en olağanüstü bir mücadele.”* (Fanon, 2016:33)

Cümle 4: *“Bir halkın ebediyen varolma iradesini harekete geçiren, direnme merkezlerini belirleyen, işgalcinin projeleri ve eylemidir.”* (Fanon, 2016:53)

Cümle 5: *“Sömürge insanının tepkilerini sömürgeci hesap edemez olur. Kavganın*

icabları, Cezayir toplumunu yeni tavırlar, yeni davranışlar, yeni fiziki görünümeler kazanmaya iter.” (Fanon, 2016:68)

Cümle 6: *“Her Cezayirli kendini davetli addeder ve kurtuluş savaşında doğan manalar kümesinin aydınlatıcı bir elemanı olmak ister.” (Fanon, 2016:98)*

Cümle 7: *“Cezayir'i ve Cezayirliler'i çantada keklik gibi gören bu in sanlara karşı tutumunu, Cezayir halkı değiştirmek durumun da değildir. Halk, onları Cezayir milliyeti'nden çıkarmıştır; "yeniden kabul edilmeyi" ummasınlar.” (Fanon, 2016:144)*

Bu cümlelerde dönüşüm, yeniden kurma, kolektif sorumluluk ve gelecek kavramlarının birlikte kodlandığı görülmektedir. İçerik analizi, devrimin yalnızca iktidarın el değiştirmesi değil, toplumsal yapının köklü dönüşümü olarak ele alındığını göstermektedir.

Söylemsel düzeyde Fanon, devrimi sömürgeci insan tanımını reddeden kurucu bir eylem olarak konumlandırmaktadır. Direniş söylemi, özneyi edilgen bir mağdurdan tarihsel bir fail konumuna taşımaktadır.

Bu tematik bulgu, Fanon’u postkolonyal düşüncede yalnızca bir devrim teorisini değil, etik ve ontolojik bir dönüşüm düşünürü olarak ele alan çağdaş literatürle örtüşmektedir. Fanon’un devrim anlayışı, ulusal bağımsızlığın ötesine geçerek yeni bir insanlık tasavvurunu hedeflemektedir.

Bu altı tema üzerinden yürütülen analiz, *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*’nin Fanon’un düşüncesinde psikolojik çözümlemeden kolektif devrimci özneleşmeye geçişin en net biçimde görüldüğü metinlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Doküman analizi temelinde elde edilen bulgular, içerik analiziyle kavramsal yoğunlukları; söylem analiziyle ise sömürgeci iktidara karşı geliştirilen karşı-söylemi görünür kılmaktadır.

Tablo 5.3. Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi Üzerinden Tematik Analiz Bulguları

Tema	İçerik Analizi Kodları	Söylem Analizi Bulgusu	Fanoncu Yorum / Kavramsal Sonuç
Kimlik ve Benlik İnşası	Mücadele, kolektif özne, insanlık	Kimlik devrimci pratik içinde kurulur	Kimlik siyasal özneleşmenin ürünüdür
Yabancılaşma	Yabancılık, depersonalizasyon	Yerli kendi yurdunda bile ötekidir	Yabancılaşma mekânsal ve varoluşsaldır
İrk ve Hiyerarşi	Kötülük imgesi, barbarlık	Siyah kötülüğün simgesi olarak kodlanır	İrk ahlaki düşmanlaştırma aracıdır
Sömürgeci Tahakküm	Şiddet, polis, ordu	Tahakküm çıplak şiddetle işler	Sömürgecilik şiddetin doğal hâlidir
Şiddet ve Özgürleşme	Silahlı mücadele, kopuş	Şiddet tarihsel eşik olarak kurulur	Özgürleşme çatışmayla mümkün olur
Direnış ve Devrim	Ulusal mücadele, yeni insan	Devrim yeni bir insan söylemi üretir	Devrim ontolojik bir kopuştur

Tablo 5.3'te sunulan bulgular, *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi* eseri üzerinden yürütülen doküman analizi sonucunda elde edilen tematik yapıyı özetlemektedir. İçerik analizi, Fanon'un sömürgeci tahakkümü bu metinde daha doğrudan ve maddi bir şiddet rejimi olarak ele aldığını; kimlik, yabancılaşma ve ırk temalarının kolektif mücadele ve ulusal kurtuluş bağlamında yeniden kurulduğunu göstermektedir. Söylem analizi ise şiddetin bu bağlamda patolojik bir sonuç değil, tarihsel bir kopuş ve özgürleşme eşiği olarak anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Tablo 4, Fanon'un devrim anlayışının bireysel bilinç dönüşümünden kolektif siyasal özneleşmeye doğru genişlediğini ve sömürgeciliğin ancak bu tarihsel kopuşla aşılabileceğini görünür kılmaktadır.

Genel olarak Frantz Fanon'un eserleri üzerinden yapılan analizler değerlendirildiğinde, incelenen Fanon'un eserleri, sömürgeciliğin farklı düzeylerde işleyen çok katmanlı bir tahakküm sistemi olduğunu ortaya koymaktadır. *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'de bireysel ve psikolojik düzeyde ele alınan sömürgeci tahakküm, *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde toplumsal ve siyasal bir boyut kazanmaktadır. Fanon'un diğer metinlerinde ise bu iki düzey arasındaki süreklilik daha açık biçimde görünür hale gelmektedir. Bu bakımdan, Fanon'un sömürgeciliği parçalı bir olgu olarak değil, bireyden topluma uzanan bütünlüklü bir yapı olarak kavramsallaştırdığını göstermektedir.

Yapılan analizlerden elde edilen bulgular, sömürgeci iktidarın yalnızca dışsal baskı mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda sömürgeleştirilen öznenin bilinç dünyasında yeniden üretilen bir süreç olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Fanon'un analizleri, kimlik bölünmesi, yabancılaşma ve aşağılık duygusu gibi olguların bireysel psikolojiye indirgenemeyeceğini, bu olguların tarihsel ve toplumsal koşullar tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Bu açıdan Fanon'un düşüncesi, postkolonyal toplumlarda özneleşme süreçlerini anlamak açısından güçlü bir sosyolojik çerçeve sunmaktadır.

Ayrıca bu analizler, Fanon'un eserlerinin birbirinden kopuk metinler olmadığını, aksine sömürgeciliğin psikolojik, kültürel ve siyasal boyutlarını birlikte ele alan tutarlı bir düşünsel bütünlük oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ulaşılan bulgular, Fanon'un postkolonyal literatür içindeki özgün konumunu ve sosyolojik açıklayıcılığını desteklemektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu tez çalışması, postkolonyalizm kuramını sosyolojik bir perspektiften ele alarak Frantz Fanon'un düşüncelerini postkolonyal literatürün temel referansları bağlamında yeniden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma süresince yürütülen kuramsal analizler ve doküman incelemeleri, sömürgeciliğin yalnızca tarihsel bir dönem ya da ekonomik bir sömürü ilişkisi olarak ele alınamayacağını, aksine kimlik, benlik algısı ve toplumsal ilişkiler düzeyinde süreklilik arz eden çok katmanlı bir tahakküm sistemi olduğunu ortaya koymuştur.

Tez çalışması kapsamında yapılan araştırma bulguları, Fanon'un sömürgeciliği psikolojik, kültürel ve siyasal boyutları birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir. Özellikle *Siyah Deri Beyaz Maskeler* ve *Yeryüzünün Lanetlileri* üzerinden yapılan içerik ve eleştirel söylem analizleri, sömürgeci iktidarın yalnızca maddi kaynakların denetimiyle sınırlı kalmadığını, sömürgeleştirilen öznenin bilinç dünyasında, kimlik inşasında ve benlik algısında yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Fanon'un sömürgeciliği bireysel psikolojiye indirgmeden, toplumsal ve tarihsel bağlam içinde ele alan sosyolojik yaklaşımını doğrulamaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgular, postkolonyal literatürde sıklıkla vurgulanan kültürel temsil, söylem ve kimlik tartışmalarıyla büyük ölçüde örtüşmekle birlikte, Fanon'un bu tartışmalara özgün bir derinlik kazandırdığını göstermektedir. Fanon, sömürgeci tahakkümü yalnızca "öteki"nin temsili üzerinden değil, bu temsilin sömürgeleştirilen özne tarafından nasıl içselleştirildiği ve yeniden üretildiği üzerinden analiz etmektedir. Bu açıdan Fanon'un yaklaşımı, postkolonyal teoride kimlik ve yabancılaştırma tartışmalarını daha yapısal ve sosyolojik bir zemine taşımaktadır.

Tez kapsamında yapılan araştırmada ulaşılan önemli sonuçlardan biri, sömürgeciliğin resmî olarak sona ermesinin tahakküm ilişkilerinin ortadan kalktığı anlamına gelmediğidir. Fanon'un düşünceleri, emperyalizm ve küreselleşme süreçleri aracılığıyla sömürgeci iktidarın postkolonyal dönemde daha görünmez fakat daha kalıcı biçimler altında devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik bağımlılık ilişkileri, kültürel hegemonya ve zihinsel sömürgeleştirme, Fanon'un analizlerinde sömürgeciliğin çağdaş tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, postkolonyalizmin yalnızca

geçmişe ait bir eleştiri değil, günümüz toplumsal eşitsizliklerini ve iktidar ilişkilerini anlamak açısından hâlâ işlevsel bir kuramsal çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Bu tez çalışmasının literatüre sunduğu temel katkılardan biri, Fanon'u postkolonyal düşünce içinde sıklıkla indirgendiği devrimci ya da kültürel bir figür olmanın ötesinde, modern toplumsal yapıları ve özneleşme süreçlerini analiz eden bir sosyal teorisyen olarak ele almasıdır. Fanon'un düşünceleri bu tezde sosyolojik bir perspektifle yeniden okunmuş, postkolonyalizmin iktidar, kimlik ve direniş ilişkilerini birlikte düşünen bütünlüklü bir teori olduğu ortaya konulmuştur. Bu bakımdan çalışma, postkolonyal literatürde sosyolojik boyutun güçlendirilmesine katkı sunmaktadır.

Araştırmanın nitel ve kuramsal bir çerçevede yürütülmesi, çalışmanın belirli sınırlılıklarını da beraberinde getirmektedir. Fanon'un düşüncelerinin ampirik saha araştırmalarıyla desteklenmemiş olması, çalışmanın doğrudan toplumsal pratiklere ilişkin genelleme yapmasını sınırlamaktadır. Bununla birlikte bu durum, Fanon'un kavramsal çerçevesinin günümüz postkolonyal toplumlarında kimlik, göç, kültürel çatışma ve direniş pratikleri bağlamında ampirik olarak incelenebileceği yeni araştırma alanlarına işaret etmektedir.

Sonuç olarak bu tez, Frantz Fanon'un düşüncelerinin yalnızca sömürgecilik dönemine ait tarihsel bir eleştiri olmadığını, günümüz postkolonyal dünyasında süregelen tahakküm biçimlerini, kimlik krizlerini ve özgürleşme arayışlarını anlamak için hâlâ güçlü bir sosyolojik rehber sunduğunu ortaya koymaktadır. Fanon'un düşüncelerini sosyolojik bir çerçevede yeniden değerlendiren bu araştırma, postkolonyalizmin çağdaş toplumsal analizler açısından taşıdığı teorik önemi görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasında ulaşılan sonuçlar, belirli bir kuramsal çerçeve ve yöntem doğrultusunda elde edilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farklı yöntemler, bağlamlar ya da ampirik veriler aracılığıyla bu bulguları derinleştirebilir, genişletebilir ya da farklı boyutlarıyla ele alabilir.

KAYNAKÇA

- Adas, M. (2004). Contested hegemony: The Great War and the Afro-Asian assault on the civilizing mission ideology. *Journal of World History*, 15(1), 31-63.
- Akşit, B. (2006). Küreselleşme, Kültür ve Uygarlık: Karşılaştırmalı Sosyolojik Araştırmalar İçin Bir Kuramsal Çerçeve Denemesi. *Uluslararası Küreselleşme ve Türk Uygarlığı İçinde, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları*, 27-41.
- Alva, J. J. (1995). The Postcolonization of the (Latin) American Experience: A Reconsideration of ‘Colonialism,’ ‘Postcolonialism,’ and ‘Mestizaje.’. *After colonialism: Imperial histories and postcolonial displacements*, 241-275. <https://doi.org/10.1515/9781400821440.241> (Erişim Tarihi: 10.01.2026).
- Anghie, A. ve B. S. Chimni (2003). Third world approaches to international law and individual responsibility in internal conflicts. *Chinese Journal of International Law*, 2(1), 77-103.
- Ayas, G. (2015). *Barbar Batı: Bir Aimé Césaire Kitabı*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Ayoob, M. (2002). “Inequality and theorizing in international relations: The case for subaltern realism”. *International Studies Review*, 4(3), 27-48.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 27-53.
- Babacan, M. ve F. Onat (2002). Postmodern pazarlama perspektifi. *Ege Academic Review*, 2(1), 11-20.
- Başkaya, F. (2002). *Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu*. Özgür Üniversite Kitaplığı: 31, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı.
- Başkaya, F. (2015). *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- Batı, U. (2009). “Tüketimin Akılcılaşması, Büyülemesi ve Yeniden Büyülemesinin İKEA Süper Mağazası Üzerinden Görünümü”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, (37), 20-48.
- Baudrillard, J. (2010). *Tüketim toplumu: Söylenceleri yapıları*. , H. Deliçaylı ve F. Keskin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). *Modernite, kapitalizm, sosyalizm. Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*. F. D. Ergun (çev.), İstanbul: Say Yayınları.

- Beleiker, R. (2006). "Searching for difference in a homogeneous discipline". *International Studies Review*, 8(1), 128-130.
- Berger, A. A. (2014). *Kültür Eleştirisi: Kültürel Kavramlara Giriş*, Ö. Emir (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bhabha, H. K. (2012). *The Location of Culture*. London: Routledge
- Bottomore, T. (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. M. Tunçay, (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Campbell, J. (2000). *Arguing with the phallus—Feminist, queer and postcolonial theory: Apsychoanalytic contribution*. St Martin's Press. <https://tr.zlibrary.la/book/912851/2aa30c/arguing-with-the-phallus-feminist-queer-and-postcolonial-theory-a-psychoanalytic-contribution.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2026).
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. New Jersey: Princenton University Press. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5575979> (Erişim Tarihi: 14.01.2026).
- Çıtak, E. (2014). Postkolonyalizm ve Batı sinemasında doğu-batı ayrımına yönelik postkolonyal öğeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 561-578.
- Delanty, G. (2000). *Citizenship in a Global Age-Society, Culture, Politics*. Open University Press: Buckingham-Philadelphia.
- Demir, A. (2011). Sömürge devletlerinin kullandığı sömürgecilik araç ve metotları vaka analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki sömürge dönemi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(14), 117-141.
- Demir, Ö. ve M. Acar (1992). *Sosyal bilimler sözlüğü* (Vol. 1). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Dirlik, A. (1994). The postcolonial aura: Third World criticism in the age of global capitalism. *Critical inquiry*, 20(2), 328-356.
- Dirlik, A. (2010). *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Durmaz, O. S. (2015). Post-modern Paradigmanın Kıskaçında Tüketim Toplumu ve Eleştirisi. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 123-150.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. M. Küçük (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*. Ufuk Coşkun (çev.) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Erdem, T. (ed.). (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavramlar ve Süreçler*. Antalya: Lotus Yayınevi.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fanon, F. (2004). *The Wretched of The Earth* (Vol. 36, pp. 3-317). New York: Grove Press.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Şen Süer (çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Fanon, F. (2012). *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, K. Çileçöp (çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, C. Koytak (çev.), İstanbul: Encore Yayınları.
- Fanon, F. (2018). Why we use violence. *INSURRECTIONARY UPRISINGS*, 186. https://criticaltheoryworkshop.com/wp-content/uploads/2019/06/hizbullah_why-we-use-violence.pdf (Erişim Tarihi: 10.12.2025).
- Fanon, F. (2020). *Yabancılaşma ve özgürlük üzerine yazılar*. K. Çayırılı (çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Fanon, F. (2022). *Afrika devrimine doğru*. S. I. Aytuğ (çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stiglitz, J. E. (2018). *Küreselleşme: Büyük Hayal kırıklığı*, A. Taşcıoğlu ve D. Vural (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gandhi, L. (1998). *The Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, New York: Columbia University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctvxcrqmx> (Erişim Tarihi: 18.01.2026).
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*. M. Özay (Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gilbert, E. ve J.T. Reynolds (2016). *Dünya Tarihinde Afrika: Tarih Öncesinden Günümüze*. M. Demirkaya (çev.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Gözen, R. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*. S. Savran (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Holton, R. J. (2011). *Globalization and the Nation State*. (Second Edition). Palgrave Mcmillan Press, London: UK.
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172.
- İplikçi, A. (2020). *Post-kolonyal, marksist, yapısökümcü ve feminist bir düşünür: Gayatri Chakravorty Spivak* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, SBE.
- Kalın, İ. (2016). *İslam ve Batı*. Ankara: İsam Yayınları.
- Kant, I. (2015). *Seçilmiş Yazılar*, N. Bozkurt (çev.), Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Kiraz, S. ve S. Kestel (2017). Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm: Change. org. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal*, (53), 139-163.
- Kumar, M. P. (2009). Review essay: Humanism and its other: Difference and disjuncture in postcolonial theory. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 10(1), 87-99.
- Küçükalp, K. ve S. Çevirici (2018). “Kimlik Ve Farklılık Tartışmaları Bağlamında Postmodern Düşünce de Temsil Eleştirisi”. *Felsefe Dünyası Dergisi*, Yaz, (67): 5-32.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, M. Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Macit, M. H. ve Torun, Y. (2014). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Marx, K. (2003). *Kapital I: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*. A. Bilgi (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Memmi, A. (2003). *The colonizer and the colonized*, London: Earthscan. <https://cominsitu.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/05/albert-memmi-the-colonizer-and-the-colonized-1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2026).
- Memmi, A. (2021). *Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi*. Şen Süer (çev.). İstanbul: Telemak Yayınları.
- Möngü, B. (2013). “Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2): 27-36.
- Mutman, M. (2010). Postkolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri. *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 25, 117-128.

- Nayar, P. K. (2015). *The Postcolonial Studies Dictionary*. John Wiley ve Sons.
<https://digitallibrary.srisathyasaicollege.in/bitstream/123456789/6742/1/The%20Postcolonial%20Studies%20Dictionary.pdf> (Erişim Tarihi: 21.01.2026).
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri -Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2. Cilt*. S. Özge, (çev.). Ankara: Siyasal Yayınevi
- Neuman W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Cilt 1). Sekizinci Edisyon, Özlem Akkaya (çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Oran, B. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Örs, H. B. (2014). *Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, A. M., G. Uğurlu ve E. Aykut (2012). Üçüncü Dünyacılık Küreselleşirken?: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 21-50.
- Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. H. Hülür (çev.). Ankara: De ki Yayıncılık.
- Robertson, R. (1999). *Küresellesme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ü. Hüsrev Yolsal (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rumelili, B. (2014). Batı Merkezcilik ve Postkolonyalizm. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş* (ss. 203-220). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm*, Nezih Uzel (çev.). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Sarker, S. (2016). A position embedded in identity: Subalternity in neoliberal globalization. *Cultural Studies*, 30(5), 816-838. <https://doi.org/10.1080/09502386.2016.1168114>. (Erişim Tarihi: 10.02.2026).
- Sayar, K. (2002). Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyatr: Frantz Fanon. In *Yeni Symposium* (Vol. 40, No. 4, ss. 140-150).
- Shayegan, D. (2013). Yaralı Bilinç-Geleneksel Toplumlarda Kültürel şizofreni- (Tanıtan: Kudret SAVAS). *şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 205-207.
- Steel, M. (2000). *Oxford wordpower dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- şahin, M. C. (2008). Postmodern dönemde tüketim olgusunun sosyo-kültürel analizi ve yabancılaşma. *Dini Araştırmalar*, 11(31), 173-194.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2015). “Post-Kolonyal Kuram: Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 4(2): 80-97.
- Timur, T. (2000). *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Tunçel, A. (2009). Yöntem Ya da Eleştiri Yetisi Olarak Aydınlanma Akılcılığı. *Tabula Rasa Dergisi*, 9, 25-26.
- Turanlı, G. (2018). Edward Said'in Metodolojisinde Söylem-İdeoloji İlişkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 307-322.
- Ünlü, B. (2011). Frantz Fanon: Ezilenlerin ve mülksüzlerin düşünürü. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 9-41.
- Ünlü, B. (2018). Frantz Fanon: İmkansız Bir Hayat ile Devrimci Bir Hayat Arasında. *Fanon'un Hayaletleri Fanon'la Konuşmayı Sürdürmek. İthaki Yayınları*.
- Viotti, P. R. ve M. V. Kauppi (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. D. Özlük, E. Yılmaz, vd. (çev.). Antalya: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalvaç, F. (2010). Eleştirel gerçekçilik: uluslararası ilişkiler kuramında post-pozitivizm sonrası aşama. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(24), 3-32.
- Yavuz, Ş. (2013). Türk toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünde reklamcılığın rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36).
- Yıldırım, M. (2009). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 380-397.
- Young, R. (2001). *Postcolonialism: A Historical Introduction*. WileyveBlackwell, Oxford.
- Yurtsever, H. (2012). *Kapitalizmin sınırları ve toplumsal proletarya* (Vol. 148). İstanbul: Yordam Kitap.